

Бу сонда:

Сўз - Самарқандлик муаллифларга

«Ёнаётган иморат»

(ҳикоя)

Тарбия соати

Жамият, дин ва ёшлар

Иброҳим Тўраев

пора олганми? (суд очерки)

Кулгихона

ISSN 0235—1277

ЁШ КУЧ

4/1990

Пойтахтимизнинг Акмал Икромов районидаги А. Қаҳҳор номли маданият уйи қошида тикувчилар курси бор. Бу ерда 100 дан ортиқ қизлар таълим олади. Зарифа Аҳмедова эса ана шу ердаги бичиш-тикиш тўғарагига раҳбарлик қилади.

Мустақил ишлаш осон эмас.

Суратларда: Зарифа Аҳмедова шогирдлари билан.

Либос кўркам чиқармикин!..

А. КУДРЯШОВ суратлари.

ХАЁЁТ-УЛУҒ

(САМАРҚАНД ОБЛАСТЫ ХАЛҚ ТАЪЛИМИ БОШҚАРМАСИНИНГ БОШЛИГИ ХАСАН НОРБЕКОВИЧ НОРМУРОДОВ ҲАМДА ВИЛОЯТ КОМСОМОЛ КОМИТЕТИНИНГ САРКОТИБИ БЕКЗОД ЗОКИРОВ БИЛАН МУЛОҚОТ)

Мухбир: Хурматли Хасан Норбекович, Бекзод! Самарқанд ёшлари бугунги кунда республикамиз ижтимоий ҳаётида фаол иштирок этмоқдалар. Бу йўлда уларга Ўзбекистон комсомолининг энг йирик отрядларидан бири — область комсомол комитети етакчилик қилмоқда. Ёшлар улуг тарихга эга бўлган Самарқандга муносиб фарзанд бўлиш иштиёқида билим олмақдалар, меҳнат қилмоқдалар. Уларнинг бу йўлдаги муваффақиятлари ҳаммамизга маълум. Лекин бугунги давр талаби — ижтимоий ҳаёт, янгиланаётган социализм шароитида биз ютуқларни инкор этмаган ҳолда 70 йилдан зиёд вақт мобайнида жамиятимизда тўпланиб қолган барча муаммоларни тўла ошкоралик билан очиб ташлаб, энг муҳими уларни бартараф этиш, ёшларнинг вазифаларини белгилашимиз керак. Бу борада мактаб, комсомол каби ёшларга энг яқин соҳаларга раҳбарлик қиладиган Сиз хурматли ўртоқларнинг кўнгилдаги фикрларидан ошириб гап айтиш қийин...

Бекзод ЗОКИРОВ: Суҳбатни инқилобий қадам деб баҳоланган мактаб ислоҳотининг асл баҳосини аниқлашдан бошласакда, сўзни хурматли домламизга берсак...

Хасан НОРМУРОДОВ: — Маъқул. Хўп, мактаб ислоҳоти дегани нима ўзи? Очиги, ислоҳот деб оғиз кўпиртириб келаётганимизга олти йилдан ошди-ю, унинг асл моҳияти тўғрисида эндигина ўйлапмиз. Уқитувчиларнинг маоши қисман ошганини ҳисобга олмаса, ислоҳот ижтимоий ҳаётимизда дуруст из қолдирмади. Муаммолар ечилиш ўрнига қалашиб кетди. Фикрим қуруқ бўлиб қолмаслиги учун битта мисол келтирай. Мана, олти ёшлилар масаласини олиб кўрайлик. Мактабда битта шундай синф очиш учун учта хона керак. Ўзи мактабларимиз асосан икки сменада ишлаётган бир пайтда (хусусан вилоятимиздаги 1077 та мактабдан 711 тасида ўқиш икки сменали) олдимизга олти ёшлиларни ўқитиш вазифаси мақсад қилиб қўйилди. Вазифа қўйилдими, бажаришга мажбурсиз. Самарқанд вилоятида ҳам 540 та синф очилди. Бу дегани мактабларимизнинг учдан бир қисмидагина ислоҳот талабларига риоя этилмоқда.

М: Дарвоқе, редакциямизга машғулотлар ўтиш учун синф хоналари етишмаслигидан нолиб ёзилган ўқувчиларнинг мактублари кўп келади. Демак, домла, чала-чулпа қабул қилинган кўпгина ўқувчиларнинг маънавияти каби ислоҳотнинг

асосий йўналишларида ҳам «кўрпага қараб оёқ узатмаслик касали», яъни мавжуд шарт-шароит ҳисобга олинмаган, экан-да?..

Х. Н.: — Бу биргина менинг фикрим эмас, мамлакатимиз халқ таълими ходимларининг 1988 йилги анжумани ислоҳот ҳақида чиқарган хулоса. Яна бир муаммо — Болтиқбўйи мактаби билан Тайгадаги мактабнинг муаммолари ҳам, уни ҳал этишнинг йўллари ҳам хилма-хил. Жумҳуриятимиздаги аҳволни қўшни Тожикистон ва Туркменистон билан қиёслаш мумкиндир. Қолаверса, андозабозликни бутунлай йиғиштириб қўйиш пайти ҳам келди. Москвадаги мактаб билан, айтайлик Самарқанддаги мактабнинг дарс жадвали бир хил бўлиши шарт эмас. Мана қаранг. Ахборот ва электрон ҳисоблаш машинасида ишлаш фани мамлакат бўйича деярли бир вақтда киритилган. Москва ўқувчилари ўрта мактабни битирганларидан сўнг бевосита шу соҳада ишлаб кетишлари мумкин. Бизда эса ўқувчи у ёқда турсин, дарсни ўтаётган ўқитувчилар орасида ҳам ЭҲМни ушлаб кўрмаганлар бор. Аввал шарт-шароитни тўғрилаб, дарс жадвалини кейин тузсак бизни биров судга бермасди-ку! Ҳозир эса суратига қараб машинани ишлатишни «ўрганаётган

ОЛОВЛИ ИШИЛЛАР ХОТТИРАЛАРИ

Яқинда шахсий архивимни тартибга солаётиб, 1928 йилда эски шаҳар, Шайхонтовур даҳасидаги пионер ва комсомолларнинг фотосурати туширилган «Фото-газета» га кўзим тушди. Ундаги расмларда асосан 20-оловли йилларда: ер ислоҳоти, саводсизликни тугатиш каби муҳим ишларда фаол қатнашган Тошкент эски шаҳар комсомол кўмитасининг айрим раҳбарлари, ўндан ортиқ фаол комсомоллар ва уларнинг ўша вақтдаги вазифалари ёзиб қўйилган. Буларнинг кўплари менга таниш, айримлари Улуғ Ватан урушида қатнашиб қаҳрамонларча ҳалок бўлган, айримлари эса кексайиб қолган. Булар орасида менга матбуот орқали таниш бўлган Малик ака Набиев ҳам бор эди. Уйлаб қолдим. Ешлигидан илм-маърифатга берилган, комсомол ишларида фаол қатнашган бу инсон билан учрашиш учун «фото-газета» нусхасини олиб Ўзбекистон Фанлар Академияси томон йўл олдим. Малик Набиевни топиш қийин бўлмади. Мақсадимни айтиб, 20 йиллар воқеалари ҳақида сўрадим. Домла хаёлга толди-ю, оҳиста сўзлай бошладим:

— Биз Тошкентнинг Шайхонтовур даҳасига қарашли Оқмачит маҳалласида яшардик. Отам ўша вақтдаги уста косиблардан бири эди. Тирикчилигимиз кўпчилик қатори ўтиб турарди. Инқилоб ғалаба қилганида мен 4 яшар бола эдим. Янги тузум амалга ошган бўлсада,

ҳамон маҳалламизда эски усулда ўқитиш давом этарди. Отам мени 6 ёшда мактабдор домлага элиб берди. Икки йил чамаси қатнадим. Аммо тузукроқ саводим чиқмади. 1921—22 йилларда маҳалламиздаги янгилик тарафдори бўлган илмли кишилар янги мактаб очишга ҳаракат қилишди. Дастлаб «Урфон» мактаби бир бойнинг ташқари ҳовлисида очилди. Бу ерга бор-йўғи 15—20 га яқин бола тўпланди. Бир йил шу ерда ўқидим. «Урфон» тезда тугатилиб, ўрнига Чўлпон номли мактаб очилди. Бунга 20—25 (фақат ўғил) болалар тўпланди. Аммо бу ҳам узоқ давом этмай ёпилди. Шундан сўнг Эски шаҳар маорифининг ёрдами билан Шайхонтовур даҳаси бўйича етти йиллик мактаб очилди. Унга В.И.Ленин номи берилди. Мактаб бир бойнинг ҳовлисида жойлашган бўлиб, дастлаб 4 синф хонаси, кейинги йилда 7 синф хонасига эга бўлди. Мактаб тегишли анжомлар билан таъмин этилди. Ўқитувчилар сони ҳам 20 га етди. Шу муносабат билан эски мактаблар тугатилди. Болаларни янги мактабга жалб этиш мақсадида эски мактабдор домлалардан баъзи бирлари вақтинча ишга чақирилди, натижада ўқувчиларининг сони 200 дан ошиб кетди. Ўша оғир йилларда янги мактабга қатнаётган болаларнинг айримларига кийим-бош ва озиқ-овқат бериларди. Бизнинг мактаб шўхрати бутун шаҳарга ёйилди. Синфдан ташқари тўғрақ ишлари тез ривож топди. Пионер ташкилоти тузилди. Ёз кунлари шаҳар атрофидаги қишлоқларга чиқиб саёҳат қилишлар, пионер лагерларида дам олишлар йўлга қўйилган эди. Илмга чанқоқ бўлган болалар бу ерда жуда яхши сабоқ олдилар. Малик Қажомов билан (кинорежиссёр, СССР халқ артисти) 1929 йилда мактабни муваффақият билан тугатдик. Аммо бу билим билан олий ўқув юртига кириш имконияти йўқ эди. Шу тўғрисида ўша йили Ўрта Осиё Давлат университети (САГУ) қошида ташкил этилган тайёрлов (рабфак) курсига кириб ўқидик. Бу курсда кўпроқ рус тилини ўрганишга киришдик. Курсдан кейин алоҳида йўлланма билан 1931 йилда Иваново Кимё технологияси институтига ўқишга жўнадим.

Малик ака 1935 йилда институтни имтиёзли диплом билан тугатгач, 1935—40 йиллар орасида Горловка азотли ўғитлар заводида катта инженер бўлиб ишлади. Бу ерда комсомол ишида фаол қатнашди ва 1938 йилда завод комсомол кўмитасининг котиби вазифасида ишлади. 1939 йилда эса КПСС сафига қабул қилинди.

Малик Набиев 1940—43 йиллар орасида Чирчиқ элетрохимия комбинатида бош инженер, 1943—44 йилларда Чирчиқ шаҳар партия кўмитасининг котиби каби турли лавозимларда ишлади.

У 1951 йилда ЎзССР ФА Кимё институтида ўғитлар лабораториясини ташкил этиб, уни кейинчалик минерал ўғитлар кимёси ва технологияси бўлимига айлантирди ва унга мудирлик қилди.

М. Н. Набиев аммиак селитрасига фосфоритларни нитрат кислотаси билан парчалаб олинган маҳсулотни қўшиб, унинг ёпишқоқлигини йўқотиш усулини таклиф этди. Бу усул 1951 йилда Чирчиқ ва Лисиганск кимё комбинатларида, кейинчалик Совет Иттифоқидаги барча заводларда жорий этилди. Олимнинг илмий ишлари асосан янги минерал ўғитлар сифатини яхшилаш ва қишлоқ хўжалиги учун зарур бўлган сифатли янги мураккаб ўғитлар олиш усуллари, уларнинг рационал технологиясини ишлаб чиқиш ва бошқа масалаларга бағишланган.

Кимёгар олим 1955 йилда техника фанлар доктори унвонига сазовор бўлди. 1956 йилдан профессор, ЎзССР Фанлар Академиясининг

академиги, 1966 йилда ЎзССР ФА Президиуми аъзоси, 1963 йилдан Ўзбекистон ССР да хизмат кўрсатган фан ва техника арбобидир. 1968 йилда Абу Райхон Беруний номидаги ЎзССР Давлат мукофоти лауреати бўлди. Йирик олим Малик Набиев республикамизда эмас, балки Иттифоқимиздаги машҳур кимёгар олимларимиздан биридир.

Ҳамидулла ЙҮЛДОШЕВ,
Ўзбекистон ССР халқ маорифи аълочиси.

НАЖОТ ИСТАГАН КҮНГИЛ

Мақоласи эълон қилинган...

Қонимизга тошбағирлик сингияпти. Минг йиллик кадрларимиздан юз ўғиряпмиз. Ярим асрга бурун хонадонимизга етти ёт бегонанинг уруш туйфайли сағир қолган боласи сиғарди — энди эса жумҳуриятимиздаги етимхоналарнинг кўпчилигида ота-онаси тирик миллатдошларимиз ўқиб катта бўлмоқда.

Шукурким, ҳали бизни ҳамдардлик туйғуси буткул тарк этган эмас. Йил сайин оммалашиб бораётган журналимизда эълон қилганимиз «Нажот истаган кўнгил» мақоласига кети узилмай келаётган мактубларни ўқиб шу фикрга келамиз.

Бир куни редакциямизга уч норғул йигит кириб келди. Қўллариди «Еш куч». Танишдик. Улар /суратдаги/ Қўқон пойафзал фабрикасининг ишчилари экан.

«Мақолани ўқиётми йигит киши бўлсам ҳам кўнглим бузилиб кетди, деди Баҳромиддин, — кейин фабрикадаги ишчиларни тўплаб ўқиб бердим. Дарҳол бу оилага биринчи ёрдам кўлини чўзишга қарор қилдик».

Баҳромиддин шундай деб кўлимизга бир даста пул тутқазди. «Журналда адреси ёзилмаган экан, шунини Абдумўминнинг оиласига етказсангизлар» деб илтимос қилди.

Орадан бирор хафтала ўтгач, биз Самарқандга йўл олдик. Область комсомол комитети мақоладан яхши бохабар, бу борада анча-мунча чора-тадбирларни ҳам кўриб қўйган экан. Область ҳарбий комиссариатига Абдумўмин Эшқобиловни хизматдан чақириб олиш ҳақида мурожаат қилинибди. Муҳтож оилага ёрдам пули ажратибди. Бу ишларга область комсомол комитетининг саркотиби Бекзод Зокиров бош-қош бўлиб, вилоят халқ таълими бошқармаси ҳам мақола юзасидан зарур чора-тадбирлар белгилабди. Солдат Абдумўмин Эшқобиловнинг тарбияси, ўқиши сусайиб кетган укаси Абдуҳаким яна мактабга қайтариладиган бўпти.

Эртасига Қўшрабатга, Абдумўмин Эшқобиловнинг уйига бордик. Шаҳар учун кенг, қишлоқ миқёсида ўртача бир катталиқдаги ҳовли. Иккитагина уйдан бирига омонатгина ўтирдик. Уй тўрида бу кулфатзада хонадоннинг 32 йиллик шўрлик асири — руҳий касал бир жон кўзларини жовдиратиб ётарди. /Негадир ўша тобда ҳурматли ёзувчимиз Шукр Холмирозавнинг «Чўлоқ турна» ҳикояси, ундаги аччиқ маъно таъмини тўйдим/.

Бу хонадонда солдатнинг тирик қолган уч жигари салкам икки йил бадалида оч-наҳор турмуш кечирган. Журналимизда солдатнинг мактубини ўқиганлар балки эслар, бир ерида Абдумўмин зорланиб шундай ёзганди: «Ярим кечада укам ва синглим билан сўнгги бор хайрлашиш учун қишлоққа қайтдим. Синглим ухламай ўтирган экан, унга халта тиктириб зарур ул-буллари солдирдим. У кетаётганимда кўнгли бузилиб йиғлади. Шу орада ухлаётган укам ҳам уйғонди. Уччаламиз бир-биримизга тикиламит, йиғлаймит! Қани энди биронта бизнинг оху-зоримизга қўлоқ соладиган одам топилса... Уларнинг ҳоли энди нима кечади, опам пенсия олмаса? Фақат укамгина 18 ёшга тўлмаганлиги учун марҳум отамнинг ҳисобидан 25 сўм пул олади. Уч жон шу пул билан қандай тирикчилик қилаётган экан-а?»

Бечора солдат! Агар у жигарларининг шу 25 сўм пулни ҳам ололмай яшаганликларини билганида нима қиларди?! Ҳа, Қўшрабат район алоқа бўлими /бошлиги А. Тўғизбоев/нинг назоратсизлиги туйфайли Абдумўминнинг оиласига сувдай зарур бўлган шу пул ҳам берилмаган! Усар почтальон бу пулни журналда мақола босилгач, жавобгарликдан қўриқиб, бир йиллигини битта қилиб хонадонга ташлаб кетган.

Бу хонадонга келиб мен айниқса Абдумўминнинг 19 ёшли синглиси Инобатга ачиндим. Акаси хизматга кетгач, рўзгорнинг барча ташвишлари шу касалманд қизга тушибди. Руҳий касал опасини овқатлантиришдан тортиб ўрнига ётқизиш-турғизиш, салкам безори бўлиб кетган укани тергашдан тортиб, оиланинг минг бир хил юмушларини бажариш Инобатни сил қилиб юборганлиги унинг рангпар чеҳрасидан маълум эди. Бояқиш сариқ касал билан икки марта касалхонага тушибди. Ҳозир сариқ касали сурункали шаклига ўтиб кетган. Биз кези келганда район соғлиқни сақлаш мутасаддиларидан Инобатнинг саломатлиги тикланишига ёрдам беришларини сўраб қоламиз. Қолаверса, республика соғлиқни сақлаш нозирлиги Қўшрабат районида сариқ касаллиги тарқалиши

муаммосини комплекс ўрганиб чиқишлари мақсадга мувофиқ бўлар эди. Чунки қишлоқлардаги кўп хонадонда шу касаллик билан оғриган беморлар бор экан.

— Нега маҳаллий ҳукумат саналмиш қишлоқ советига бориб, акангни хизматдан чақириб олиш тўғрисида ёрдам сўрамадинг? — сўрайман Инобатдан. У бошини кўтармай йиғлайди.

— Уч марта қишлоқ совети секретарига бориб учрашдим, — дейди у. Товбай ака деган одам эди. Бир сафар борганимда «аризангни ўзбекча ёзбсан, ўтмайди, ўрисча қилиб ёзгин» деб қайтарди. Иккинчи сафар... акангни хизматдан чақириб беролмайман, закон шунақа, яхшиси уйни сотиб детдомга боринглар, тўхта, эртага яна бир келгин» деб айтди. Учинчи марта борганимда «яхши қиз экансан, сени ўзим Самарқандга олиб бораман, акангниям қайтарамиз, фақат...» деди. Уялмайсизми, қизингиз тенгиман-ку!» деб йиғлаб чиқиб келдим. Қайтиб ҳеч ерга учрашмадим.

ҳарбий комиссариатидан излаш керак эди.

Район ҳарбий комиссариати вакиллари бу муаммо ҳақида шундай деди:

— Абдумўминнинг турмушга чиқиб кетган опалари борлиги сабабли уни хизматдан қонун бўйича олиб қолишнинг имкони йўқ эди.

— Ахир бошқа қишлоққа чиқиб рўзгор қилиб кетган опа-сингилларнинг ўзи зўрға яшаса, улар қандай қилиб уч жонни боқиши мумкин?

— Нима қилайлик, қонун шунақа. Аллақачон қайта кўриб чиқиш керак унақа — одамнинг шароити, ҳаётини ҳисобга олмай чиқарилган қонунларни», дегингиз келади. «Военкомат хоҳласа исталган одамни хизматдан олиб қолишга қодир. Журналдаги Абдумўминнинг хати босилган саҳифадаги «Ҳақиқатни тополмай сарсонман» мақоласида беш болани чирқиратган отани ўз пайтида хизматдан олиб қолишга қодир ҳарбий комиссариат нега шўрлик Эшқобиловга ёрдам бермаган? Сабаби тушунарли», — деб ёзибди бир журналхонимиз. Биз республика ҳарбий комиссариатидан қарахлик йилларида

Суратда Қўқон пойафзал фабрикасининг Эшқобиловларга тўплаган ёрдам пулини редакцияга олиб келган ишчилари — Баҳром Саидхўжаев, Аҳад Ҳасанов ва Мирозиз Нурматовлар.

Инобатни йиғидан тўхтатиб, ҳамроҳларим — район ва область комсомол комитетининг раҳбар ходимларига қарадим. Бир зум гап тополмай каловланиб қолдик.

Ҳозирда Қўшрабат район халқ маорифи бўлимининг методисти лавозимига кўтарилган Товбай аканинг «ёшларни коммунистик руҳда тарбиялаш» борасидаги кейинги тақдирини Самарқанд область халқ маорифи бошқармаси ҳукмига ҳавола этар эканман, республикадаги тарбияланишга муҳтож ўнлаб товбайларнинг тақдирини бу эгасиз давлатда кимга ҳавола этишни билмай бошим қотади.

Афсуски, хизматдан қолиши мумкин бўлган Абдумўминни оилавий аҳволини сўраб-суриштирмай армияга жўнатган район ҳарбий комиссариати раҳбарлари билан савол-жавоб қилишнинг имкони бўлмади. Негаки ҳозир қайта тикланган Қўшрабат ноҳияси икки йил бурун Иштихон райони тасарруфиди бўлган экан. Демак, жавобни ҳам тугаб кетган район

чиқарилган қонунларини қайта кўриб чиқишларини сўраймиз».

Дарвоқе, Эшқобиловлар оиласига берилган ёрдам тўғрисида. Мақола эълон қилинган, совхоз мазкур оилага бир тонна хашак, юз кило ем ажратган. Район комсомол комитетининг аппарат ходимлари бир кунлик маошлари — 130 сўм пул билан ёрдам беришган. Область комсомол комитети 500 сўм пул ажратди. Биз Қўқон пойафзал фабрикаси ишчилари жамғарган 611 сўм пулни ҳам улар номидан оилага топширдик. Кўпчилик журналхонларимиз ёрдам бериш учун Эшқобиловларнинг адресини сўрашган. Район алоқачиларига ишонч йўқ бўлганлиги учун кейинги ёрдамни Самарқанд область Қўшрабат район комсомол комитети адресига юборишга келишилди.

Абдумўмин барвақт хизматдан қайтарилапти
Бахтиёр КАРИМОВ,
«Еш куч»нинг махсус мухбири.

Айбдорман, лекин...

Сизга хат ёзишимдан мақсад, мен танг аҳволда қолдим. Бунинг сабаби... Оиламиз тинч-тоғув яшаётган пайтда, бир воқеа сабаб оиламга, қишлоққа ҳам боришга юзим чидамай қолди, нима қилишга ҳам ҳайрон бўлиб бир ойдан буён кўчада сандироқлаб юрибман. Нима қилай, сиз азизлардан ёрдам сўрашдан бошқа чорам йўқ.

Бир кун 9-синфда ўқиб юрган қиздан менга хат келиб қолди, олдин ишонмадим, кейин... очиб ўқидим. Севги изҳор этилган бу мактубнинг охирида икки қатор шеър ҳам битилган эди: :

«Сизсиз гул экилган боғим,
Сизсиз менинг суянган тоғим»

Хатга жавоб ёзмадим, чунки менинг 7 нафар фарзандим, оилам бор эди. Орадан 2 кун ўтгач, яна хат келди. Бу хат ҳам сеvgи ҳақида, лекин унда менинг жавоб бермаганимдан хафалик оҳанглари сезилган эди. Хатни яна жавобсиз қолдирдим. Кунлар шу зайл аста-секин ўта бошлади Орада яна 6-7 та хат келди. Ҳаммаси ҳам аввалги ёзилган хатлардек шеър, сеvgи ҳақида. Мен ҳам охири жавоб ёздим. Фақат насихат қилиб, қизга оилам, фарзандларим борлигини билдирдим. Узлуксиз хат ёғилиши тўхтамади. «Учрашайлик, сизни фалон жойда кутаман,» деб ёзилган бу хатларни нима қилишимни билмай, охири... учрашув жойига бордим. Қизга кўп насихатлар қилдим. У кўнмай «агар сиз севмасангиз, ўзимни осаман» деб туриб олди, охири иккимиз учрашиб туришга қарор қилдик. Бир неча бор учрашиб, гаплашиб юрдик. Лекин унга бирор ёмонлик қилмадим. Ойлар ўта бошлади, қиздан келётган хатларга ора-чора мен ҳам жавоб ёза бошладим. Учрашувимиз давом этаверди, қизга ёмонлик соғинмадим. Орадан ўн ойлар чамаси ўтди. Қиз 11-синфга кўчди. Тасодифан 6 октябрь кунни қиз ғойиб бўлибди. Буни ҳеч ким — ота-онаси ҳам, ака-укалари ҳам билмади. Қиз бир ойда ҳам қайтиб келмади. Орада менинг қизга ёзган хатларимдан 4-5 донаси қиз ётган уйдаги печ ичидан топилган. Мени милиция ходимлари олиб кетишди. Уришди, сўкишди, қийнашди. «Хат меники, лекин қизни билмайман», — деб туриб олдим. Беш кун мени уриб-сўкиб қийнашди, қизнинг йўқолишини мажбуран бўйнимга қўйишди. Қўлларимга кишан солиб урдилар, икки бутим оралиғига тепдилар. Мажбур бўлдим бўйнимга олишга, тушунтириш хатларини мажбуран ёзишга. Улар айтиб турдилар, мен ёзиб бердим. Қизни топасан дейишди. Мен ўлдиришларидан қўрқдим, шунинг учун органдагиларни алдаб қочиб келдим. Ахир ўлдиришса етгита болам кимга қолади? Улар егим бўлиб қолади-ку. Ҳамма жойим яра бўлиб, қўлларим чиқиб кетиб уйга бордим. Бир кун уйда туриб шаҳарга йўл олдим. Шаҳарда ўн кунлар туриб яраларим тузалгач, бошқа жойга кетишга қарор қилдим. Қочиб қаерга ҳам бораман, сизларга мурожаат қилишга мажбурман. Азизларим, менга ёрдам берингизлар. Мен уйга боролмаянман, қўлга тушгудай бўлсам ўзимни ўзим ўлдираман. Қийноқда таёқ еб ўлгандан ўзимни осиб ўлдириганим афзал.

Ҳурматли редакция! Сиз нима маслаҳат берасиз? Жавобларингизни қаердан кутсам бўлади, яхшиси журнал саҳифаларида кутаман. Узимни ҳам таништириб ўтай. Мен Уролов Самариддин Туловқобилович бўлам. 1955 йили туғилганман. Касбим — ўқитувчи. Самарқанд область Қўшрабат районига қарашли 59-ўрта мактабда ишлар

эдим. Қорақўзи қишлоғида яшаб келганман. Ҳозир эса кўчада. Охири нажотим сизлардан.

РЕДАКЦИЯДАН: Ҳурматли журналхонлар! Биз мазкур хатни сизларнинг эътиборингизга ҳавола қилар эканмиз, Қўшрабат район прокуратурасидан масалани ҳар тарафлама жиддий ўрганиб чиқишни сўраб қоламиз.

Фақирлик айбми?

Мен бу мактубни сизларга адабиёт ўқитувчимиз Раҳимов Ҳотамдан арз қилиб ёзганман. Воқеа шундай бўлганди... 20 ноябрь кун адабиёт дарсида биз Абдулла Қодирийнинг «Меҳробдан чаён» романини ўтаётган эдик. XI синф дарслигида Абдулла Қодирийнинг «Меҳробдан чаён» романи йўқлиги учун X синф дарслигидан ўқишимизга тўғри келди. Дарслик етишмаганлиги сабабли орқамда ўтирган боладан китобини бериб туришини сўрадим. Афсуски уларда битта китоб бор экан, холос. Шунда Раҳимов бирдан менга «олдингга қараб ўтирсанг ўласанми, бу ер отангни чойхонасимми», — деб бақариб қолди. Шунда мен ўқитувчига қараб «муаллим, нимага менга бақирасиз, менга бақариқ товувчи ёқмайди» дегандим, у киши яна бақариб «Сен кимнинг ўғлисан, оддий монтернинг ўғли бўлсанг, нимага бақирмайман, хоҳлаганча бақираман» деб ҳақорат қилди. Бу ҳам етмагандек «буғун отангни олиб келасан, бўлмаса сени дарсимга қўймайман» деди. Мен эса, «ахир, нима иш қилибманки отамни олиб келсам» дегандим, Раҳимов менга: «сен етим экансан» деб мени яна синфдошларим олдида ҳақорат қилди. «Сени комсомол ташкилотидан ўчириб мактабдан ҳайдашгача олиб бормасам кўрасан» деб айтди. Кейин мени «сени кўрсам дарс ўтолмайман» деб дарсдан чиқариб юборди. 24 ноябрдан бошлаб бизнинг синфга дарс ўтмай қўйди. Мени ўқитувчилардан талаб қилиб комсомол ташкилотидан ўчириб берасан, деди. Мактабда комсомол ташкилотининг секретари эдим. Синфдошларим менга «отангни айтиб кела қол» деб маслаҳат беришди. Иложи бўлмагач мен мактабга онамни айтиб келдим ва Раҳимовга учрадик. Раҳимов эса онамга қараб, «сиз касалсиз, менинг касал одам билан гаплашадиган одагим йўқ» деб онамни ҳақорат қилди. Менга эса, «сен гентак бўлибсан, нимага касал одамни ҳузуримга олиб келасан» деб сўқди. Нимага бу ўқитувчи ўқувчилар ойлаб пахта теримига жалб қилинган пайтда онамнинг касаллигини эсламаган? «Шу аёлнинг боласи пахтага бормасин» демаган? Энди эсига келиб қолибди-да. Мен шу масала юзасидан

район халқ маорифи бўлимининг мудири Султоновга мурожаат қилиб Раҳимовнинг ўн соат дарс қолдирганини, менга ва онамга нисбатан кўпол муомалада бўлганини айтдим. Лекин унга ҳеч қандай чора кўрилмади. Аксинча мен... комсомол ташкилотидан ўчирилдим. Раҳимов 18 декабрдан бошлаб яна дарсга киряпти. Мен Раҳимовни ҳеч қачон кечирмайман. Сизлардан эса Раҳимовга чора кўришларингни талаб қиламан. Ахир қачонгача ўқитувчиларнинг айбидан кўз юмиб ўтаман! Ҳақиқатни тиклашда менга ёрдам беринглар.

Ёрқин РАУПОВ,
Қашқадарё область Шахрисабз районидagi
39-ўрта мактаб ўқувчиси.

РЕДАКЦИЯДАН: Биз мазкур шикоятни Қашқадарё область комсомол комитети ҳамда халқ маорифи бўлими бошқармаси ўрганиб, натижасини редакцияга маълум қилишларини сўраймиз.

Бизга ёрдам беринглар

Колхозимиз территориясида амбулатория очилганда хурсанд бўлган эдик. Лекин қувончимиз узоққа бормади. Сабаби амбулатория бош врач тез-тез алмаштирилиб турибди. Бундан район соғлиқни сақлаш бўлими бошлиғи қандай манфаатдор бўлган-тикин? Бир, икки йил олдин ўзимизнинг кадримиз — Андижон медицина институтини битирган Қўчқоров Муталлибжонни бош врач қилиб тайинлашган эди. Лекин буни ҳам ишдан олишди. Урнига биздан анча олисда яшайдиган врачни қўйишибди. Қачон қидириб борсангиз тополмайсиз. Биз райижроқўмга ариза ёзган эдик. Райижроқўм муовини Комиллов ва район бош врачининг ўринбосари келишиб маҳалла оқсоқоллари ва ёшларини тўплаб, гаплашиб Қўчқоров Муталлибжонни вақтинча синаш шарти билан қўйиб берамиз деганди, уч-тўрт кун ўтгандан кейин район соғлиқни сақлаш бўлими бошлиғи Усмонов яна одамларни тўплаб уч-тўрт оғиз гапириб «мен Қўчқоров Муталлибжонни ўз ишига қайтарсам 200 та ходимларим ичиде обрўйим тўкилади. Гап тамом, вассалом, соат 4 да оближроқўмга боришим керак» деб чиқиб кетди. У билан келганлар бошлиқ гапидан чиқа олмас экан. Ҳаммаси бошлиқ гапини маъқуллашдан нарига ўтмади. Маҳалла аҳолиси йиғилиш бўлаётган хонадан «бизнинг талаб қондирилмади» деб хафа бўлиб чиқиб кетишди. Бизга Қўчқоров Муталлибжонни ўз ишига қайтариб қўйишларида ёрдам беринглар. Бу врач шу колхоз территориясида яшайди. Кечасими-кундузимми, қай вақт бўлса аҳолидан ёрдамини аямайди, ҳозирги врач узоқдан келади. Район маркази 6 чақирим узоқликда. «Тез ёрдам» чақирсангиз 2 соатсиз етиб келмайди. Одам бошида эса ҳар хил иш бор экан... Бизга ёрдам беринглар деб

Андижон область Избоскан район
«Ленинград» колхозида яшовчи
бир гуруҳ ёшлар номидан:
Обиджон ОКБОВЕВ,
Урмонбой МИРЗАЕВ,
Рўзобой НУРМАТОВ.
(Жами 8 имзо)

Мен Сирдарё вилояти Ғаллаорол ноҳиясидаги Ғ. Ғуллом номли совхозда яшайман. Совхозимизда битта ҳаммом, қачон борсақ катта қулф осиглиқ туради. Мактабимизга врачлар келиб тозаликка риоя қилишимизни талаб қиладилар. Аҳвол бундай бўлгандан кейин биз нима қилайлик?

Шахноза ЭГАМБЕРДИЕВА.

Менга журналнинг 10-сониде босилиб чиққан «Қаровсиз болалар» мақоласи жуда таъсир қилди. Қишлоқларда клуб, дам олиш учун шароитлар, стадионлар йўқ бўлгандан кейин ёшлар бекорчиликдан адашиб жиноят йўлига кирадилар.

Назиржон РАИМЖОНОВ,
Сирдарё вилояти.

Абдумажид АЗИМ

Яшаш шарт ҳаётдан ҳайиқмай, қўрқмай

* * *

Англадим, кўзларим кўзёшлар эмас.
Хун тўқар, симириб кетиб бораман.

Кўксимга отилган бу гуллар эмас,
Тошлардир, кемириб ўтиб бораман.

Қалбимда бир дунё армону кадар,
Яшаш шарт ҳаётдан ҳайиқмай, қўрқмай.

Мен ўтиб бораман йўлларим хатар,
Мисоли мўлжалдан адашган ўқдай...

Ватан туйғуси

Севаман деб гапирмоқ осон,
Қизармасдан,
Тортмасдан ҳижил.
Қийналмаса ёмондир виждон,
Ватан учун жон чекканда эл.
Ватан деган сўнгсиз оғриқни,
Ҳис этишдан буткул бегона,
Кимсаларга йўлиқдим бисёр,
Гоҳ хизмат,
Гоҳ турмуш баҳона.
Улғурдирсан
Ҳар қандай шеърдан,
Танитолдинг менга ўзимни.
Сенга бўлган қайноқ меҳрдан
Тарашладим ҳар бир сўзимни.
Изтиробим,
Шодлик, кулфатим
Орзу ўйим
Сен билан боғлиқ.
Сен ўзингсан содиқ улфатим,
Қалбимдаги туганмас оғриқ.
Ватан менга сукутда ётган
Боболарнинг барҳаёт ёди.
Бутун умри зулматда ўтган
Момоларнинг алам-фарёди:
Менга Ватан —
Ҳазрат Навоий,
ўлимдан тап
Тортмаган Широқ,
Авлод келар бирам ҳавоий,
Ватан деган оғриқдан йироқ.
Авлод келар, кўзлари лоқайд
Мадҳ этишиб ажиб замонни.
Билишмаса уларда не айб,
Сугд элидан чиққан қоплонни.
Қабул қилинг,
Маломат дебмас,
Оғриқларга тўла
Бу сўзни.
Севаман деб ҳайқирмоқ эмас,
Минбарлардан лўқ қилиб кўзни.
Сиз курашинг, қийналинг бироз
Ахир бу ҳам виждонга боғлиқ.
Ажаб эмас уйғонса бехос
Кўксингизда бу ҳис, бу оғриқ.

* * *

Сина, мени юрак, синайвер
Вужудимда йилларнинг занги.
Қийна, мени юрак, қийнайвер
Оқарган соч йилларнинг чанги.

Нух кемаси қолиб гирдобда,
Тўфонларга бўлгандек тутқун.
Азобдан дил тўлиб зардобга,
Мағлубдирман, юрагим букун.

Нечун солар қалбимга чангал,
Ер юзида судралган ҳар кас.
Юрак сенга айтаман, дангал
Қўйгин мени, эркалатма, бас.

Қийна, мени қийнайвер, юрак...

Соғинч

У. Носир хотирасига

Гуллар очилмади, вожаб, баҳор
Ичккан ҳамалнинг охирларида.
Қорайиб, гезариб тураверди қор
Ҳайиқмай баҳорнинг ёмғирларидан.

Сингилларнинг кўкси оғуға тўла,
Оталар тилида надомат, афсус.
Қиёмат ичида шаҳри гўлгула,
Зим-зиё кечада ўй сураб маънос.

Дарахт барг ёзолмас, майса тирилмас
Азадор офтобни қаргайди осмон.
Бахмал чимилдиққа Усмон киролмас,
Сибир саҳросида хун ютар Усмон.

Турналар йироқдан келтирмас салом,
Кўкларни тўлдириб учмади варрак.
Ичи куйган она бўзлар, воҳ болам,
Замин жим. Худо жим. Усмон бедарак.

Она ишонарди қайсар ўғлига,
Қора киёлмади, тоқат-ла кутди.
Эли суйган Ҳизр назар ўғлига,
Ичи қуя-қуя, лахта қон ютди...

* * *

Юрагим йиғлайди, юраккинам хун,
Юпатмоқ чорасин билмайман ҳечам.
Зим-зиё сукутда ўрмалайди тун,
Нолалар қилади, ўтмайди кеча.

Юрагим ненидир кўмсайди илҳақ,
Тутуқиб кўксимни муштлайди тинмай,
Юрагим йиғлайди, юраккинам нақ,
Замину осмоннинг бағрига сиғмай.

Шикоят тўхтамас мунгли, нолакор,
Қисмат пичоғида йиллар тўғралди.
Юрагим йиғлайди, юрагим бедор,
Мисли тошбақадай бу тун судралди.

Исёнлар қилади, оромдан жудо.
Маҳв этолмасдан жонсиз бу лошни.
Юрагим йиғлайди, юрагим видео,
Тошқотган кечага тўкиб кўзёшни.

Кўксимга сиғмаган бу аччиқ фарёд,
Еруғлик истайди, тинмайди пича.
Юрагим йиғлайди, юраккинам дод,
Фарёдлар қилади, ўтмайди кеча...

Утбосар МИРЗАЕВ.

Эварамга

Ўз куйини куйлаганидан,
Гул шоҳида булбул ҳар нафас.
Ўзга сўзни сўйлаганидан,
Тўти жойи тангу-тор қафас.

Юрагимдан унган чечагим,
Булбул каби бўлсин лисонинг.
Насиб этсин шу боғи эрам,
Она — юртинг Ўзбекистонинг.

Армон

(Бир арбоб аёлнинг ўз кизига айтолмаган гапи)

Мени бахтли санама қизим,
Бахтлиларнинг бахтлиси сенсан.
Мени тахтли санама қизим,
Тахтлиларнинг тахтлиси сенсан.

Мени бахтли санама қизим,
Шу бахтни деб эрдан айрилдим.
Мени тахтли санама қизим,
Шу тахтни деб элдан айрилдим.

Қахрамон СУЯРОВ

Баҳор

Яна келди маъсума баҳор,
Армонларин қирларга сочиб.
Энди эрур қирлардаги қор,
Сойлар турар қучоғин очиб.

Елкандаги ғамларни ташлаб
Жўна букун қирларга томон.
Кенгликларга боради бошлаб,
Таниш сўқмоқ энтиқиб шу он.

Димоғингга урилар бирдан
Ялпизларнинг ажиб ислари.
Кулиб чиқар шунда қаршингдан
Баҳорнинг энг сулув қизлари.

Яна келди маъсума баҳор,
Армонларин қирларга сочиб...

* * *

Ёмғир ёғар тепамдан шаррос,
Осмон қора кийиб йиғлайди.
Наҳот сендан айрилганим рост,
Аччиқ савол қалбим тиглайди.

Кўзларимда ҳалқа-ҳалқа ёш,
Юрак эса дардли бўзлайди.
Олиб кетдинг букун қайга бош,
Нигоҳларим сени излайди.

Наҳот энди қаршимда йўқсан,
Хаёлимда кезасан фақат?
Сен кўксимга қадалган ўқсан,
Раво кўрди шунни муҳаббат.

Ёмғир ёғар тепамдан шаррос,
Осмон қора кийиб йиғлайди.
«Само, тийгин кўз ёшингни, бас,
У қиз энди қайтиб келмайди...»

* * *

Хайрга чўзилган қўл каби
Нигоҳларинг сўлғин ва ғариб.
Киприкларинг титрар қўрқувдан,
Айт, турибсан нечун бўзариб?

Қаршингдаги одам-ку, қара,
Худо ёки азроил эмас.
Шердек тортиб юборгин наъра,
Ағнаб тушсин минг йиллик қафас...

ЕШЛИК БУ — ХОТИРА, ОЛИС — ОЛИСЕДА...

(ёки қариялар уйида бир кун...)

Қариялар уйи... Темир панжаралар билан қопланган бу маскан кишида маънос таассурот уйғотади. Ҳамма жойда бўлгани каби бу ернинг ўз тартиб-қоидалари бор. Нонушта, тушликка ва кечки овқатга махсус кўнғироқ билан чақирилади. Бугун эса қарияларни дастурхонга ТошДУ доценти Ҳасанхўжа Муҳаммадхўжаев таклиф этди. Улар отахону онахонларни палов ва оби нонлар билан зиёфат қилибгина қолмай, шахсий кутубхонасидаги 70 дан зиёд китобни қариялар уйига совға қилди. Шунинг билан ўтказилган хайрия кунига таниқли болалар ёзувчиси, Ҳамза номидаги Республика давлат мукофоти лауреати Худойберди Тўхтабоев, шоира Муҳтарам Улугова, Тошкент тўқимачилик институти ўқитувчиси, шоир Эдуард Мақсумов таширф буюрдилар.

Мен эса бу ерда истиқомат қилаётганлар билан мулоқотда бўлиш имкониятига эга бўлдим. Дастлабки суҳбатдошим Абдурайим ота Қайюмов — 83 ёшда.

- Кўпдан буён яшаёйсизми бу ерда?
- Яқинда келдим, болам.
- Фарзандларингиз...
- Бор. Икки ўғил ва бир қиз.
- Зерикмаяёйсизми? Бу ерда танишлар орттирдигизми?

Бу қайтар дунё болам. Сен ёшларга айтгин, отасига муомала қилганда ўзининг ҳам ота бўлишини, бир кун кексайишини унутмасин.

Иккинчи суҳбатдошим қорақалпоғистонлик Қаршибой Нурибегов бўлди.

— Бир ўғил ва икки қизим бор эди. Узим ўқитувчи бўлсамда ўғлимни кўча муҳитининг таъсиридан сақлаб қололмадим. Ичкиликка берилди. Шунинг оқибатида оламдан эрта кетди. Қизларимни турмушга узатганимдан кейин ёлғиз қолдим. Умр йўлдошим аввалроқ вафот этганди. Бу ерга келишдан бошқа иложим қолмади.

Дастурхонга палов келтиришди. Қариялар шошилмасдан овқатланишга тушдилар.

Рус қарияларини олдиға бордим.

— Мумкинми сизлардан баъзи нарсаларни сўрасам?

— Бу ерда ҳамма таниш. Лекин зерикарли. Набираларимни кўргим келади... Сен муҳбирмисан, болам?

- Ҳа ота.
- Ёшлар учун чиқадими журналларинг?
- Ҳа.
- Бўлмаса сенга нақл айтай. Буни болалигимда отамдан эшитганман. Вақтинг бемалолми?
- Бемалол, ота.

У жуда секин гапирар эди. Гоҳида сўзлашдан тўхтаб, қалтираган қўллари билан чой хўплайди.

— Узоқ замонларда қадим элатларнинг бир удуми бўлган экан. Оталари кексайса узоққа тоғу-тошларга олиб бориб ташлаб келишар экан. Бу одат кўпдан давом этиб яна бир қанча йиллар давом этиши мумкин эди. Лекин кўнларнинг бирида шундай воқеа юз берибди. Бир ўғил отасини орқалаб кетаётган йўлда харсангтошга ўтириб дам олибди. Шунда ногаҳон қария кулиб юборибди.

— Эй ота, мен сени тоғу-тошларга ташлаб келиш учун олиб кетаябману, кулишинга нима бор, — сўрабди хайрон бўлган фарзанд.

— Эй, болам, — дебди шунда ота, — мен ҳам падаримни сўнги манзилга элтаётган худди шу тошга ўтириб дам олгандим. Таажжубки ўшанда ўзимнинг қаришимни уйламаган эканман.

Шу гапдан кейин ўғил отасини қайтиб уйига олиб кетган экан.

— Бемалол сўрайвер, — дейишди улар.

— Бу ернинг шароити қандай?

— Жуда яхши. Кунига тўрт мартадан овқат беришади. Кийим-бош тарқатишади. Онлалиларга алоҳида хона беришади.

Уткин Яков Афанасьевич умр йўлдоши Уткина Елена Семёновна билан овқатланар экан, бугунги хайриядан мамнуликларини баён этишди.

Худди шу пайт Ҳасанхўжа ака мени чақириб қолди.

— Шеърларингиздан ўқиб берсангиз.

Умрнинг маҳзуи дамларини ўтказётган бу кексаларга нимани ҳам ўқиш мумкин? Бир зум ўйлаиб турдимда, қачонлардир ёзган шеъримни хиёл ўзгартириб ўқидим:

Ёшлик бу хотира,
Олис — олисда.
Кўкда чарақлаган
Юлдуз мисоли...

Хайрия куни ҳам ниҳоясига етди. Машиналар оқими бир дам тинмайдиган Тошкент кўчаларида Абдурайим отанинг фарзандлари ҳақида ўйлардим. Балки ҳозир улар ҳам ишдан қайтаётгандир?! Шу кечада шаҳримизнинг аллақериде ёлғизликдан азоб чекаётган, набирасининг жажжи қўлчаларини соғинган оталарини эслармикан?

Абдураҳмон ЖУРАЕВ.

СОАТИ

ОИЛА ШАЖАРАСИ МАВЗУСИДА СУХБАТЛАШАМИЗ

ободлигига Тошкент ҳокими Асил оқсоқол Қатортоллик бўлганлиги сабаб бўлса керак. Қатортолда ҳар жума сайл бўлар экан. Ҳикоя қилишларича, Шоодил қори ҳар жумага алоҳида янги бир хутба, яъни бир йилда 52 хил хутба ўқир эканлар.

Ўзбеклар орасида кенг тарқалган урф-одатларни ҳамма билади. Маълумки, у вақтларда гап-гаштаклар, меҳмондорчиликлар, тўй-маъракалар энг яхши одатлар саналган. Бундай йиғинларга илм аҳли, домлалар, қорилар биринчи бўлиб таклиф этилган. Улар ҳам диний, ҳам тарбиявий, ҳам маърифий томонлардан амри-маърифлар қилишган. Билимдон ва зукко кишилар эътиборга лойиқ воқеаларни, ҳикояларни баён қилишиб бу зиёфатларни қиздиришган.

Фикримча, менинг бобо ва бобокалонларим ҳам Тошкентда тўпни яратган биринчи тўпчилар билан ҳамсухбат бўлганлар. Еки тўпчиларнинг ўзларидан ёки уларнинг ёру биродарларидан тўпларнинг яратилиш тарихини эшитган бўлишлари керак.

Дегрезлар ҳақида

Дегрез маҳалласи ҳозирги Хадра майдонидаги Циркнинг ўрнида бўлган. Маҳалланинг тарихи олис даврларга бориб тақалади. Дегрез маҳалласидан Эски Жўва томонга кетаверишда чап томонда катта майдон Жангоҳ деб аталган. Бу ер ҳозирги Пушкин боғининг қаршисига тўғри келади. Илгари ҳар жума намозидан сўнг шаҳарнинг тўрт даҳасидан йиғитлар келишар ва «Жангоҳ»да сайл ва чўян маҳсулотларини тайёрлашар экан. Шу туфайли, бу ернинг номини Жангоҳ деб аташган.

Дегрез маҳалласида яшовчи кўпчилик аҳоли қозон, омонча тиш қўйиш, кетмон, белкурак, ҳар турли темир ва чўян маҳсулотларини тайёрлашар экан. Шу туфайли ҳам маҳалланинг номи Дегрез деб аталган.

Латиф Юнусов билан у кишининг шажаралари ҳақида суҳбатлашдик. У кишидан бирмунча тўлик

маълумот олдик. Латиф ака ота ва она авлодларининг шажараларини ўзича ёзиб юрар эканлар. Бу ерда фақат тўпчиларга алоқадорларини келтирамиз. Латиф аканинг оналари Сайида, у кишининг оналари Нури экан. Нури Мирмулла ҳожининг қизлари бўлиб, у кишининг оталари Ортиқ ҳожи бўлган. Сайида холанинг оталари Мирҳалил (1870-1922), у кишининг оталари Миржалил (1837-1921) бўлган экан. Миржалил аканинг энг кичик ўғли Ўзбекистон халқ артисти марҳум Обид Жалилов эди.

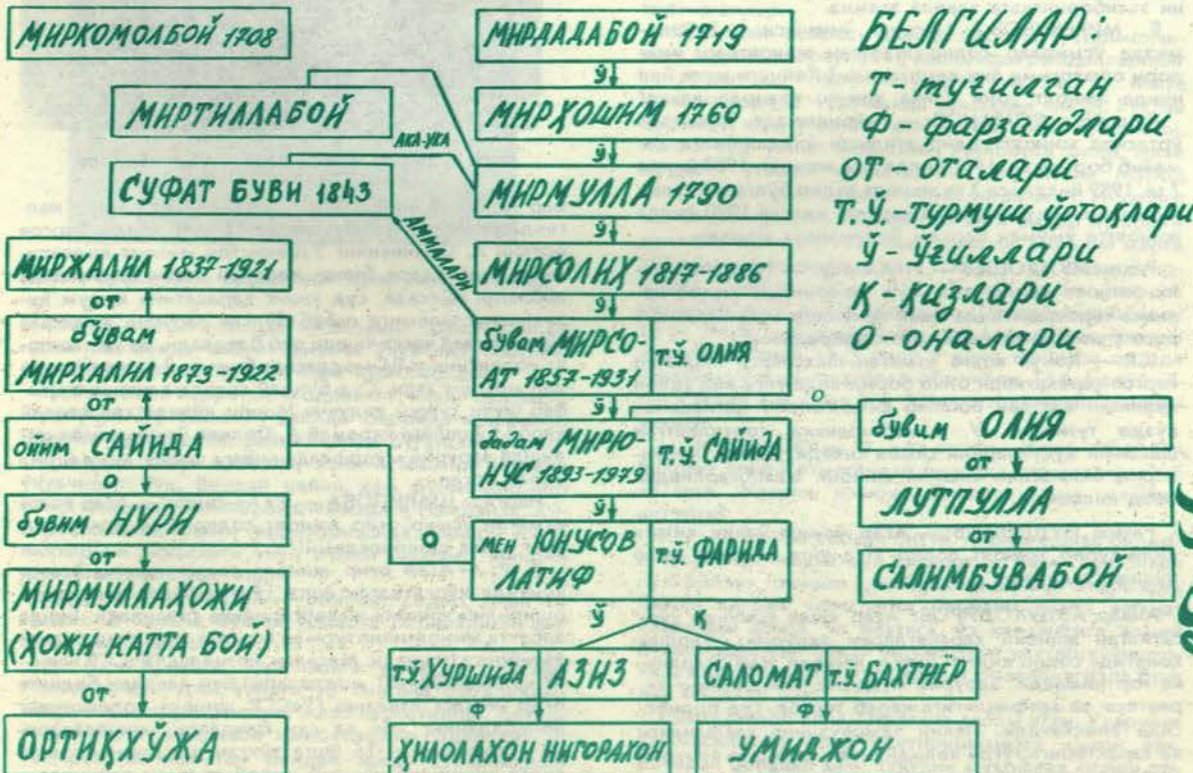
Маълумки, кўп йиллик меҳнат, изланиш туфайли ўз ишининг усталари, дегрезлик уста темирчилар етишиб чиққан. Уша даврда ўз ишининг билимдони бўлган уста Ортиқ (1790—1850) тахминан 1820—1825 йилларда ҳажга боради ва ҳожи бўлиб қайтади. Қайтишда Туркияда тўп қувовчилар билан учрашиб қолади. Икки-уч йил улар билан бирга ишлаб, тўп қуйиш йўлларини, ўқ ясаш, отиш ишларини ўрганади. Тошкентга ҳожи бўлиб қайтган, унинг касбдош ўртоқлари зиёрат қилгани келганда у ҳар хил ҳикоялар, кўрган-кечирганлари қатори тўп ясашни ўргангани ҳақида гапириб беради.

Тахминан 1830-1840 йиллар орасида Уста Ортиқ ҳожи раҳбарлигида бир неча улфатлар тўп ва унинг ўқларини ясайдилар. Тўп қандай ишлашни текшириш учун Жангоҳга олиб борадилар ва дуч келган томонга қараб 3—4 мартаба ўқ узайдилар. Тўпнинг даҳшатли гумбирлаши тинч Тошкент аҳолисини ларзага солади. У вақтда Тошкентнинг тўрт даҳасида алоҳида ҳокимлар бўлиб, тўрт ҳокимиятчилик ҳукм сурар экан. Тўрт даҳадан одамлар от чоптириб келадилар. Воқеадан хабардор бўлганларидан кейин, ҳожининг маҳоратига тан бериб уста Ортиқ ҳожига шаҳарга ҳокимлик қилишни таклиф этадилар.

Тўпчилик ҳунарини бир неча ёшлар, жумладан Миржалил, Мирмулла ҳожи ва бошқалар ҳам яхши эгаллашган экан. 1865 йилларда Тошкентни руслар босиб олаётган вақтда Қўқон хони тўпчиларни Жиззахга олиб бориб тўп қуйдирган экан. Бу ишга уста Миржалил ва бошқа ёш усталар қатнашган дейишди.

Сўз — профессор Латиф Юнусовга!

Азиз журналхонлар, оиламиз шажарасини мен узок йиллар давомида тикладим. Катта боболаримиз ҳақидаги маълумотларни хурматли Карома аммамиздан (1950) олгандим. Менинг тажрибам ва кўп йиллик уринишларим Сизларга асқотиб қолади, деган умидда журналда чоп этиришга қарор қилдим.

Я. А. Коменский донолик ҳақида

Колумб ғарбда янги ороллар борлигини кашф этмоқчи бўлганида, Кастилидан бошқа қиролларнинг ҳеч қайсиси унинг сўзларига қулоқ ҳам солмади, ёрдам ҳам бермади. Унинг ҳамроҳлари бир неча марта умидсизлик натижасида газабланиб, ҳатто, Колумбни денгизга улоқтириб юборишларига ва саёҳатни охиригача етказмай қайтиб келишларига сал қолган. Лекин шунчалик катта, янги қитъа кашф этилди ва энди ҳаммамиз унинг олдинроқ кашф этилмаганига ажабланамиз. Колумбнинг ҳаммага маълум бўлган қуйидаги ҳазил-мазаҳи ҳам шунга оид. Бир зиёфат вақти испанлар бундай кашфиётни италян очганига ҳасад қилиб, Колумбнинг хизматини ерга уришга уриндилар, улар бу кашфиёт унинг таланти туфайли эмас, балки тасодифан бўлган нарса, бошқа бирор киши ҳам бу ишни қилиши мумкин эди, деганлар. Шунда Колумб уларга ғалати бир масалани: «Товуқнинг тухуми қандай қилиб ҳеч бир тиргаксиз нишида тикка туради?» деган масалани таклиф этади. Ҳаммалари шунча уриниб, тухумни ниши билан ҳеч тикка турғиза олмагач, у тухумни қўлига олиб, идишнинг четига тухумнинг нишини бир уради, унинг пўчоғини бир оз синдириб, тухумни тикка турғизиб қўяди. Қараб турганлар кулиб юборишди, буни биз ҳам қила оламиз-да, деб бақира бошладилар. «Энди сиз ҳам қила оласиз, — деди у, — чунки шундай қилиб тухумни тикка турғизиб мумкинлигини қўриб олдингиз, лекин нега буни мендан олдин ҳеч ким қила олмади?»

Эльдорада қаерга жойлашган?

Қадимги афсоналарда нақл қилинишича қачонлардир Жанубий Америкада афсонавий олтинга бой Эльдорада мамлаката бўлган экан. Бу мамлакат ҳукмдори ҳар тонг ўз устига олтин қум сепақан, сўнгра қумни илоҳий қўлда ювиб ташларкан. Аммо Эльдорада ни қаердалиги ҳақида тарих сукут сақлаб келарди. Фақат XVI—XVII асрларга етиб испан конкистадорлари уни Оринока ва Амазонка дарёлари ҳавзасидан қидириб кўрганларидан сўнггина бу мамлакатнинг қаердалиги маълум бўлди.

1979 йилда Бразилия археологик экспедицияси Амазонка воҳасининг (Венесуэла билан бўлган чегара яқинида) бориш қийин чангалзорларида номаълум шаҳар вайронларини ва Рио-Негро дарёси шимолидаги баланд ясси тоғ бағрида баландлиги 150 метрлар келадиган учта пирамидани топиб олди. Бу қадимги иншоотлар бир қанча қалин ўсимликлар билан ўралган бўлиб, унга яқинлашишнинг иложи йўқ эди. Бу ерга «чангалзорни қовлаб кирадиган қурилма» билан қайтишни мўлжаллаган археологлар фикрича топилган шаҳар машҳур Эльдорада бўлиб чиқиши мумкин.

Бунинг ҳақиқатан шундайми ёки шундай эмаслиги фақат ҳафса билан қазиб ишлари олиб борилгач ва синчиклаб текширувдан ўтказилгач аниқ бўлади.

УИГА

ВАЗИФА

Мана журналимизнинг Сизга аталган «тарбия соати»нинг навбатдаги — шажараларга бағишланган саҳифаси билан танишиб чиқдингиз. Энди сизларга вазифа қилиб қуйидаги топшириқларни бермоқчимиз.

1. Оиламиз шажарасини ўрганинг.
2. Мактабингизнинг тарихини дўстларингиз билан ўрганишга киришинг. Булар ҳақида редакцияга ёзиб юборинг. Хатларингизни кутамиз.
3. Келгуси «тарбия соати»да яна нималарни ўқишни истайсиз?

Ўйин саҳифа мунасарф
 ҳисси профессор
 Малик
 Муродоб

ЖИНОЯТЧИЛИККА БАРҲАМ БЕРИШ МУМКИНМИ?

(ҲА, МУМКИН), дейди Тошкент вилояти Паркент район
халқ судининг раиси Анвар Абдуқодиров

Суратларда: (юқоридан пастга) — Шоҳида Холтоева, Басира Икромова, Нилуфар Икромова.

Маълумки, кейинги пайтларда мамлакатимизда, хусусан, жумҳуриятимизда жиноятчилик сони муттасил ортиб бормоқда. Жиноят содир этаётганларнинг каттагина қисмини эса ўсмирлар ташкил қилади. Улар кўпчилигининг тинчини, оромини бузибгина қолмай, мол-мулкига, ҳатто ҳаётига таҳдид солмоқда. Шунинг учун ҳам Анвар ака жиноятчиликка барҳам бериш мумкин деганда қора булутлар ортидан бирдан чарақлаб кўёш чиққандай туюлди, назаримда. Бир қарашда бу гапга киши ишонмаслиги, шубҳаланиши турган гап, лекин чиндан ҳам Паркент районидан ўсмирлар ўртасида жиноятчилик йилдан йилга камаймоқда. Модомики шундай экан, ўз-ўзидан бунинг сабаби нимада, деган савол туғилади.

— Кўп йиллик тажриба шуни кўрсатмоқдаки, — деди Анвар ака, — юз бераётган жиноятларнинг бош илдизи ўсмирлардаги ҳуқуқий билимнинг саёзлиги ёки мутлақо йўқлигида экан. Бундайлар эса ашаддий жиноятчиларнинг таъсирига тез берилади-лар ва уларнинг қутқусига учиб тўғри йўлдан тойиб жиноятчиларга айланиб қолмоқдалар. Демак, биз энг аввало ўсмирлар орасида ҳуқуқий билимларни янада самаралироқ, таъсирчанроқ тарғиб қилишга эришишимиз лозим. Эсингизда бўлса, партияимизнинг XIX конференцияси аҳоли ўртасида ҳуқуқий саводхонлик масаласини ўртага қўйди. Район ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари комсомол кўмитаси билан ҳамкорликда «Ўсмир ва қонун» деб аталадиган ҳуқуқий билимлар клубини ташкил қилди. Суд, прокуратура органлари вакиллари тез-тез мактаб ва ҳунар-техника билим юрти талабалари орасида бўлиб ҳуқуқий мавзуда суҳбатлар, учрашувлар, кечалар ўтказмоқда. Бизнингча, ўз самарасини бермоқда...

Анвар ака сўзининг охирида райондаги 10-ўрта мактаб ўқувчилари билан савол-жавоб кечаси ўтказилишини айтди ва бизни ҳам у ерга таклиф этди. Аввало шуни айтиш керакки 10-ўрта мактаб райондаги энг илғор мактаблардан. Ўқувчилар қизиқувчан, интилувчан болалар. Биз бунга мактабга борганимизда ишонч ҳосил қилдик. Кечага халқ судининг раиси Анвар АБДУҚОДИРОВ, район прокурорининг ёрдамчиси Қўшпўлат РОМАНОВ ва бошқа ўртоқлар келишган эди.

Савол-жавоб бошланди. Биз уларнинг айримларини эътиборингизга ҳавола этамиз.

Б. МИРЕҚУБОВ — 11-синф ўқувчиси: — Районимизда ўсмирлар содир этаётган жиноятлар миқдори ошяптими ёки камаяптими? Кейинги икки йил ичида жиноят сони қанча эди-ю, ҳозирда қанча?

Қўшпўлат РОМАНОВ: — Районимизда ўсмирлар ўртасида жиноят содир этилиши йилдан-йилга камайиб бормоқда. 1987 йилда 9 та жиноят, 1988 йилда 7 та, 1989 йилда эса 3 та жиноят содир бўлган. Сизлар билан қўлни қўлга бериб ҳаракат қилсак 1990 йилда жиноятга умуман барҳам беришимиз мумкин.

Раҳим ЙУЛДОШЕВ — 11-А-синф: — 16 ёшли ўқувчи жиноят содир этса, суд томонидан жавобгарликка тортилаётганда «мен қонунларни билмайман» деса у жавобгарликка тортилаверадими?

Қ.Р.: — Қонун вояга етмаган шахсларга нисбатан тергов ҳаракатлари олиб борилганда унга айб эълон қилинган вақтдан бошлаб ҳимоячининг қатнашиши кўзда тутилган. У жавобгарликка тортилаётган шахснинг ҳуқуқларини ҳимоя қилади. Демак, қонунларни билмаслик кишини жинойий жавобгарликдан озод қилмайди.

Раҳим ЙУЛДОШЕВ: — Агар ўсмир ўзини ҳимоя қила туриб жиноят содир этса унга жинойий жазо қўлланиладими?

Анвар АБДУҚОДИРОВ: Агар киши қонунда кўрсатилган жинойий ҳаракатларни зарурий мудофаа ҳолатида содир қилган бўлса, жинойий жавобгарликка тортилмайди. Зарурий мудофаа тажовузнинг характери ва хавфлиликка қараб тергов, суд процессида аниқланади. Лекин тажовузнинг хавфлилиги ва характерига тўғри келмайдиган мудофаа зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқиш бўлиб, жиноят ҳисобланади. Мен зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқишга бир мисол келтирмоқчиман. Ҳисорак қишлоғида яшовчи икки қўшни, икки ёш йигит — А. Солиев билан Т. Исаназаров бир сабаб билан жанжаллашиб уришиб қолишади. Орадан бир ҳафта

ўтади. Жанжал унутилаёзган бир пайтда Т. Исаназаровнинг укаси — М. кеч соат 12 дан кейин маст ҳолда А. Солиевнинг ҳовли эшигини бузиб бостириб киради. Ортидан акалари ҳам киради. Бемаҳалда кўтарилган шовқин-суронни эшитиб ҳовлига А. Солиевнинг синглиси ва хотини ҳамда унинг ўзи чиқишади. М. синглиси ва хотинини ҳақоратлаганини, синглиси ва хотинининг бақирганини эшитган ҳамда ҳовлисида юрган шарпаларни кўрган А. Солиев ошхонадан болтани олиб, синглиси ва хотинининг ёнига боради. Шунда маст М. акасини урганнинг боисини билиш учун А. Солиевга қараб келаётганда у болта билан М.нинг бошига уриб, уни ўлдирди. Воқеадан ха-

Халқ судининг раиси Анвар Абдуқодиров

бар топган М.нинг отаси А. Солиевнинг олдига келганда унинг қўлига кетмон соли билан уради. Тергов органи А. Солиевнинг Ўзбекистон жиноят кодексининг 81-моддаси билан қасддан одам ўлдиришда айблаган бўлсада, суд унинг ҳаракатини ҳужум қилувчининг ўлимига сабаб бўлган зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқиш деб баҳолади. Ва уни жиноят кодексининг 84-моддасига биноан 2 йил озодликдан маҳрум этди. Суд бундай хулосага келишига сабаб шунки, ҳужум қилувчи М.нинг қўлида ҳеч қандай қурол бўлишига қарамай А. Солиев ўзини ҳимоя қилишда зарурий мудофаадан четга чиқиб, М.ни болта билан урган.

Наргиза ШАРИПОВА — 9 «А»-синф: — Агар вояга етмаган ўсмир оғир жиноят содир этса ўсмирнинг иши судга ошириладими?

Қ. Р.: — Агар оғир жиноят содир қилган ўсмир қонунда кўрсатилган ёшга тўлган бўлса иши судга оширилиб, жинойий жавобгарликка тортилади. Бунда албатта, жиноятнинг тури ва жамоат учун хавфлилиги эътиборга олинади. Масалан, қотиллик (ЎзССР жиноят кодекси 80—81 моддалари) ёки қасддан баданга оғир шикаст етказиш (ЎзССР жиноят кодексининг 88-модданин «б» ва «в» бандлари) жиноятларини содир қилган 16 ёшга тўлган шахсларнинг иши судга оширилиб жинойий жавобгарликка тортилади-лар. Бизнинг районимизда ҳайриятки, бундай воқеалар юз бергани йўқ. Лекин Альберт Рахимов содир қилган жиноят ҳақида тўхталиб ўтишни мақсадга мувофиқ деб ҳисоблайман. Альберт 1988 йилда 16 ёшида ўғирлик билан қўлга тушиб иши судга оширил-

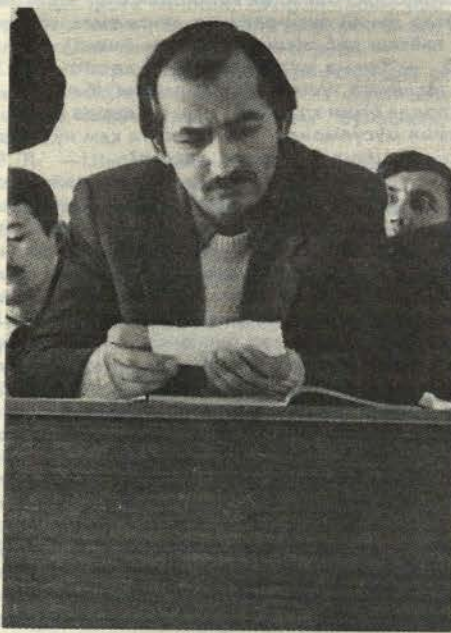

Савол-жавобларни ўқувчилар эътибор билан тинглашмоқда.

ган эди. Суд уни 3 йилга қамоқ жазосига ҳукм қилди. Бироқ, унинг ёшлиги, илгари судланмаганлиги, қилмишидан пушаймон эканлигини ҳисобга олиб жазо муддатини 3 йилга кечиктирди, яъни уни шартли равишда озодликда қолдирди. Энди у тўғри юриши, ўқиши ёки ишлаши керак эди. Аммо орадан бир йил ўтар-ўтмас у яна жиноятга қўл урди, ўғрилиқ қилди. Натижада у олдинги жазосидан икки йилни қўшиб 4 йилга озодликдан маҳрум этилди.

9 «В»-синф ўқувчилари: (савол ёзма равишда берилди) — Кўкнори экиб уни махсус аптекаларга топширса, бу ҳам жиноий жавобгарликка тортиладими?

К. Р.: Кўкнори, наша етиштирган, ўстирган шахслар УзССР жиноят кодексининг 217-моддаси билан жиноий жавобгарликка тортилади. Бунинг сабаби шундаки кўкнори ҳам, наша ҳам кишининг соғлиғига оғир салбий таъсир кўрсатади. Шу сабабли у қонун билан таъқиқланган.

Район прокурори ёрдамчиси Қўшпўлат Романов

10 «В»-синф қизлари: — Бизнинг районимизда наркотик модда қабул қилувчи ўқувчилар борми, бор бўлса уларга қандай чора кўришмоқда?

К. Р.: — Мен наркотик модданинг киши саломатлиги учун оғу эканлиги ҳақида юқорида гапирдим. Шуниси қувончлики, районимизда бугунгача наркотик модда қабул қилувчи, яъни истеъмол қилувчи ўқувчилар йўқ. Бундан кейин ҳам бўлмайди, деб умид қиламан. Лекин районимиздаги Намданак, Ҳисорак қишлоқ совети территориясида кўкнори ўсимликларини эканлиги учун айрим шахслар жиноий жавобгарликка тортилди.

Наргиза ШАРИПОВА: — Жиноят содир этган 14 ёшдан 18 ёшгача бўлган ўсмирга бериладиган энг оғир жазо қандай?

А. А.: — Қонунга кўра вояга етмаган шахслар жиноятга қўл урса уларга 10 йилгача озодликдан маҳрум қилишдек жиноий жазо кўрсатилган. Қотиллик, босқинчилик каби жиноятларни содир қилган ўсмирларга нисбатан бундай жазо қўлланилиши мумкин. Мен бунга 17 ёшли, ҳунар мактабининг собиқ талабаси Александр Лимни мисол қилиб келтирмоқчиман. Меҳнат қилмай пулл топши, харом хариш йўллари билан топилган пулллар эвазига кайф-сафо қилиш кўчасига кириб қолган Александр Лим ўзига ўхшаган бир гуруҳ шериклари билан Қибрай-

да бировнинг уйига бостириб киришиб босқинчилик қилишди. Уй эгасининг ва болаларнинг ҳаётига таҳдид қилди. Уларнинг ҳаммаси бўлиб, 3 минг 600 сўмлик пул ва буюмларини олиб чиқиб кетишди. Босқинчилар тезда қўлга тушди. Пул ва буюмлар эгасига қайтарилди. Суд Лимни оғир жиноят қилган деб топди ва УзССР жиноят кодекси 127-моддасининг 2 қисми билан 7 йил озодликдан маҳрум қилиш тўғрисида ҳукм чиқарди. Унинг шериклари ҳам қилмишларига яраша жазога тортилдилар.

Ф. СЕРКАБОЕВ: — 11 «А»-синф: — Паркентимиз бозорларида ва бошқа жойларда чўнтакка тушиш каби жиноятлар кўпаймоқда. Уларнинг олдини олиш учун қандай чоралар кўрилаяпти?

К. Р.: — Бундай жиноятларни содир этган шахслар УзССР жиноят кодексининг 125-моддаси билан жиноий жавобгарликка тортилади. Агарда улар 14 ёшга тўлмаган бўлсалар ички ишлар бўлими томонидан махсус ҳисобга олиниб, улар устида назорат ўрнатилади. Бир воқеани гапириб бермоқчиман. Бир куни ички ишлар бўлимига 2 та ўқувчи қизни олиб келишди. Маълум бўлишича, улар пойабзал магазини дўконидан бир жуфтдан оёқ кийими ўғирлашган экан. Қизлар 14 ёшга тўлмаганлиги учун махсус ҳисобга олинди. Бу қизлар ҳозир ўзларининг айбларини тўла тушуниб етганликлари учун уларнинг номини тилга олмаяпман. Бугунги кунда районимизда 36 нафар ўсмир милиция ҳисобида туради. Бир йил аввал бу рақам 37 та эди. Демак, қонунбузарлар бир кишига камайган.

Фарҳод МИРЮСУПОВ — 11 «А»-синф: — Ўсмирлар асосан қандай жиноятлар содир этишяпти? Шу ҳақда маълумот берсангиз?

А. А.: — Ўсмирлар асосан давлат ва граждандарнинг мол-мулкни ўғрилаганлиги, тан жароҳати етказганлиги, безорилик, талончилик жиноятларини содир этганликлари учун жиноий жавобгарликка тортилганлар.

Шулардан иккитаси ҳақида қисқача тўхталмоқчиман. Мурод Анорқулов 16 ёшлигида граждандарнинг ва давлатнинг мулкни ўғирлагани учун 3 йилга қамалган эди. У 1988 йилда қамоқдан чиқди. Руслан Каримов ҳам ўғирлик қилганлиги учун судланган. Аммо суд унинг ёшлигини эътиборга олиб жазо муддати ўташни кечиктирган эди. Лекин Мурод ҳам, Руслан ҳам тавбасига таянмаган экан. Иккаласи тил бириктиришиб Паркент — Янги бозор йўлидаги дала ҳовлиларга ўғирликка тушишди. Биринчи марта 113 сўмлик, иккинчи марта 550 сўмлик буюм ўғирлашди, учинчи марта 318 сўмлик буюм ўғирлаб кетишганда қўлга тушишди. Шундай қилиб, ҳали 18 га тўлиб улгурмаган Мурод Анорқулов иккинчи марта судланди ва 3 йилга 6 ойни панжара ортида ўтказиш учун қамоқхонага юборилди. 16 ёшга тўлмаган Руслан Каримов эса 3 йил озодликдан маҳрум этилди.

Н. ИКРОМОВА — 11 «А»-синф: — Нима сабабдан балоғат ёшига етмаганлар орасида жиноят кўпайиб кетяпти. Уларни жиноят қилишга нима мажбур қиляпти?

К. Р.: — Бунинг сабаби битта. Айрим ёшлар билимга қизиқмай, меҳнатдан қочишяпти. Енгил йўл билан пул, бойлик топишга интилишяпти. Бунинг охири вой. Кимки ҳавойи ҳавасларга берилиб ҳалол меҳнат қилишдан қочса, ўз бахтига, ўз келажагига зомин бўлади. Афсуски баъзи ёшлар бунини унутиб қўйишяпти. Умид қиламанки, сизларнинг ораларингизда бундай болалар йўқ.

Савол-жавоб алламаҳалгача давом этди. Уларнинг ҳаммасини бу ерда келтиришимизга имкон йўқ. Кечадан болалар ҳам, ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари вакиллари ҳам қониқиб ҳосил қилганликларини айтишди. Шунда мен Анвар Абдуқодировнинг «жиноятчиликка барҳам бериш мумкин» деган фикрини яна бир бор эсладим.

Шоҳруҳ АКБАРОВ

Акмал Зоҳидов (юқоридан пастга), Раҳим Йўлдашев, Назокат Аҳмедова, Марҳабо Эрматова.

МАЪРИФАТНИНГ БОШИ ЭЗГУЛИККА ИШОНИШ

Яқин-яқингача диндорлар ва динга алоқасиз кишилар бир-бирига бутунлай ёт, ҳар иккиси икки олам деган тасаввурда эдик. Аслида эса Инсон касб-коридан, жамиятда тутган ўрнидан қатъий назар у ҳаммавақт бир эзгулик сари интилади. Бу эзгулик Инсонпарварлик, одамийлик, имон ва эътиқод сари ундаса, бундай гурунг ёшлариникига фақат маърифат улаша...

ди. Ўзбекистон халқ шоири Шукрулло билан Урта Осие ва Қозоғистон диний Бошқармаси Имом Бухорий номидаги Олий маъҳад — мадраса мудири Зоҳиджон Қодир суҳбатлари шу жиҳатдан фойдали деган умиддамиз. Суҳбатни қовуштириш масъулияти «Ёш куч» муҳбири — Хуршид Дўстмуҳаммад зиммида.

Хуршид Дўстмуҳаммад — Октябрь инқилобидан сўнг дин давлатдан ажратилди. Ким қайси динга сифнади — ихтиёр ҳар кимнинг ўзига берилади, яъни эътиқод эркинлиги тўғрисида қонунлар қабул қилинди. Бироқ, давр ўтиши билан эътиқод, виждон эркинлиги таъқиб қилина бошланди — шахс ҳуқуқлари поймол этилди. Қайта қуриш ва ошкоралик сиёсати инсонга ана шу энг муқаддас туйғу — эркин қайтармоқда. Ана энди, қадриятлар тикланаётган пайтда, хусусан ёшлар орасида иккиланиш кузатишмоқда: уларнинг айримлари дин тўғрисидаги ошқора қишларни ёқлагани ҳолда «етмиш йил коммунистик эътиқодга ишондик, энди худого ишонишни тарғиб қилишмоқда» деб таажжубланаётган ҳам бор.

ШУКУРУЛЛО — Жуда мураккаб ва кутилган муаммо бу. Христиан дини байрами жуда кенг нишонланди, ҳозир Москва, Болтиқбўйи жумҳуриятлари телевидениеси орқали диний тарбия кенг йўлга қўйилди. Ва ниҳоят — Исломи динига доир қишлар ўзимизда ҳам кўзга ташланиб қоляпти. Тўғри айтдинг, Хуршид,

халқ орасида бу ҳодисани турлича талқин қиладиганлар учраши табиий. Айниқса ёш ўғил-қизларимизга шу борада йўл-йўриқ кўрсатишимиз зарур.

Коммунистик эътиқод қадриятларини ҳамма билади, уни кўрдик, у билан яшадик, яшаймиз. Лекин диний эътиқодни чинакам бир инсоний таълимот сифатида ўрганмадик. Ҳамон дин имон, инсоф, савоб, диёнатни тарғиб қилар экан, нега биз ундан юз ўғирмоғимиз керак?!

Х. Д. — Лоқал қандай нарсадан юз ўғирганимизни билмайлик демоқчисиз-да?

Ш. — Бўлмаса-чи?

Зоҳиджон ҚОДИР — Бисмиллоҳир роҳманир раҳим. Олам яралгандан буён бир неча самовий динлар келган. Шулардан энг охириги ислом саналади. Исломи дини инсон ҳаётининг ҳамма томонларини қамраб олган. Унинг инсоний манфаатларга заррача зид келадиган жойи йўқ. Таассуфки, инқилобдан кейинги даврларда бизнинг диёрларимизда диннинг тоат-ибодатга тааллуқли томонлари танқид қилиниб, инсонпарварлик жиҳатлари эътибордан четда қолдирилди. Дин давлатдан ажратилгандан кейин ҳам эътиқод эркинлиги сақланди. Бироқ у амалда кучини йўқотди. Дин орқали эзгу ғояларни тарғиб этишга мутлақо чек қўйилди. Оқибатда дин ёлғиз тоат-ибодатни тарғиб этади деган бир томонлама қараш пайдо бўлди. Лекин мафкурадан қатъий назар ислом динининг инсонпарвар жиҳатларидан кўз юмомаймиз.

Исломи асосан икки таълимот мавжуд — илоҳий ва ваъзий таълимот. Илоҳий таълимотда ҳеч бир назоратсиз, яъни кўрсатмасиз бирон қондага амал қилинади. Ваъзий таълимотда қонунга амал қилиш назорат орқали бўлади. Исломи ароқни ҳаром қилишни олайлик. Узимизда бу қарор қабул қилингани билан унчалик нафи бўлмади. Исломи ароқ ҳаром қилингандан сўнг мусулмонлар аввал қўлимдагини ичайин, ундан кейин қонунга амал қиламан деган ҳаёлга бормаган, аксинча улар қўлларидаги ароқни, ҳатто энди оғизга олинган ютумни ҳам қайтариб ташлашган. Ҳеч бир буйруқсиз, назоратсиз ижро этилган. Агар «Ёш куч» муштарийлари ислом таълимотини ўргансалар тўғри йўлни танлай олишлари ҳам шунча осон кўчади.

Ш. — Диний эътиқод ҳам, коммунистик эътиқод ҳам назария. Дин одамни инсофга қақирар экан, худо номидан иш кўради. Илоҳий куч орқали инсонга таъсир ўтказиши. Марксча-ленинча назарияда эса ҳаммаси инсоннинг ўзига боғлиқ. Собит эътиқод учун аввало ишонч ҳосил қилиниши керак. Исломининг ишонч ҳосил қилиш йўли — эътиқод. Ҳар қандай замонда жамиятнинг ушлаб турадиган тўртта устун бор. Ёлғон гапирма, бировнинг ҳақидан қўрқ, бегона аёлга назар солма, ўзиндан каттани ҳурмат қил. Имонли одам бу қондаларга одатий бир ҳолдек кўниккан, амал қилган. Имонли одам кўзга кўринмайдиган нарсаларга ишонган. Кўзга кўринмайдиган нарсалар бу — худо, дуо, қарғиш, келажак. Биз ана шуларга ишонмай қўйдик. Ҳеч нарсадан қўрқмайдиган-ҳайқилмайдиган бўлиб қолдик. Юмшоқ қилиб айтганда, бошқасиз, подавонсиз юрган подага айландик. Қарғишдан қўрқмай қўйдик. Динда эса ишонтиришинг шундай йўллари бор эди.

Х. Д. — Ҳозир қаёққа қарасак гиж-гиж муаммога кўзимиз тушяпти. Энг кўп айтадиган сўзимиз ҳам — «муаммо». Шундай экан, такрорлашга мажбурмиз — Сизлар қайси муаммодан кўпроқ ташвишдасизлар?

З. Қ. — Энг мушкул муаммо — ёшларни бирон нарсага ишонтириш, уларнинг қалбини эзгуликка ошно этиши. Бундай ишончи бўлмаган одамни маърифатга ундаш қийин.

Пайғамбар алайҳиссалом ҳам тушкун жамиятда таваллуд топганлар. У киши ўз умматлари қалбида имон, эътиқод пайдо қилиш учун ўн уч йил тинимсиз тарғибот олиб борганлар. Сўнг, ҳаммаси одамларда ишонч ҳосил бўлишдан бошланган.

Ш. — Ҳозир ҳам шундай вазият сўздан кўрқамиз.

«Эътиқодлиман» деса — хўп-хўп, аммо «диндорман» деса — ҳамма ҳадиксирайди. Очарчилик йилларидаги бир воқеа сира эсимдан чиқмайди... Ҳадрада нонга наватбатга турадим. Кечқурун тирик юрган одамлар эрталаб очликдан шишиб ўлиб ётганини кўрганман... Баҳорда гилосимиз пишиди. Мен — ёш ўсмир, бозорга гилос олиб чиққанман. Тоғорадаги гилосни сотиб бўлганимда унинг тағидан 50 сўм /хозирги 5 сўм/ пул чиқди. Оиладаги тарбиянинг таъсири албатта, мен пулни ёнимдаги қарияга кўрсатиб, «мабодо сизники эмасми, ота?» деб сўрадим. Уники эмас экан. Бошқасидан сўрадим — пулнинг эгаси чиқмади. Дарсга кечикяпман. Пулни ёнимдаги чолга узатдим. Чол ҳам олмади. «Йўқ ўғлим, олмайман, бировнинг ҳақидан кўрқаман», — деди. Ўйлаб-ўйлаб пулни олган мўйсафид айтдики, «Умрингдан барака топ, болам, имонинг бут экан, агар пулнинг эгаси чиқмаса, уни бирон етим-есирга хайр қиламан».

Мана, инсоний эътиқод! Уша одамлар худодан, бировнинг ҳақидан қўрққан, ҳалолини харомдан ажратган. Эътиқодсиз олимдан эътиқодли оми яхши эмасми?! Агар диний ошкораликни динга эмас, инсонийликка қайтиш деб тушунса нимаси ёмон?!

Х. Д. — Ҳамма мусулмон бўлиб кетяпти деб ортиқча таҳликага тушмай қўя қолайлик /башарти, шу фавқуллода ёмон ҳодиса бўлган тақдирда ҳам!/, зеро, комил мусулмонлик мартабасига ҳам кўтарилиш осон эмас. Шундай эмасми, тақсир?

З. Қ. — Динни тор доирада тушунмаслик лозим. Узини комил мусулмон санайдиган одам Қуръони мажиднинг барча аҳкомларини турмушга тўла татбиқ қилиши шарт. Лекин халқимиз орасида Қуръон аҳкомларини эмас, ҳатто Қуръоннинг ўзи нима эканлигини билмайдиганлар истаганча топилади... Биргина фарзанд тарбиясини олайлик. Фарзанд тарбияси отонанинг бурчи. Агар ҳар бир оила ўз фарзандларини тўғри тарбия қилганида эди, ҳозиргидаги салбий ҳолатлар, жиноятлар содир бўлмасди. Ота ўз зурриёди олдида падарлик бурчини бажармагани ҳолда, ундан фарзандлик бурчини талаб қилиши ноқоиз.

Ш. — Биз динни нотўғри тарғиб қилдик. Бунда баъзи бидъатчи домлаларнинг касри ҳам бўлди. Отам динга эътиқод қиладиган одам эдилар. У кишини Юсуф қори дейишарди. Аммо диндор бўлсалар ҳам фақат тоат-ибодат билан кифояланиб қолмаганлар. Отам темир йўл идорасида эмчилик билан шуғулланганлар, кишиларни қизамик, вабо ва бошқа юкумли хасталикларга қарши эмлаганлар. Уйимизга Туркистон тарафларда темир йўл идорасида ишлайдиган рус оилалари ҳам келиб тунаб қоларди. Раҳматли падари бузуруқворимиз диндор бўлсалар ҳам, русларни ҳурмат қилардилар.

З. Қ. — Муҳаммад алайҳиссалом ақидаларига қўра, ислом мамлакатида истиқомат қилаётган бошқа самовий дин вакилларига озор бериш, пайғамбаримизнинг ўзларига озор бериш билан тенгдир. Шомни фатҳ этган халифа Ҳазрати Умар насронийлар билан битим тузиш учун келганда, насронийлар Ҳазрати Умарга номозни черковда ўқишни тақлиф қилишди. Ҳазрати Умар уларга шундай жавоб беради: «Агар мен черковда номоз ўқисам, мусулмонлар ҳам менга тақлид қилиб черковда номоз ўқишди. Мен кетгандан сўнг мусулмонлар черковни сизлардан тортиб олишлари ҳам мумкин». Демак, исломнинг инсоний жиҳатларидан бири — бошқа дин вакилларига эиён етказмаслик.

Ш. — Яқин бир-икки йилдан буён хотира кунини нишонлай бошладик. Ваҳоланки, мусулмончиликда ҳар ҳафтанинг пайшанба оқшомида марҳумларнинг руҳи ёд этилади.

З. Қ. — Мусулмонларда қуёш ботиши билан кейинги кун бошланади. Пайшанба кечқурун аслида жума оқшоми ҳисобланди. Исломи ақидаларига қўра инсон ўлгандан кейин унинг бу дунёдаги савоб ва гуноҳ ишлари ҳам тўхтади. Аммо шундай ишлар борки, инсон ўлгандан кейин ҳам унинг савоби марҳумга

Зеро, у учун, умуман барча артистлар учун ҳам, ўзлари ижро этган роллардан тушадиган пул микдори актёрнинг маҳорат ва талант мезонини белгилувчи асосий омил ҳисобланарди.

Мана, соат ҳам беш бўлиб қолибди. Тенги йўқ гўзал Самарқанднинг қаерига борманг, бири-бирдан гўзал ҳашаматли бинолари кишини мафтун этади. Мен бир мухбир сифатида Темур мақбарасини кўрмасдан кетишни истамасдим. Аравамиз шаҳарнинг руслар яшайдиган қисмига ёндош Гўр-Амир мақбарасига қараб бурилди. Кўчалари жуда ифлос маҳалла оралаб борардик, сон-саноқсиз лойдан ясалган пастак уйлар кўз олдимиздан ўтарди.

Гўр—Амир мақбараси менинг тасаввуримдагидан ҳам кўра башангроқ, яъни улувворроқ экан. У худди эронийлар салласига ўхшаб кетувчи фируза гумбаз билан ўз жамолини кўз-кўз қилиб турарди. Тепаси қулаб тушган ягона минорасининг ҳалигача сақланиб қолинган жимжимадор нақшлари ялт-ялт товланарди.

Гумбаз остидаги асосий залга қадам қўйдик. У ерда «Темурланг» номи билан жаҳонга машҳур Фотиҳ-Темурнинг қабри турарди. Чиройли ёзувлар битилган қора яшм (нефрит) тоши қўйилган бу қабрда XIV аср Осиё тарихида исми-шарифи донг таратган хоқон Темур суяклари тўртовлон ўғилларининг қуршовида ётарди. Залнинг деворларига ҳам сон-саноқсиз нақшлар туширилган фируза тошлар ёпиштирилган бўлиб, жануби-ғарб томон йўналган устун (колонна) Маккани кўрсатиб турарди.

Уйфальви-Бурдон хоним Гўр-Амир мақбарасининг бу қисмини худди саждагоҳга (ибодатгоҳ) қиёс этади, бизда ҳам шу фикр туғилди. Тор йўлдан иборат зина орқали Темурнинг хотин ва қизлари дафн қилинган пастки даҳмага тушаётганимизда бизни ваҳима босди.

— Ерли халқ тилида номи бунчалик машҳур бўлган Темурланг, аслида қандай одам бўлган? — сўради бетоқат жаноб Катери.

— Темурланг, — жавоб қилди майор, — жаҳонни забт этган энг машҳур фотиҳлардан биридир. Агар, босиб олган иқлимларни жам этгудек бўлсак, унга тенг келадиган хоқон бўлган эмас. Осиё қитъасининг Каспийдан берисини, Эрон ва унинг шимолдан бошланувчи вилоятларини, Россиянинг Азов денгизигача бўлган қисмини, Ҳиндистон, Сурия, Кичик Осиёни эгаллаган, ва ниҳоят бу саркарда ўзининг икки юз минглик қўшинини Хитойга бошлаганди. Хуллас, бутун қитъа унинг жангоҳлар театрига айланган эди.

— Уни оқсоқ бўлган дейишади, ростми? — хайрон сўради Катери хоним.

— Ҳа, хоним. У сиз билган Гензериқ, Шекспир, Байрон, Вольтер Скотт, Талейранлар каби оқсоқ эди. Аммо, унинг чўлоқ оёғи салиб юришларида ҳечам ҳалақит қилмаган. Дарвоқе, у ўта мутаассиб ва бешафқат хоқон бўлган! Тарихчиларнинг шаҳодат беришича, у Дехлида юз минг асирни ўлдиришга фармон берган, Вағдодда эса саксон минг кишининг бош суягидан минора қурдирган.

— Парижнинг Келишув майдонидаги ҳайкал каби денг, — деди жаноб Катери. — Ваҳоланки Париждаги ҳайкал яхлит бир тошдан иборат.

Шу дам биз Гўр—Амир мақбарасини тарк этдик. Чунки, бизнинг артист дўстимиз айтганидек вақт «қирғоққа етган» эди. Аравамиз вокзал томон елиб кетди.

Эр-хотин Катерилар ўринсиз мулоҳазаларини эътиборга олмасак, менда Самарқанднинг миллий рангларга бой ажойиб обидалари катта таассурот қолдирганди. Бу гўзаллик оғушида маст борарканман, вокзал олдидаги кўчада физиллаб бораётган велосипедлар хаёлимни бўлди. Ажабо, Темурланг пойтахти кўчаларида велосипедлар юрса-я!

— Қаранг! Қаранг! — қичқирди артист ҳамроҳим. — Чопон кийганлар велосипедда кетишяпти! — Велосипед ҳайдаб бораётганлар ҳақиқатан ҳам ё ўзбеклар, ё тожиклар эди.

Поездимиз кеч соат саккизда Самарқандни тарк этаркан, бугуннинг тараққиётдан дарак берувчи гилдиракли машиналар ҳукмронга айланиб бораётган қадимий шаҳар билан хайрлашишдан ўзга иложим ҳам йўқлигини ҳис қилдим.

Французчадан Муҳаммаджон ХОЛБЕКОВ таржимаси.

Изоҳлар

1. «Аср охири» — XIX асрнинг сўнггида француз адабиёти ва санъатида пайдо бўлган оқимлардан бирининг номи.

2. «Порт—Сен Мартен» — Париждаги театр.

3. «Михаил Строгов» — Жюль Вернинг шу номли романининг сахналаштирилган варианты, Париждаги Шатле театрида муваффақият билан ўйналган.

4. «Вон марше», «Лувр» — Париждаги йирик савдо марказлари.

5. «Келишув майдони» — 1836 йилда Мисрдан олиб келиниб «Келишув майдони»га ўрнатилган минора шаклидаги тош ҳайкал.

Биз Самарқанд область Каттақўрғон район Мойбулоқ совхозининг Доровзи қишлоғида истиқомат қилувчи кишиларнинг сизга арзимиз бор. Қишлоғимиз кўчалари ёгингарчилик кунлари лойдан бўкиб қолади. Натижада болаларимиз ўн беш-ийигирма кунлаб ўқишдан қолиб кетади. Мактабимизга 5-6 чақирим бор. Симёғочлар тағига бетон тош қўйилмагани учун чириб қуламоқда. Бу қишлоқни сўровчи раҳбар йўқ. Совхоз бўлим раҳбарлари ўз иши билан овора.

Қиш пайти касалхоналарга йўллардан машина билан беморни олиб боришга жуда қийналамиз. Бу йўлдан ўтган бемор ўзидан ўтганини ўзи билади, холос. Хойнаҳой бу танқидий мулоҳазаларимиз босилиб чиқмас керак. Негаки қайси редакцияга шикоят ёзсак ҳам бирон марта текширилиб ёки журнал саҳифаларига босилиб чиққан эмас...

РЕДАКЦИЯДАН: Қишлоқ аҳли имзо чекан бу шикоят юзасидан биз Каттақўрғон райишроқўмидан жавоб кутамиз.

Биз Самарқанд область Нарпай районидида 29-ўрта ҳунар-техника билим юртининг (15-группа) III курсида ўқиймиз. Редакцияга арзимиз бор. Биз ҳалигача стипендиямизни тўлиқ ологанимиз йўқ. Билим юртимизда дарслар тўлиқ ўтилмайди. Спорт майдончалари йўқ. Стипендиямиздан касир ойига ҳар бир ўқувчидан бесабоб бир сўмдан олиб қўяди. Мисол учун директори миз муовини ўқувчиларни уради, сўкиб ҳақоратлайди. Бўлар-бўлмас ишлар буюради. Биз бу аҳволда ўқишга жуда қийналяпмиз.

Бизларга ҳам ёрдам берадиганлар бормикин? Илтимос, ёрдам беринлар! — деб группа ўқувчилари номидан.

Шароф ШОВРИҚОВ

Ҳаёт дарсликка сиғмайди

Биз ўзбек тили ва адабиёти ўқитувчилари матбуотда, хусусан «Еш куч»да босилган дарсликлардаги чалкашликлар, ғализ фикрлар ҳақидаги фикр-мулоҳазаларни ўқиганимизда севиниб кетамиз. Назаримизда шу билан салбий иллатлар гўё баргараф этиладигандек.

«Еш куч» журналининг 1989 йил 12-сонидида Нурота шаҳар 5-ўрта ҳунар-техника билим юрти тил-адабиёт ўқитувчиси Нуриддин Бойматовнинг «Адабиёт ўқитувчиси: Мен не дейин?» мақоласида кўнглимдагиларни ўқигандек бўлдим. Мени ҳам кўндан бери шу хаёллар банд этган. Негаки, биз ўқитувчилар ҳозирги кунда «икки ўт» орасида қолганмиз. Чунки, дарсликда бошқа нарса, ҳаётда унинг тескариси намоён бўлиб турибди. Ўқувчиларга биз 30-йиллардаги алақандай «бахтлар водийси» ҳақида гапиришимиз керак. (Дарслик бўйича) Унда Фарғона водийсидаги бултурги воқеалар ҳақида нима дейиш керак? Ўқувчилардан уяласан киши. Тил-адабиёт ўқитувчиларини изтиробга солаётган муаммолар ҳурматли ўзбек филология фанлари докторлари, профессорларининг қулоғига етиб бормаяптимики, ёки улар мукофот олиш билан бандми?..

Биз улардан замон билан ҳамнафас, ҳозирги кун ўқувчисининг дидига мос тушадиган дарсликлар яратишни талаб қилишга ҳақлимиз.

Ҳурмат билан Нарпай ноҳиясидан 24-ўрта мактабнинг тил-адабиёт ўқитувчиси С. НАЗАРОВА

Англиянинг Херефорд шаҳри ибодатхоналаридан бирида антиқа ашё — 1280 йилда монах Ричард Холдинхэм чизган Дунё харитаси сақланади. XIII асрнинг жуғрофий қомуси деб аталаётган ушбу харитада дунёдаги кўплаб мамлакатлар, шаҳарлар қайд этилган. Унда Бугунги кунда Иттифоқимиз территориясидаги шаҳарларнинг фақат биттасигина харитадан жой олган — бу Самарқанд!

Херефорд шаҳри мэри «Известия» газетаси мухбири билан қилган суҳбатидан ана шу муқаддас ашёнинг ҳуқумат томонидан ибодатхона харажатларининг бир қисмини қоплаш баҳонасида кимошди савдосига қўйилишини афсус-надомат билан маълум қилади. Ҳозир шаҳар аҳолисининг ана шу харитани сақлаб қолиш учун маблағ тўплаётганини билдириш экан, мэр ўртоқ М. С. Горбачевнинг М. Тэтчер хоним билан учрашуви чоғида шу масалага тўхталиб, харитани сақлаб қолишга ёрдам беришни сўрайди.

Қаранг, бизга қайта-қайта ўқтирилганидек, фойдадан бошқасини тан олмайдиган «ғарбий соҳил»да ҳам миллий ифтихор, халқ тарихига муҳаббат сақланиб қолган экан.

Буюк Британиядаги муҳтарам зотлар Самарқанд акс этгани учун ҳам бу харитани сақлаб қолишга уринаётган бўлишса керак. Бизчи, тарихимизнинг ноёб китоби саналган «очиқ музейлар шаҳри» — Самарқандни кўз қорачиғидек асрай олаёلمизми?

Мусобақанинг чегараси борми?

Баъзи шоҳидларнинг гувоҳлик беришича, «Самарқанд» меҳмонхонасини кўрган фарангистонлик сайёҳлар куйиниб гапиришган экан: «Шундай бой маданий ўтмишнинг ворислари бўла туриб, Гўри Амир ёнидан кўп қаватли бино қурибсизлар-а, эсиз, эсиз! Асрлар мўъжизаси бўлган шаҳарнинг ҳуснига доғ тушибди».

Биз эса ҳали бир авлод умри ўтмай туриб шу хилдаги янги-янги хатоларга бемалол қўл уряпмиз. Кўзимиз очилмади. Гўри Амир, Руҳобод қаватидаги қатор обидаларнинг пойдеворини аёвсиз бузиб ташлади. Улар устида аввалга турғунлик йиллари учун ўн олти қаватлик ҳайкал — вилоят ижроқўмининг биносини қурдик. Бу ҳам кам кўринди. Энди унинг ёнидан Хинд меҳмонхонаси қуриляпти. Булар машҳур Регистоннинг шундоқ биқинидаки, ўзларининг бетон савлатлари билан обидалар ҳуснига дарз солиши ҳеч гап эмас. Назаримизда, ҳозир Самарқанднинг эски шаҳар қисмида бирор нарса қуриш мумкин эмас, барини шундоқлигича сақлаб қолиш муҳимроқдир. Қолаверса, мутасадди ўртоқларда шаҳарнинг бу қисмида нимадир қуриш фикри туғиларкан, аниқроғи, ўз куч-қудратларини кўрсатмоқ учун аждодларимиз ижоди билан мусобақага киришиш истаги пайдо бўларкан, мавжуд лойиҳа ва планларни умумшаҳар муҳокамасига қўйиб, халқнинг фикру мулоҳазасини олишлари қонун йўли билан белгилаб қўйилиши керак. Негаки, халқ маънавияти, тарихини Афросиёбдаги каби ер остига кўмиб ҳам, серҳайбат бинолар қуриб, эл руҳиятига зид ҳайкаллар ўрнатиб ҳам ўлдириш мумкин.

Бизни кечир, Бибиҳоним

Йиллар юки ва чор қўшини тўпининг зарбидан яқсон қилинган, тарам-тарам ёрилган Бибиҳоним — бизнинг улуғ дардимиз. Мана, неча йилдирки, у таъмирланаяпти. Аммо таъмирлаш шу зайлда кетадиган бўлса, Бибиҳонимни бус-бутун ҳолда кўришимиз учун яна ўн-ўн беш йил керакка ўхшайди. Албатта бу орада сал аввал таъмирланган қисми қулаб тушмаса бўлгани... Ажабки, Бибиҳоним биқинида эски услубда тикланётган савдо шохобчалари яшин тезлигида қурилиб, «фойда»ланишга топшириляпти. Ҳа, Самарқандда фақат савдо шохобчалари қурилиши тақдирини ана шундай ёрқин бўлиши мумкин. Маълумотларга қараганда, ўтган йили Самарқанддаги маданий ёдгорликни таъмирлашга 1 миллион 250 минг сўм маблағ ажратилган. Аммо ёдгорликнинг сони ва ночор аҳолини назарда тутадиган бўлсак, бу маблағнинг ҳам бир қисми фойдаланилмай қолаётганини эшитгач, кимга дод дейсиз? Эҳтиёж ва имконият ўртасида бундай тафовут хазинабонларга қўл келиши табиий. Ростда ахир, фойдаланилмаяптими, демак,

керак эмас экан-да... Ана шундай фикрловчи таъмирлаш устaxonаларининг моддий-техника базасини ибтидоий даражада ушлаб турган ўртоқларни Ишратхона билан таништириш фойдадан холи бўлмасди.

Ишратхонами ёки Ашратхона?

Инсон инсон бўлмоғи учун унинг муайян тарих, аждод ва заминга эга бўлиши энг муҳим омилдир. Бизнинг кўз олдимизда тарихимиз, кечаги кунимиз емирилиб, йўқ бўлиб кетаяпти, демак нафақат жамият, балки бизнинг ҳар биримиз ҳам нималарнидир йўқотаяпмиз.

Яқинда Ишратхона ёнидан ўтиб кетаётсам, унинг қалин, хароба деворлари устида мактаб ўқувчилари «сайр» қилиб юрганни кўрдим. Қўлларида жилд, бўйинларида қизил галстук... Сал аввалроқ мансабдор бир шахснинг ана шу ёдгорлик ҳақидаги гапини эшитгандим. «Номи айтиб турибди-ку, бу — Темурнинг ҳарамиди, ишрат қиладиган жойи бўлган. Уни таъмирласак, зиёратгоҳга айлантирсак, ёш авлод тарбиясига жиддий зиён етмайди.»

Ана шу мансабдорларнинг оддий ҳақиқатни — Ишратхонанинг Темурга ҳеч бир алоқаси йўқлигини билмаслигидан ажаблангандим. Ахир бу Темур вафотидан анча кейин, 1464 йилда тикланган-ку! Султон Абусаиднинг хотини Ҳабиба Султонбека томонидан бевақт ҳазон бўлган қизи Соҳиб Давлатбека шарафига ана шу мақбара тикланганди. Шарқда қачон, қайси мақбара ишрат маскани бўлган? Аслида Ашратхона («ашрат» арабча «ўн» деган маънони беради) деб аталган бу жой номи кейинча муайян ўзгаришларга учраб, Ишратхонага айланган, холос. Қолаверса, у бизнинг тарихимиз, кечмишимиз, аждодларимизнинг бизгача етиб келган овози, дарди. Бояги мансабдор эса... Қисқаси, деворлар устидаги ўқувчиларни кўрдиму тушундим:

- Шўрлик Ишратхона!
- Шўрлик «ёш авлод»!

Маблағми? Кимнинг чўнтагидан?

Албатта, мамлакатимизда ҳукм сураётган молиявий танглик шароитида тарихий ёдгорликлар таъмирига кўпроқ маблағ ажратиш, ундан тўла фойдаланишни талаб қилар эканми, буни кимнингдир ҳисобидан амалга оширишни кўзда тутмаяпмиз. Аксинча, Самарқандга келаётган сайёҳлардан тўлаётган фойданинг каттароқ қисмини тарихий обидаларнинг ўзига ажратиш кифоя. Ахир бутун бошли Иттифоқимизга 2,5 миллион сайёҳ ташриф буюрса, уларнинг миллиондан кўпроғи Самарқандни кўргани келар экан. Бизнинг тарихий обидалар таъмирига сарфлаётган харажатимиз эса ҳар бир сайёҳга ўртача бир сўмдан тўғри келади.

Ёки турли хил баҳоналар ва йўллар билан марказий музейларга олиб кетилган ва кетилаётган, ҳеч ким ҳисобини ҳам, қийматини ҳам билмайдиган, ҳеч қачон сўраб-суриштирилмайдиган бебаҳо ашёлар, археологик топилмаларнинг ўзи қанча бўлади? Уларнинг аксариятининг қиймати Дунё харитасининг қийматидан ошса ошадики, асло кам эмас. Аммо улар ҳатто кимошди савдосига ҳам қўйилмаган... Катта фойда бериб келаётган шаҳар ўз ёдгорликлари таъмирига маблағ талаб ўтирса... Шермандалик эмасми бу?

Тарихимизга, тарихий обидаларимизга тўраларча муносабатда бўлишга чек қўйиш пайти аллақачон етган!

Яқинда Марказий телевидениенинг бир кўрсатувида «Самарқанддаги тарихий обидаларга ўзбек халқининг ҳеч бир алоқаси йўқ», мазмунидаги гап айтилди. Табиийки, бу даяво тарихдан сал-пал хабардор одамларда норозилик уйғотди ва бу ҳақда матбуотда анча-мунча гаплар бўлди. Назаримда ҳозир бу ёдгорликларни қайси халқ қургани-ю қайси халқ вайрон қилганини фойдасиз титкилашдан кўра Самарқандни суйган, унга жони ачиган барча миллат вакиллари қўлни қўлга бериб ёдгорликни сақлаб қолишга уринсак, яхшироқ бўларди. Чунки ўтмишга, тарихий ёдгорликларга муносабат кўп жиҳатдан ҳозирги авлоднинг ижтимоий-сиёсий, маданий-маърифий тарбияси қай даражада эканлигидан далолат беради. Шу жиҳатдан обидалар ва уларни таъмирлашга одамларнинг муносабати масаласи ҳийла ташвиш уйғотди. Очиқ гап шу — олдиндан оққан сувнинг қадри йўқ, бу яқин орада бўладиганга ўхшамайди ҳам.

Биздаги шарқона боқибегамлик, бепарволик шароитида бир гуруҳ мутасадди ўртоқлар Самарқанд устидан, тарихимиз устидан, демакки, бизнинг устимиздан ҳаёлларига келган тажрибани ўтказаберадилар. Энди бундан бўён «ҳашар» каби чиройли халқ удуми, ночорликда қолганларга меҳру шафқат, ёрдам қўлини чўзиш каби халқона хислатлардан оқилона фойдаланиб, уларни энг зарур нуқталарга йўлласак қани эди...

Бугун тарихий обидаларимиз шафқат, мадад кутмоқда. Мададкор бўлайлик, шафқатлироқ бўлайлик!

Чархпалак афсонаси ёки сўнгсўз

Ҳақли савол туғилади «хўш, тарихий обидаларни давлат ўз ҳимоясига олган бўлса, уларнинг бус — бутунлигини таъминлаш муайян ҳужжатлар орқали маҳаллий ҳокимият органларига юклатилган бўлса, мавжуд аҳволни тузатмоқ учун улар томонидан қандай чора-тадбирлар кўриляпти. Нафсиларини айтганда, бу соҳада бир-биридан чиройли қарорлар қабул қилинаёпти, нимадир амалга ошириляпти. Аммо мавжуд аҳволни тузатмоқ учун шошма-шошарлик билан қабул қилинган енгил-елпи тадбирлар эмас, балки илмий жиҳатдан асосланган, моддий-техник жиҳатдан тўла таъминланган тадбирлар комплекси керак.

Сал аввалроқ хиёбон ёқалаб Марказий майдон томонга чуқур бетон ариқ ўтказилганди. Сув қуйилса, кўз ёшидек милтиллаб бир кўринадими, оқиб кетади... Даҳбед кўчаси устидан Регистон ва Марказий майдонни туташтирувчи улкан кўприк қурилди. Ҳайбатидан от ҳурқадиган, қанча маблағ ҳисобига қурилган бу кўприкдан фойдаланадиганлар бармоқ билан санарли.

Яқинда ўша «тарихий» ариқда «Самарқанд» меҳмонхонаси қаршисида антиқа чархпалак пайдо бўлди. Бу чархпалакни юргизиш учун ариқни тўлдириш, яъни камида бир колхоз пахтаси ичадиган сувни шу ёққа буриш керак. Хўш, чархпалак айланди ҳам дейлик. Энди у қаерга сув чиқаради? Ростга гап шу: чархпалак худди темир кўприк ва бетон ариқ каби моддий хўжалик вазифасидан кўра кўпроқ «сиёсий» функцияни адо этади. Яъни узоқ яқиндан келган меҳмонлар Чархпалакни албатта кўришади... ва ҳайратланишади. Фақат чархпалақдан эмас, бизнинг ўқувсизлигимиз, хўжасизлигимиздан ҳайратланишади улар.

Нима бўлганда ҳам, Чархпалак ҳозирча айланаёпти. Уша, биз билган Чархпалак айланаёпти. Қачонгача?..

Илҳом ҲАСАНОВ,
Самарқанд Давлат Университетининг
доценти

Саломатлик ва ҳаёт

Дилшода САЙДОЛИМОВА

37-йиллар

* * *

Уқилган варақдай ўтади кунлар,
Куз келиб япроқлар тўкилар бир-бир.
Елғизлик ёмондир, айниқса тунлар,
Эшикни чертгандай бўлади кимдир.

Ҳадемай қиш келар оқ чопонида,
Сибирь сарҳадларин поёни йўқдир.
Юртдан олисларда, дарахт ёнида
Жувонмарг бўлганлар армони кўндир.

Тун ва мен

Туннинг қаро, узун сочлари,
Чувалади бўйнимга ҳар кеч.
Лекин ширин ўй-хаёллари,
Юрагимни тарк этмайди ҳеч.

Уртамизда буюк бир сеҳр,
Соғинаман кўрмасам уни,
Вужудимни қамраб у маккор,
Қучоғида ўлдирар мени...

Халқ оҳангларида

Енгинангга борай дейман боролмайманов,
Олатовда қорлар бордир, қировлар бордир.
Ой жамолнинг кўрай дейман кўролмайманов,
Хузурингда қанча гўзал жононлар бордир.

Кўклам келиб шамол эсар, шаббода эсар,
Кўклам қурсин, юрагимни ғамбода эсар.
Терган алвон лолаларим қучоғим-да ҳей!
Мен уларни элтай десам ғанимлар сезар.

Даврон ўтар аргумоғин ўйнатиб оҳ-ҳей,
Кимга армон, кимга эса бахт ҳадя этиб.
Еш жонимга жабр бўлди, жафолар воҳ-эй,
Бир бевафо ёрнинг ҳажру-фироқин чекиб.

* * *

Ўз қўлимла бахтни ҳайдадим,
Сен кетдинг.
Айтолмадим, қолгин, қолақол,
Елғизликдай балодан қутқар.
Эшик эса беркилди.
Сени олдга бошлаб кетди йўл —
Мен танҳолик дамида қолдим.
Ўз эшигим бунча қаттиққўл,
Алангасиз чўғ бўлиб ёндим.
Иккимизни айирди эшик.
Фарзанд эмас — армон туғилди.
Тебратмадинг кечалар бешик,
Қисмат бизни сийлади бешак...
Фақатгина хато айирди.

Салима ҚИЛИЧЕВА

Нурилло ОСТОНОВ

Оппоқ тунлар қўшиғи

Куйдиргувчи нигоҳи билан,
Ўт қўйиб муз арқонларига.
Бир қиз каби келар саратон,
Россиянинг ўрмонларига.

Ўрмонларда адашди жоним,
Тинглаб қушлар чолғу найини.
Сочларини пойандоз қилди,
Россиянинг оқ тўш қайини.

* * *

Мовий кўлнинг соҳилларида,
Ҳақиқатга айланди тушлар.
Учиб келиб гўё эртақдан,
Қирқ парига дўнди оққушлар.

Қирқ парининг изига тушиб,
Тугай десам нозланиб қочди.
Мовий кўлда чўмилаётиб,
Ногоҳ тугиб олдим Қуёшни...

* * *

Болишимни ёритди тунлар,
Тор дунёга асло сизмадим.
Игна барғлар билан тиллашиб,
Емғир билан бирга йиғладим.

Оқиб чиқдим уйдан сой бўлиб,
Ва қўшилдим катта дарёга.
Мен оқ тунлар қўшиғин тинглаб,
Қайта бошдан келдим дунёга.

* * *

Қандай фусункор тун...
Ток новдалари
Онам қўлларидай елкамни силар.
Япроқлар лабимга тутар лабини,
Ухламай чиқади тўлғаниб қизлар.

Ютоқиб ичаман тун ҳавосини,
Мен — қишлар баҳрида адашган сайёҳ,
Ана, кетаётир, боғлар оралаб,
Юракнинг қатидан тўкилган сайроқ.

Бунда чечакларнинг иси ўзгача,
Бунда гулдираклар ишқдан садодир.
Бу пайтда ухламоқ — гуноҳга ботмоқ,
Бу пайтда севмаслик улғу хатодир.

Кел — эй, юрагимнинг ситоралари —
Умрим ҳисобига мунажжим дамлар.
Бугун хушторликни истамиш кўнги,
Бугун инжу бўлсин кўзгуга намлар.

Бугун

Бугун яшарканман эртани ўйлаб,
Кечаги кечмишим йўлимда чироқ.
Қанча тиришмайин тўғри юрмоққа,
Қоқилиб кетаман йўлларда бироқ.
Яшамоқ — чидамоқ, курашмоқ дейман,
Қаршимда туради мағрур қоялар.
Мен ҳам ўз куйимни мағрур бошлайман,
Анграйиб ортимда қолар соялар.

Сен келасан

Ўз дунёмга сизмайман энди
Дунёлар бор тонгдан бокира.
Мен қудратли майдонга тушдим,
Кетмоқдаман уфққа қараб.
Лолазорга айланар кўнглим,
Томиримда оқар ол қонлар.
Бир меҳрга кўмилиб қолдим,
Атрофимда хомуш илонлар...
Булуғ эмас ҳозир булуғлар,
Дилдан чиқиб кетган тутун у.
Сен келасан дунё кўтариб,
Қолмоқ учун қалбимда мангу.

* * *

Юрагимни ғижимлама, эй шамол
Оғриқли сўзимни айтайин кузга.
Қийин бўлар экан одамга яшаш,
Маҳтал бўлиб қолгач охири сўзга.
Қизиғи қолмади ёлғон шодликнинг,
Ғамгусар ҳасратдан нурлар таралди.
Бу ўлкада қанча меҳнатлар билан,
Наҳот гул ўрнига дардлар яралди?!
Емонликка қарши ўқ бўлмасак,
Ҳақиқатни сўзлаш гар келса малол,
Бизларга термулиб яхшилик бўзлар
Юрагимни ғижимлама, эй шамол...

Рахмон ҲОЖИМУРОДОВ — Самарқанд туманидаги Чорбоғтепа қишлоғида туғилган, эркин ижодкор.

Ўзингизда катта таассурот қолдирган 5 та энг сара асарини санасангиз!

А. ҚОДИРИЙ, «Ўтган сунлар».

А. ЧУЛПОН, «Кеча ва кундуз».

Ч. АЙТМАТОВ, «Қиёмат».

Ф. ДОСТОЕВСКИЙ, «Жиноят ва жазо».

Л. ТОЛСТОЙ, «Уруш ва тинчлик».

ҳам тутмаса керак. Мойдай эриб кетганман-у, шарт илиниб қолганман. У пайтлар опит йўқ. Энди фаолиятни бошлаганман, десанг, шунақа — баъзан илдираман деб ўзинг илинасан. Ошнажон, ўзинг бундай пикир қил, сен ҳақингда бир бегона қиз, яна комсомолда ишлайдиган ташкилотчи қиз, сен ҳақингда яхши гаплар эшитган бўлса, қани айтчи, бу ҳақиқатга ким ишонмай, лаққа тушмайди. Устига устак айтаётган қиз хушбичим, лўппигина эмас-у, лўппигинага мойилроқ, қошлари туташ бўлса. Ундан бу гапни эшитиб қиз танлаш қолиб у билан комсомол комитети ва унинг ютуқ, айниқса, камчиликлари ҳақида қизгин суҳбатлашиб кетганмиз. Мен комсомол комитетига бўлган ҳамма эътирозларимни айтсам, у тўғри деган. Бизда камчилик кўп, деган. Тузатишимиз керак, деган. Мен жўшиб кетиб комсомолнинг камчиликларини мана бундай қилиб тузатиш керак десам буням тўғри, деган. Худди Сизга ўхшаган куйинчаклар комсомолга — бизга (ўзига деб тушун) керак, деган.

О, ошна қандай ажойиб дамлар эди, у дамлар!.. У ўшанда факультетда комсомол котибаси эди. Маза эди, ошна маза! Унинг таъсири факультетда зўр эди. Факультетдаги ҳамма қизлар бир ҳафтагаёқ бормасдан мени таниб, акалаб салом берадиган бўлган. Ҳамма ўтиришларига лутфан таклиф қилинар эдим. Ҳаёт (ҳаёт деганда ўзим нимани тушунардим, ҳали-ҳануз билолмайман) ҳақида, дунё ҳамда бахт ва бахтсизлик, севги ҳақида, вафою садоқатни қадрлаш ҳақида чўзгандан-чўзиб, чўзилиб, қайнаб сўз айтардим. Ўзимнинг ҳам баъзан юрагимни занглаган ва занглаётган кулфлари шарқ-шарқ очилаётганини ҳис қилардим. О, у дамлар — мен борган ўтиришларга бормаганлари эртаси куни тонг саҳарда учрашиб қолсам ҳам «эшитдим, кеча яхши гапирибсиз, боролмаганимга афсус қилдим», дейишарди. Во дариг, ҳали фаррош кампирлар ҳам кўчани супиришга келмаган, ҳали радио сайрай бошламаган бўлса, бу қизлар менинг гапларимни қаердан эшитибди денг! Во да-

риғ, домлаларининг фойдали маърузаларини эшитмайдиган қизлар менинг бу дунёи қадим, бу давоси бедаъво муҳаббат ҳақидаги кўпинча ўзим ҳам ўйламаган, ҳали ўзим дурустроқ татиб кўрмаган таъми ҳақидаги мужмал фикрларимни тамшаниб тинглашни бунчалар хуш кўрмасам. О, ошна, улар орасида кўҳликкина — кўҳликкиналари борлигини эсласам хотирамнинг суякларини зир қақшайди!

Нимасини, қайси бир фазилатини айтай, Ҳолбой зем, у ҳуриликнинг? Мактабдаям комсорг бўлганимни, бу ердаям котибаю кейин ҳам комсомолда ишлашни, бошқа ишларга, ҳатто ўзининг тақдирини ўйлашгаям вақти йўқлигини ёки шундай бўлсаям барибир келажаги порлоқлигини, қайси бирини айтай?! Е бир куни менга, «Мен ҳеч кимни яхши кўрмаганман, мени ҳам» дегани-ю, бу сўзлар менинг ичимни остин-устун қилиб юборганию, уни шу сўзлари учун ҳам яхши кўриб қолганимни айтай ошна? Мана, кўряпсан, пешонага нималар битилмаган экан. Туғилган кунларга бориш, қизларни зимдан кузатиш, ҳоргин ва мотамзада овозда узоқдан-узоқ маъруза қилиш — бари-бари жонимга теккан. Елғиз қолган пайтларимда юрагимнинг бир жойлари ҳувиллаётганини сезаман...

Эсласам ҳали-ҳали хотирамнинг бийдай чўллари афсусу надоматлар экаман. Бу ёруғ дунёда унинг мендан олисда — қаерлардадир яшаётганини ўйласам ҳали ҳам армон юрагимни орқага тортади... Бир марта чекимга аспирант қиз тушиб қолган. У «Мен адабиётчиларни тушунмасам ҳам яхши кўраман» деган. Шу сўзлари учун унияим севиб қолганман. Қанча можаролар ўтган бу бошимдан. У математик эди. Математик бўлгандан кейин математик таниш-билишлари кўп бўлар экан. Мен унинг ҳамма танишлари ва дўстларига гўё адабиётчи, яхши бола эдим. Э-ҳей, бу дунёда математиклар билан фақат математиклар гаплашсин. Сира гапинг бир жойдан чиқмайди. Бирор нарса устида тортишиб қолсанг, агар сал енгиладиган бўлса, дарров гирромга ўтади «биз сўзга уста эмасмиз», деб туриб олади. Жуда бўлмаса «биз адабиётни тушунмаймиз, китобдаги ҳаётга бизнинг ҳаётимиз ўхшамайди», деб кейин бир-бирига қараб сени имошора билан анқовроқмней, деб қарашади. Хулласнинг энг катта қосони ўша гирром математиклар менга бу қизни раво кўришмай уни мендан айтишди, яъни уни илдиз остидан олиб чиқишимга кўйишмади.

Э, Ҳолбой, одамзоднинг эсидан нималар чиқмайди дейсанми? Бир-бирига ваъда бериб алдашлар ҳиёнату вафосизликларни одамлар ёдидан фаромуш қилар экан. Кечагина бир-бирини алдаганлар, кечагина бошқаларнинг изидан юрганлар бугун кўз очиб кўрганим Сиз, деб бир-бирига муҳаббат изҳор қиладилар. Дўстлик, садоқат, муҳаббат улар учун бозорга чиқиб янги кийим харид қилиш билан баробар. Бир-бирини унутуш эса кашанданинг гугуртини бошқа чўнтагига қолдириш билан тенг. Кечаги кун билан уларнинг иши йўқ. Утди-ми-ўтди. Кетдимиз-кетди. Энди ҳеч ким у кунларнинг этагини кўтариб қараёлмайди. Эй, Ҳолбой зем!..

Мабодо қиз танласанг ҳам Сенга маслаҳатим шoir-поирга яқин юрадиганидан танлама. Шoir акалари адолат, ҳақиқат, муҳаббат, дўстлик ҳақида қулоч-қулоч шеърлар ёзиб ўзлари буларга қандай ишонмаса, у ҳам худди шундай бўлади. «Сени яхши кўраман, сениз яшай олмайман десанг», сентиментал дейди. Гапингни озроқ эшитса, песимист экансиз, дейиши тайин. Сени дарров оқимларга бўлиб ташлайди. Ва сенга қайсидир чет эллик ёзувчининг қайсидир асаридagi қайсидир нотаваон персонажга қарагандай қарайди. Бўлгани шу. Кейин бир куни уни қайсидир акаси қайсидир акасининг қайсидир шoirбачча укасига секингина тавсия қилади. Бўлди. Ҳаёт ўзининг азалий йўлида бемалол азият чекмасдан давом этаверади. Сен қақшаб қолмаслигинг учун запас деганим ҳаммаша бўлсин.

Ҳолбой зем, бировга кўнгили кўйиш ҳам рўзгордай гап. Оила қуришга ўхшайди. Фақат бу рўзгорни кўкрагингдagi мана бу бақувват сўнгаларининг ичида кўрасан, юлдузинг-юлдузига тўғри келмаса бу оилани ўзинг бузишингга, вайрон этишингга тўғри келади. Бошқа жойга кўчиб кетаётган одам ўзи туғилиб ўсиб, вояга етган уйини бузиб ташлагани ёки ёқиб юборгани каби сен ҳам юрагингда қурган ўша ишқ иморатини ёқиб юборасану, унга қўшилиб ўзинг ҳам бир умр ёнасан. Уйини ташлаб кетаётган одам энди бу гўшага қайтиб келишлиги қанчалар гумон бўлса, сенинг кўксингга ёнаётган ва кули кўкка соврилган иморатларга қайтиб келмаслигинг шунчалар гумон. Яна кўнглингда шундай иморатни ўша қулга айланганининг ўрнига эмас, унинг ёнига, сал нарироққа солишга бир кун яна қурбинг етармикин, Ҳолбой ошна?..

Рассом Диллос МУРСАЛИМОВ

ЭРТА КИРТАЙГАН КЎЗЛАР

Самарқанд шаҳридаги 10-болалар уйи мен борган кунни гавжум эди. Кираверишда «Ҳамма яхши нарсалар — болаларга!» деб ёзилган шиорга кўзингиз ташади. Пешонангиз тиришади — негаки шиорнинг ортидаги болалар уйи эплама биноларга жойлашган! 1945 йилда асос солинган мазкур болалар уйида бугунга кунда 15 миллатга мансуб 182 нафар бола тарбияланмоқда.

Тарбияланувчиларнинг асосий қисми ўзбеклар ва руслардир, — дейди суҳбатдошим Эдуард Холмуродов, болалар уйи директорининг муовини.

— Уларнинг қанчасини ота-онаси бор!

— 32 бола ғирт етим, бир қисмининг ё ота, ё онаси йўқ. Кўпчилигининг ота-онаси бор.

Биз журналистлар кўпинча болалар уйи ҳаётини ёритаётганимизда тирик етимларнинг ота-онасини жамоатчиликка қоралаш туйғусида қовриламиз. Лекин «бўрини инидан чиқазган нарса — эҳтиёж» эканлигини унутамиз. Мана, мазкур болалар уйи тарбияланувчиси Истам Ҳасановнинг тақдирини олиб кўрайлик. Онаси колхозда ишлайдиган бу ўсмир оиладаги 5 фарзанднинг каттаси экан. Ота бахтсиз ҳодиса туфайли вафот этгач, қўли калта она болаларини «детдомга» топширган. Бола бу ерда соғлом, қорни тўқ ўсмоқда. Ҳар шанба кунни уйига бориб, хўжаликка қарашар экан. Қорни тўқ, дейишимнинг боиси бор. Ҳар бир боланинг овқатига бу ерда кунига 1 сўм 84 тийин, умуман эса ҳар йили 1400 сўм (бунга тарбиячиларнинг маоши кирмайди), ойига эса 115 сўм атрофида маблағ сарфланаркан. Жамиятимиздаги тартиблар қизиқ. Агар Исмаилнинг онасига давлатимиз боласи учун 115 сўм эмас, лоақал 50—60 сўм ёрдам берганида она икки дунёда боласини детдомга топширмаган, ўзи тарбиялаган бўлар эди. Лекин жамиятимиздаги тартиблар шунақики, болалар уйига миллионлаб маблағлар сарфланса, болалар ота-онасидан йироқда ўсса майли, лекин зинҳор-базинҳор шунинг ярмини сарфлаб оқилона йўл тутиш мумкин эмас! Акс ҳолда болаларга зор қанча ота-оналар етимхоналар тўлиб ётгани ҳолда бола олиш учун йиллаб навбатда туришармиди! Тўғри, «болалар уйи»ни буткул йўқотиб бўлмас, лекин уларни камайтиришимиз, болаларни «уй»ларга эмас, оилаларга қайтаришга ҳаракат қилишимиз мумкин-ку!! Афсуски, яхши ниятлар билан тузилган Болалар Фонди ҳам бу борада сезиларли иш қилмаяпти.

Расмдаги болаларнинг чехрасига бир қаранг-а! Эрта киртайган кўзлар сиздан, биздан ўз саволига жавоб кутмаяптими!..

Дарвоқе, Самарқанд шаҳрида жойлашган 10-болалар уйидаги гавжумликни боиси, улар янги биноларга кўчишгаётган экан. Янги бинога кўчаётганидан шунча хурсанд бўлаётган болалар оила деб аталмиш улуг, меҳрга бой масканга қайтишса, қувончлари қанчалар чексиз бўларди-я...

Б. КАРИМОВ.

Етимлик нимадир бизлардан сўранг...

Қорнимиз тўқ, ўстимиз бутку, лекин...

Болалар уйидаги ҳаётни бахтли деб бўлармикан...

Уч ака-ўка Сатторовлар...

Кўйи шундай бўлса, ғамнинг ўзига...

ИБРОҲИМ ТЎРАЕВ ПОРА ОЛГАНМИ?

Терговчи қамалди...
У оғир айб — порахўрликда айбланганди. Шундан бери тўрт йил ўтди. Тўрт йилдан буён у, Марғилон шаҳар ички ишлар бўлими тергов бўлинмасининг собиқ терговчиси Иброҳим Тўраев қамоқда. Фарғона вилоят судининг ҳужмига кўра у умрининг 10 йилини панжара ортида ўтказиши лозим. Демак, озодликка чиқишига яна олти йил бор.

Миямизга лоп этиб «бадтар бўлсин, порахўрнинг жазоси шу!» деган фикр келади, тўғрими? Тўғрилиқка тўғрику-я, лекин орадан тўрт йил ўтган бўлишига қарамай нега мазкур ҳукмнинг адолатсизлиги ҳақидаги шикоятлар оқими тўхтамапти?

Мана қўлимда ўша шикоятларнинг бири. Уни И. Тўраевнинг синглиси юборган. Фактларга суяниб ёзилган бу мактубни ўқиб туриб И. Тўраевнинг пора олганлигига шубҳа туғилди менда. Шубҳа туғилди-ю, яна иккиланиб қолдим. Ахир И. Тўраевнинг ишини область прокуратурасининг ходимлари тергов қилган, тажрибали судьялар кўрган. Шундай экан хатога йўл қўйилиши мумкинми?

Мен ниҳоят, ўзимдаги иккиланишни енгиб, И. Тўраевнинг ишини бошдан оёқ ўрганиб чиқишга қарор қилдим.

Иброҳим Тўраев 1979 йил Тошкент Давлат университетининг ҳуқуқшунослик факультетини имтиёзли диплом билан тугатиб, ЎзССР ФА фалсафа ва ҳуқуқ институтига ишга кирди. 1981 йили милицияга ишга ўтди. Фарғона ички ишлар бўлимида турли лавозимларда ишлади. 1985 йил июлда Марғилон шаҳар ИИБ тергов бўлинмасига терговчи бўлиб тайинланди. Унинг терговчилик фаолияти мана шундай бошланди.

Чайқовчилар иши

Абдумухтор Маматқобилов давлат нархида бир метри 13 сўму 10 тийин турадиган атласдан 44 метрини магазиндан харид қилади. Сўнгра Иззат Охунованинг уйига олиб келади ва унга бир метрини 17 сўмдан сотади.

И. Охунова ҳам Маматқобиловдан сотиб олган атласнинг 20 метрини бозорда пулламоқчи бўлганида БХСС ходимлари томонидан қўлга олинади...

1986 йил 28 февраль. Иззат Охунова ва Абдумухтор Маматқобиловларнинг чайқовчилик иши бўйича Тўраев тергов ҳаракатларини олиб борди ва иш судга оширилаётгани учун қонунга кўра уларни тилхат орқали очикда қолдирди.

Жазодан қутулмаслигига кўзи етган Маматқобилов қайноғаси Абдулла Жумабоевдан жиноят ишининг ўзига бўлган қисмини «тинчители» ҳақида ёрдам сўрайди. Сабаби А. Жумабоев БХСС да 15 йилдан буён жамоатчи фаоллардан бири сифатида хизмат қилар эди.

3 март куни Жумабоев терговчи Тўраевга учрашди ва куёвига ёрдам беришини ундан илтимос қилди.

Иброҳим Тўраев:
— Ишни судга чиқариб юбордим, куёвининг иши оғир эмас, ишхонасидан яхши характеристика берилган, — деб жавоб берди.

А. Жумабоев айтган иш ҳали судга оширилмаган эди. Ундай бўлса, терговчи нима учун «ишни судга чиқариб юбордим», деб айтди? «Мен хиралик қилиб терговга халал бермасин» деб ўйлаб шундай деган эдим» деб ёзади у ўз кўрсатмаларида.

Сўзи ерда қолган А. Жумабоев хонадан норози бўлиб чиқиб кетди... Уша пайтда А. Жумабоев нима ҳақида ўйлаганини билмайман, аммо воқеаларнинг боришига қараб, «Сени қараб тургин, адабингни бермасамми!» дегандир балки, деб тахмин қилиш мумкин. Чунки у И. Тўраевнинг хонасидан чиқиб Фарғона вилояти Давлат хавфсизлиги қўмитаси бошқармасига боради, Тўраев куёвининг айбини ёпиш учун 5000 сўм пора талаб қилапти, деб ариза ёзади. Бундан

вилоят прокуратураси хабар топади. Вилоят прокуратурининг биринчи ўринбосари (эндиликда собик) В. В. Галкин ва прокуратуранинг катта терговчиси С. Зубайдуллаев Жумабоевга пул топиб келса, уни махсус ранг билан ишлаб беришларини айтадилар.

1986 йил 4 март куни Марғилон шаҳар милиция терговчиси Тўраевнинг хонасида бўлиб ўтган воқеалар мақоламизда муҳим ўрин тутади. Шунинг ҳисобга олиб, воқеа иштирокчиларига навбат билан сўз берамиз. Ҳозир Абдулла Жумабоевнинг кўргазмаси билан танишинг (Жузъий қисқартишлар билан айнан келтириляпти.)

«Соат 12 ларда 4000 сўм порошок билан ишланган пулни газетага ўралган ҳолда олиб келдим. Тўраевнинг столи атрофида уч киши ўтирган экан. Мен улар билан сўрашдим. Кейин мени Тўраев Сапаевнинг хонасига олиб кириб кетди. Сапаевнинг кабинети очик эди. Кирганимиздан сўнг у кабинетнинг эшигини ёпди. «Куёвимизнинг иши нима бўлди?» деб сўрадим. «Пулни олиб келдингизми?» деди. Мен: «Ҳа, олиб келдим 4000 сўм». Тўраев: «Столнинг устига қўйинг». Мен унга: «Қўлингизга олинг, сананг! Бу катта пул, кейин орқамдан кам экан деб юрманг» дедим.

Тўраев: «Пулни столнинг устига қўйиб кетинг. Сизга ишонаман». Пулни олиб столга қўйдим. «Ишхонамга повестка ёзиб беринг» дедим. Шунда Тўраев мен билан ўзининг хонасига чиқди ва тортмадан повестка олиб, ёзиб берди. Яна Сапаевнинг хонасига кирдик. Эшикни ёпди. Пул столнинг устида турган эди. Шунда мен пулни олиб, Тўраевга тағин илтимос қилдим: «Қўлингиз билан санаб кўринг». У яна, «Сизга ишонаман», деди. Мен газетани очиб пулни кўрсатдим. У пулни кўрди. Мен яна газетани шарақлатиб ўраб, қўлига тутқаздим. Тўраев газетага ўралган пулни қўлига олди. «Тамом, дело ёпилган, Абдумухтор келмай қўяверсин, тинчиди», деди. Мен кабинетдан кетаётганимда пул Тўраевнинг қўлида қолган эди».

Энди Тўраевнинг сўзларига (редакцияга юборган шикоятига) қўлоқ солайлик.

4 март куни Жумабоев келганда, хонада Я. Уринбоев, айбланувчи Р. Эгамбердиев, М. Қаҳҳоров бор эди. У яна куёви тўғрисида гапирди. Мен олдин айтган гапларимни таяқорладим. Жумабоев телефон қилиб олиш учун рухсат сўради. Телефон ичкарида — Сапаевнинг кабинетиди эди. Жумабоев Сапаевнинг хонасига кириб, бир оздан кейин қайтиб чиқди. У ишга кеч қолганини сўзлаб, мендан повестка ёзиб беришимни илтимос қилди. Гап орасида тажрибали ходим сифатида ёрдами тегишини айтди. Мен ҳеч нарсадан шубҳа қилмай, бошимга не кунлар тушишидан бехабар, унга повестка ёзиб бердим. У мен билан қўл олишиб, яхши кайфиятда хайрлашиб чиқиб кетди. Унинг орқасидан...

Ҳа унинг орқасидан Тўраевнинг хонасига В. В. Галкин раҳбарлигида прокуратуранинг терговчиси С. Зубайдуллаев, экспертлар — Ҳолиқов, Эрназаров, Сорокин ва бошқалар кириб келдилар.

— Қимирланганлар!
— Терговчи Тўраев ким?!

Терговчи С. Зубайдуллаев Тўраевнинг жиноят иши юзасидан тергов ҳаракатларини олиб борди. Ва уни ЎзССР ЖКнинг 156-моддаси 1-қисми (Айбсиз кишини, яъни, И. Охунова ва А. Маматқобиловни, била туриб жиноий жавобгарликка тортиш), 152-модданинг 2-қисми (товламачилик қилиб пора олиш) ва (хизмат сохтакорлиги) 155-модда билан айбдор деб, ишни судга оширди.

Гувоҳлар нима дейди

Бу ўринда И. Тўраевнинг хонасида бўлган воқеаларга қайтишимизга тўғри келади. Эсингиздами, хонада И. Тўраевдан ташқари яна уч киши бор эди. Улар содир бўлган воқеага беихтиёр гувоҳ бўлгандилар.

Ким ҳақ, ким ноҳақ эканлигини аниқлашда бу гувоҳларнинг роли катта бўлиши табиий.

Мирфозил ҚАҲҲОРОВ:
— Тўраевнинг хонасида мен, Марғилон шаҳар адвокатлар коллегиясининг адвокати Я. Уринбоев, воқеа етмаган айбланувчи Равшан Эгамбердиев ўтирган эдик. Тўраев машинкада ёзиб ўтирарди.

Тахминан соат 12 ларда Абдулла Жумабоев кириб келди. Тўраев ва биз билан сўрашиб, алоҳида стулга ўтирди. Кейин ўрнидан туриб Сапаевнинг хонасига кирди. Деярли 5 минутлар ўтгач қайтиб чиқди. Сўнгра машинкада ёзиб ўтирган Тўраевдан повестка ёзиб беришни илтимос қилди. Тўраевдан повестка ёзиб олиганидан кейин иноқ хайрлашиб, ўзини миннатдор бўлган одамдай кўрсатиб, чиқиб кетди. У Сапаевнинг хонасига рухсат сўраб кирганимиз-йўқми билмадим.

Жумабоев чиқиб кетиши билан В. В. Галкин, С. Зубайдуллаев ва бошқа кишилар кириб келдилар... Экспертлар Тўраевнинг қўлларини нур бериб текшириларида, унинг қўлларида порошок излари ялтиради. «Мана, кўрдингизми? Порани олгансиз, қайтариб беринг» деди Галкин. Тўраев: «Бу провокация! «Бунинг учун жавоб берасизлар?» Галкин: «Қўлингиздан чиққан порошокка нима дейсиз?» Тўраев худди бир нарса ёдига тушиб қолган одамдай, «Демак, бу бўёқ ҳозиргина, мен билан қўл бериб хайрлашган Жумабоевнинг қўлларидан юққан бўлиши мумкин. Уни ҳам қақиринглари! Қўлларимизни текширинг, бармоқларимизнинг изларини олинглар!» деди. Аммо ҳеч ким Жумабоевни қақириб келмади...

Тўраевнинг хонасида тинтув ўтказилди, лекин пул топилмади. Пул Жумабоев телефон қилгани кирган Сапаевнинг хонасидан топилди. Сўнгра Галкин қўли билан Сапаевнинг хонасини кўрсатиб, «Тўраев бу хонани кирдимми?» дея биздан сўради. Мен «Йўқ, кирганини кўрмадим» дедим. Галкин Я. Уринбоев ва айбланувчи Р. Эгамбердиевга юзланди. Улар ҳам «Йўқ, кўрмадик», дедилар. Агар кирганида уни ҳаммамиз ҳам кўрардик. Шунда Галкиннинг жаҳли чиқиб «Агар ёлгон гапирсаларинг жиноий жавобгарликка тортиласанлар», дея дўқ ура бошлади.

Тўраевнинг пулат сандиғидаги ишларни ва бошқа ҳужжатларни хатга ола бошладилар. Шу пайт столнинг устида турган 48 сўмни ҳам хатламоқчи бўлиб олаётган эдилар, Р. Эгамбердиев «Бу пулни адвокатимга олиб келганман, сенларга эмас» деб жанжал қилиб қолди.

Аламини нимадан олишини билмай турган Галкин Я. Уринбоевга «Нимага инструкторни бузаясан?» деб бақириб кетди. Уринбоев эса ранги оқариб, қўрқиб кетганидан гапиролмади. Бу қутилмаган воқеадан ҳаммамиз ҳам ҳайрон бўлиб, жимгина ўтирардик. Шунингдек, пул Сапаевнинг хонасидан топилган, Тўраевнинг қўлидан порошок излари кўрингани тўғрисида протокол туздилар. Бизга ҳам «қўл қўйинглари» дейишди, қўл қўйдик.

Мени терговга қақирди. Терговчи С. Зубайдуллаев мендан, «Тўраев Жумабоев билан Сапаевнинг хонасига кирдимми?» деб сўради. Мен «Кирганини кўрганим йўқ» деб жавоб бердим. Зубайдуллаев «Нима учун жиноятни яширяпсиз? Иккаласи бирга Сапаевнинг хонасига кирганини уч киши кўрган! Сизнинг кўрмай қолишингиз мумкин эмас. Акс холда жиноий жавобгарликка тортиласиз. Эки сиз шериксиз. Шунинг учун ҳам унинг жиноятини яширяпсиз», деди. Шундай бўлгач ўзимга, «Кел, нима бўлса ҳам шундан қутулай, ҳақиқатни судда айтарман» деб ўйладим. С. Зубайдуллаевга бўлса, «Тўраевни Жумабоев билан Сапаевнинг хонасига кирди ва газетанинги шикорлаганини эшитдим», деб ёлгон кўрсатма беришга мажбур бўлдим. Кейинроқ билсам, адвокат Я. Уринбоев ҳам худди шундай кўрсатма берган экан. Мен кундузи ишлаб Политехника институтининг кечки бўлимида ўқир эдим. Агар мен прокуратура терговчиси С. Зубайдуллаевга қарши ҳақиқатни сўзлаб турадиган бўлсам, ўқишдан ҳам жудо бўлардим.

Шундай ҳам ишхонамда ҳар хил гаплар тарқалди. У иш жойимдан характеристика ва бошқа справкаларни ола бошлаганди. Судда прокуратура терговчиси мажбур қилганлиги учун «Тўраевни Сапаевнинг хонасига кирди», деб кўрсатма берганлигини айтганман. Шунда ҳам менга «Бошқаси кирди деса, сиз нимага кирмади деяспиз?» деб савол беришди. Мен кўрмаганлигини такрорладим. Агар Тўраев кирган бўлганида, унинг кирганини уччаламиз кўрардик.

Мен ўша вақтларда милицияга ишга кириш орзуси билан штатсиз ходим сифатида юргандим... (I т. и, в. 133-136. II т. и, в. 3-4. III т. и, в. 118)

Яшин УРИНБОЕВ:

— 1986 йил 4 март куни мени телефон орқали терговчининг хонасига вояга етмаган айбланувчи Равшан Эгамбердиевнинг иши билан таништириш учун, унга химоячи сифатида таклиф қилишди, — деб ҳикоя қилди Я. Уринбоев, — Мен «Тўланадиган пули борми?» деб сўрадим. «Ҳа, бор» дейишди. Пули бўлса кейин расмийлаштираверман деб уйладим. Сўнгра, бориб Р. Эгамбердиевнинг иши билан танишаётгандим. Бироқ қонунга кўра аввал пули тўланиб, ҳужжат олинганидан кейингина иш билан танишим керак эди. Албатта мен хатога йўл қўйгандим.

Айбланувчи Р. Эгамбердиевнинг отаси адвокат хизматида тўланадиган 40 сўм пулни Тўраевнинг хонасидаги столнинг устига қўйиб кетибди.

...В. В. Галкин бу пулни кўриб, менга: «Нимага инструкцияни бузаяпсан? Кейин биласан, бу сенинг ҳаётингда бир мактаб бўлиб қолади» дея дағдаға қила кетди.

— Жазо олдингизми? деб сўрадим.

— Йўқ, — Уринбоев ўрнидан турди.

— Жумбоқ бўлиб турган бир ҳолатни тушунтириб берсангиз. 4 март куни Галкин сиздан «Тўраев Сапаевнинг хонасига кирдимми?» деб сўраганида, «Йўқ, кирмади» деганмидингиз?»

— Кўрмадим, эслолмайман дегандим.

— Сапаевнинг хонасига кирадиган эшикдан қанча узоқда ўтиргандингиз?

— Икки метр нарида... эшик рўпарасидаги столда ўтиргандим.

— Тўраев Жумабоев билан ичкари хонага кирганини кўрмаган ёки эслолмаган бўлсангиз, у ҳолда орадан бир кун ўтмай нега терговчига «Терговчи Тў-

раев Жумабоев билан Сапаевнинг хонасига кирганини кўрганман ва газетанинг шиқирлаганини эшитдим», деб ёзиб бердингиз? Буни қандоқ тушуниш мумкин?

— Қўрқиб кетгандим...

Прокуратуранинг катта терговчиси билан гапимиз тугади. Мен хайрлашар эканман, «Сиз айбланувчи И. Тўраевнинг редакциямизга ёзган шиқоят хатидаги вазиларини тўла тасдиқладингиз» дедим. Айтгандай Я. Уринбоев ҳозир адвокат эмас, йўқ, 1987 йил 3 сентябрдан Фарғона вилояти Қувасой шаҳар прокуратурасида катта терговчи бўлиб ишлаётган экан. У билан суҳбатимиз ҳам прокуратурада, Уринбоевнинг кабинетиде бўлди.

Яна бир гувоҳ — Равшан Эгамбердиев билан ҳам суҳбатлашдим. У Галкин бошчилигида оператив гуруҳ кириб келган пайтдаги воқеаларни, адвокати Я. Уринбоевга олиб келган пули тўғрисида ва қуйидагиларни гапириб берди:

— Мендан «Тўраев Сапаевнинг хонасига кирдимми?» деб сўрадилар. Мен 4 март куни Галкинга ҳам терговда ҳам ва судда ҳам «кўрмадим» деб жавоб берганман!

Масалага жиндек ойдинлик кирмаяптими, ҳурматли журналхон? И. Тўраев ичкари хонага кирмаган, Жумабоев айтганидек порани ундан олиб қолмаган — буни гувоҳларнинг дастлабки кўргазмаси тасдиқлаяпти. Р. Эгамбердиев ҳамма вақт тасдиқлаган. Терговчи ва экспертлар Тўраевнинг кафтидаги махсус кукун изини аниқлагани ҳолда нега улар ўша заҳоти Жумабоевни қайтариб келмадилар, унинг бармоқларидаги кукунни текширмадилар? Еки бўлмаса Сапаевнинг хонасида қолган пул ўралган газетадан Тўраевнинг бармоқ изларини нега қидирмадилар? Таажуб!...

Мен ана шу ҳақида асосий гувоҳ А. Жумабоев билан суҳбатлашмоқчи эдим, бироқ у киши «Ҳаммаси делода ёзилган» деган ваз билан суҳбатлашишдан бош тортди. Начора, зоримиз бор, зўримиз йўқ — ҳақиқатни аниқлашда баҳоли қудрат давом эта-миз...

Олдимизда яна бир савол кўндаланг бўлиб турибди: И. Тўраев пора эвазига И. Охунова ва А. Маматқобилонларнинг ишини енгиллаштириши ёки ёпти-ёпти қилиб юбориши мумкин эдимми?

Марғилон шаҳар ИИБ тергов бўлини маси бошлигининг ўринбосари (ҳозир бошқа бўлимда) Солиҳон Жўраевнинг айтишича 4 март куни эрталаб И. Тўраев А. Маматқобилонларнинг чайқовчилик иши юзасидан терговни тамомладим, иш судга ошириш учун тайёр деган. Бироқ, С. Жўраев И. Тўраевнинг тергов ишларида ҳали тажрибасизлигини ҳисобга олиб, «Айблов фикрини ёзиб битиринг, кейин ишни топширасиз» деб кўрсатма берган экан.

Агар мантиқан ўйласак, бевосита раҳбарга бундай ҳисобот берган терговчи чайқовчиликда айбланаётган томондан пора талаб қилиши мутлақо ақлга сиймайди. А. Жумабоевнинг гапига қараганда И. Тўраев ундан 3 март куни пора сўраганмиш...

А. Жумабоев И. Тўраевдан куёви А. Маматқобилонга тегишли қисмини чайқовчилик ишидан чиқариб ташлашни сўраган ва шунинг эвазига пора ваъда қилган ҳам дейлик. Мен ўша ишга доир ҳужжатларни ҳам ўргандим. Унда баён этилишича, И. Охунова чайқовда сотмоқчи бўлган атласни А. Маматқобилондан харид қилган, демак, терговчи харчанд истамасин А. Маматқобилон қисмини бекор қилолмас, зеро, терговчининг қарориде ҳар иккисининг номлари зикр қилиниб, жиноий ҳаракатда бир-бири билан боғлиқлиги кўрсатилган.

Келинг, қандоқ бўлмасин И. Тўраев пора олмоқчи эди деган шубҳага ишонайлик. Еш, тажрибасиз терговчини порахўрга чиқаришдан осон иш борми?! Лекин И. Тўраев кимдан пора олишни кўзлаганига эътибор қилайлик. У 15 йилдан бўён шу шаҳар БХССининг жамоатчи фаолларидан бўлган, ушбу БХССчиларнинг ишонган ёрдамчисидан 5000 сўм сўраши мумкинми?

Назаримда, И. Тўраевга порахўрлик ёрлигини ёпиштирган «адолатпарастлар» шу оддий мантиқни ҳисобга олмаганлар. Терговчи С. Зубайдуллаевдан шу нарсани сўраганимда у киши ўйга толиб қолди ва «Тергов чоғида ойдинлашди ҳаммаси» дейишдан нарига ўтолмади...

Ваҳоланки, ўша дақиқада И. Тўраевнинг ўзи «Мен пора олдим» деган тақдирда ҳам, бордию А. Жумабоев «Мен пора бермадим», — деб айтган тақдирда ҳам на Галкин, на Зубайдуллаев И. Тўраев қўлидаги кукун қолдигини, унинг газетадаги изини ҳужжатлаштирмаган (Экспертлар бўлишига қарамай!).

— Шароитга кўра шарт эмас деб топилди, — деди терговчи С. Зубайдуллаев.

Ана холос! Шароитга кўра нималигини билмадим, қонунга кўра шартлигини прокурор ва терговчи наҳотки билмасми?! Ахир жиноят процессуал кодексининг 14-моддасида «Суд, прокурор, терговчи ва суриштирувчи шахс ишни ҳар томонлама, тўла ва объектив текшириш учун қонун билан белгиланган ҳамма чораларни кўришга, айбланувчини қораловчи ҳолатни ҳам, оқловчи ҳолатни ҳам, шунингдек унинг айбини оғирлаштирувчи ва енгиллаштирувчи ҳолатни ҳам аниқлашга мажбурдир» деб таъкидланган. Шундай экан, нега исботланиши лозим бўлган муҳим далил — бармоқ изини олмадилар? Нега? Негаки, агар излар аниқланадиган бўлса, Жумабоевнинг қўл изи чиқиб, Тўраевники чиқмай қолиб, обрўлари тўқилишдан қўрққанлар. Чунки Галкин А. Жумабоевнинг текширилмаган аризасига мувофиқ, шошма-шошарлик билан Тўраевга нисбатан жиноий иш кўзгатиш тўғрисида кўрсатма беради. Лекин УзССР ЖПКнинг 90-моддасида «иш кўзгатишмасдан олдин арз қилувчининг кимлиги аниқланиши... лозим» дейилган. Бироқ Жумабоев жабрланувчи эмас, у куёвининг ишини судга чиқармаслик учун ҳаракат қилаётган одам эди.

Зубайдуллаев бўлса Галкиннинг кўрсатмаси билан Жумабоев олиб келган пулларга ишлов бериб, пора бериш операциясини ташкил қилди ва операцияда қатнашиб, гумондор Тўраевни ушлаш протоколини тузди. Шунингдек Зубайдуллаев жиноят процессида иштирокчи ва гувоҳ бўлиб қолади. У қандай бўлмасин операциянинг амалга оширилишидан манфаатдор ҳамдир.

УзССР ЖПКнинг 32-моддасида «Қуйидаги ҳолларда судьяга, прокурорга, терговчига ва суриштирувчи шахсга отвод берилади:

- 1) агар улар процесснинг иштирокчилари... бўлсалар;
- 2) агар уларнинг ўзлари ишнинг натижасидан манфаатдор бўлсалар;
- 3) агар улар ишда гувоҳ... сифатида иштирок этган бўлсалар;
- 4) агар ишда иштирок этувчи шахслар томонидан уларнинг беғаразлигига шубҳа солувчи бошқа ҳолатлар кўрсатилган бўлса» деб қайд қилинган.

Хўп, шундай экан, унда нима учун Тўраевнинг терговини олиб бориш Зубайдуллаевга топширилган? Бу саволга вилоят прокуратураси томонидан «Зубайдуллаев ўзига юклатилган вазифани бажарган», — деб мавҳум жавоб беришди.

Бундан шундай хулоса қилиш мумкин. Агар ишнинг тергови бошқа терговчига топшириладиган бўлса, операция амалга оширилмай, ҳақиқат тантана қи-

Рассом Муроджон УНГАРОВ

(Охири 32-бетда)

БИЗГА КИМ ЁРДАМ БЕРАДИ?..

лакат тинглаётган ва томоша қилаётган шу дамларда қуйидагиларни айтишни истардим, дўстлар, келинг, кулбаларда яшаётган камбағаллар, қашшоқлар, оч-яланғоч болаларни ўйлайлик! Келинг, ҳаммамиз биргалашиб уларга ёрдам берайлик! Ахир рожество яқинлашяпти-ку! Уни қанчадан-қанча киши қаҳатчилик билан кутиб олади. Мен ҳам оч-яланғоч бола бўлганман, шунинг учун ҳам очарчилик нима эканлигини яхши биламан. Келинг, оч-яланғоч болаларга, етим-есирларга, бутун Бразилия болаларига ёрдам берайлик. Бугунги мингинчи тўпимни уларга бағишлайман!..»

Уйин туғашига яна ўн минутдан зиёд вақт бор эди, бироқ учрашувнинг натижаси ҳеч кимни қизиқтирмасди. Уз елкаларида Пелени кўтариб кирган ишқибозлар «Сантос» кийимхонаси томон ёпирилишди. Равшанки, бу учрашув эндиликда ниҳоясига етказилмайди. Кийимхона олдида беҳисоб оломон тўпланди. Улар кулимсираган Пеленинг «Сантос» автобусига чиқишини кутишаётган эди.

Ҳа, «Маракана» ўз даврида кўп нарсаларни кўрди Унинг «фахрий минбар»ларида таниқли кино юлдузлари ва валиаҳд шаҳзодалар кибрланиб савлат билан ўтирганлар.

Роберт Кеннеди бу ердан тўппа-тўғри ювиниш хонасига югуриб, Пелени кучоқлаб олди. Гарчи у президентлик сайловларига яшай олмаган бўлсада бу фотосурат унга сайловда қанча овоз келтиришини биларди.

Англия қироличаси ўзининг шарафига «Маракана»да ўтказилган учрашувдан сўнг Пелега «Дўстлик совринини» топшириш пайтида ҳаяжонланган фоторепортёрлар бу вазиятни акс эттиришга интилиб: «Ҳой, Қиролича! Қани, сурилчи! Унга яқинроқ тур!» дея қаттиқ овоз билан қичқирдилар.

Англия қироличаси учун ҳам, бошқа кўпгина юкори мартабали меҳмонлар учун ҳам «Маракана»га ташриф буюриш шунчаки бир ҳодисагина эди, ҳолос. Рионинг оддий кишилари учун «Маракана» ўз уйига айланиб қолди. Баъзида бу сўз том маъно касб этди: 1966—1967 йиллардаги даҳшатли тропик жалалари ва сув тошқинлари бутун-бутун кулбали маҳаллаларни ювиб кетганидан кейин бошпанасиз қолган ўнлаб, минглаб камбағаллар «Маракана» минбарларидан паноҳ топди ва бир неча ҳафта жон сақлади.

«Маракана» фақирлар шодлигининг маркази ҳамдир. 1970 йилнинг 30 сентябрида бу ерда энг дилхуш, энг тантанали, яна шунки дадил айтиш мумкинки — энг чиройли футбол томошаси бўлиб ўтди. Мен Бразилия терма командасини жаҳон чемпионатида қўллаб-қувватлаган, олиқлашган ва ҳайрихоҳлик изҳор этган Мексика халқига миннатдорчилик белгиси остида ўтказилган ўйинни назарда тутаялман. Бразилияликлар Мексика терма командасини ўртоқлик учрашувига таклиф этдилар. Гап бу кунги «Маракана» узра кўтарилган улкан ҳаво шарларига ёзилган «Сенга ташаккур, Мексика!», «Уч маротаба чемпионларга шон-шарафлар бўлсин!» деган шиорларнинг прожектор нурида ёритилиб, байрам шодиденаси касб этганида, ҳарбий оркестрнинг одоб сақлаб узлуксиз равишда ўйнаганидагина эмас, йўқ учрашувнинг ўзи ажойиб бўлди. Шу кун Бразилия терма командаси Мексикадаги жаҳон чемпионатидан кейин биринчи марта «Олтин маъбуда» забткорлари сифатида ўз муҳлислари олдида ўйнади ва нимага қодир бўлса барчасини кўрсатди! Бу ўйин футбол мусобақаси эмас эди: командалар устидан Дамоклнинг мағлубият қиличи таҳдид солмас, ҳеч ким киритиладиган голлар қанчадан бўлиши ҳақида ўйламас эди. Уйинчилар ватандошларини хушнуд этиш учун майдонга тушдилар. Тўпни ўз хурсандчилиги йўлида ўйнатиш учун ҳам. Бу сеҳрар ва найранг-бозларнинг спектакли, ҳозиржавоб футбол мюзикхолли, цирк масхарабозлиги ва жилваланган пантомима уйғунлашган қувноқ балет томошаси эди. Тўп ўз хурсандчилиги учун ўйнаётган ёшларнинг оёқларида майдонда тинимсиз ҳаракат қилар эди. Мексикаликлар дарвозасига ҳазилакамдан 2 тўп киритилди. Кейин чемпионлар олижаноблик билан меҳмонларга ўйин охирида тўп уришга имконият яратиб беришди. Учрашув 2:1 ҳисобида тугади. Ишқибозлар хурсанд ва бахтиёр ҳолда шошилмасдан тарқалишди. Қўшиқлар эшитилди, барабанлар овози янгради. Аста-секин бўшаган «Маракана» узра бенгалча машъалалар узоқ вақтгача атрофни ёритди, минбарларда ёқилган байрам гулханларининг ёғдулари эса анчагача милтиллаб турди.

Русчадан Муҳаммаджон КАРИМОВ таржимаси.

Мамлакатимизда рўй бераётган буюк ўзгаришлар қайта қуришнинг адолатли шамоли туфайли юз бераётгани совет кишиларини қувонтирсада, баъзи соҳаларда ҳали ҳам қолоқликларни енгишга дастуриламал бўла олмаётир.

Бўлиб ўтган халқ депутатларининг сайлов ва сьезди ҳар бир совет кишисидан юксақ масъулия талаб этаётган бўлсада, бизнинг «эркатой» раҳбарларимизни уйқудан уйғота олмаётимиз. Хатирчи спортида «эскича иш услуби» ҳамон ҳокимликни ўз қўлида эгаллаб турибди. Факт ва аниқ далиллар борки, улардан кўз юмишнинг иложи йўқ. Қуйида биз бир неча далилларни баён қилмоқчимиз. Афсуски, булар муаммоларимиз олдида денгиздан бир томчи холос. Зора дардимизга шерик бўладиган, уларни бартараф эта оладиган ўтюррак йўлбошчи топилар деган умиддамиз.

17 ноябрда (1988 й) район «Янги ҳаёт» газетаси район спорткомитети раиси С. Уринов ва район касба союзлари КСЖ раиси А. Мустафаевлар номига ёзилган «Очиқ хат»ни босиб чиқарди. Унга имзо чеккан 44 спортчининг аянчли спортимизни нақадар бепарволар, боқи-бегамлар қўлида эканлиги далиллар билан исботланган эди. Қисқа вақт ичида уларнинг фикрини қўллаб-қувватлаб ўнлаб газетхонлар «Очиқ хат»га жавоб йўлладилар. Фактлар қанчалик аниқ бўлмасин, на Уринов ва на Мустафаевлар халққа жавоб беришни ўзларига эп билишмади. Ишларини эса ўша сийқаси чиққан эски усулда давом эттиришмоқда. Мутасадди раҳбарларнинг улардан тиллари қисқик шеклли лом-мим дейишмаяпти. А. Мустафаев қарийб 10 йилдан бери шу соҳада раҳбар лавозимда ишлаб бирор иш қилганини эслай олмаймиз.

17 декабрда (1988 й) республика телевидениесидаги «Ҳовлимиздаги стадион» эшиттиришида район спортчининг аянчли аҳволи ҳақида жуда кўп гапирилди. Эшиттиришда Уринов барча ишларимиз «юз» деган ўзининг ҳар доимги маърузасини зўр бериб гапирди. Аммо эшиттириш далилий лавҳалар билан унинг гаплари ёлғон эканини ўз кадрларида намоиш этди.

Албатта, танқид — келажакнинг меваси эканини билардик, бундан улар хулоса чиқаришар, ишларини янгича бошласалар керак деб ишонган эдик. Минг афсуски, биз қаттиқ янглишган эканмиз. Яна спортимиздаги муаммолар ҳақида областимиз «Ленин йўли» газетасининг 14 февраль (1988 й) сонидида «Асаблар мусобақаси» мақоласида Уринов иш фаолиятдан лавҳалар келтири-

либ ёзилди. Мақолада район партия комитетининг 26 ноябрь (1987 й) бюро қарорининг унутилгани, унда раҳбарликка демократик ёндашиш ва бошқа бир мунча фикрлар қайтадан эслатилган бўлсада газета ҳамон жавоб кутмоқда ва жуда кўп кутишига ям ишонимиз.

Раҳбарларимиз шундан сўнг «ўч» олишга киришиб кетишди. Аввалига спорт мактаби райком вакили А. Ёқубов томонидан роппароса бир ой обдан текширилди, тренерлар райком биносига чақирилиб сўроқ қилиниб, дўқ-пўписа қилинди. Текшириш асосини сўраганларга мужмал алдов жавоби берилди.

Мактаб ўқувчиларининг баҳорги дам олиш таътилида (24-31 март 1989 й) спорт мактаби ва район комсомол комитети ҳамкорликда ташкил қилган Туркменистон ССРдаги Небет-Доғ, ҚҚАССРдаги Тўрткўл, Бухоро областидаги Шофиркон ва Ғиждувон, Навоий, Оқтош шаҳарлари ва бир неча районлардан таклиф этилган командалар иштирокидаги дўстлик анъанавий «Бойчек» турнирини район марказидаги «Ешлик» стадионида ўтказиш кўзда тутилиб, бу ҳақида стадион маъмурияти оғозлантирилган эди. Стадион мутасаддилари Мустафаев ва Шариповлар ёш футболчиларни турли баҳоналарни рўқач қилишиб, стадионга қўйишмади. Иложсизликдан мусобақани ностандарт майдонда ўтказишга тўғри келди. Меҳмонлар эса «катталаримиз»нинг бу меҳмондўстликларини анча вақт эсларидан чиқаришмас керак. «Катталар» ўзларининг бу «ютуқларидан» оғизлари қулоқларида юришибди.

Сиз редакция ходимларидан раҳбарларимизга партияимизнинг Бутуниттифоқ XIX Конференцияси резолюциясидан қуйидагиларни яна бир бор эслатиб қўйишингизни сўраймиз.

«...Муассаларда ва корхоналарда, партия, совет касба союз органлари одамларни шахсий масалалари бўйича қабул қилишни ташкил этишни анча яхшилаш зарур. Меҳнаткашларнинг асосли илтимослари ва қонуний талабларини кўриб қўйишдан бўйин тоблаш мансабдорнинг жиддий ноҳўй ҳаракати, деб ҳисобланиб, бунинг учун унга ишдан то бўшатилишигача бўлган жуда қаттиқ жазо чораси кўрилиши керак».

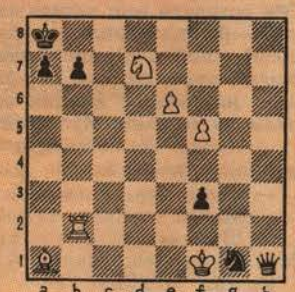
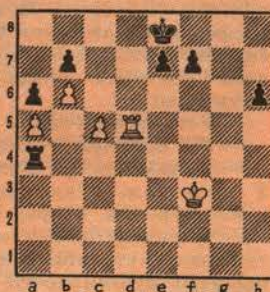
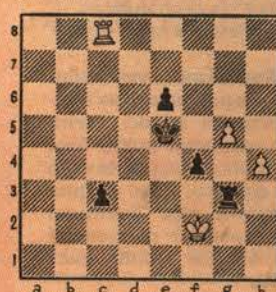
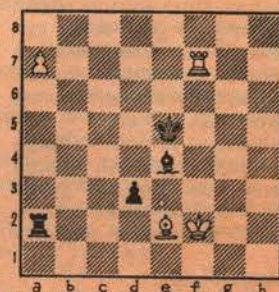
Сизларга умид кўзи билан боқиб хатирчилик спортчи ёшлар номидан:

Иброҳим ДАВРОНОВ,
Абдуқодир ЖАЛОЛОВ.
Хатнинг аслига 8 киши имзо чеккан.

Мутасадди М. МУҲИДДИНОВ

ШАХМАТ КЛУБИ

Конкурснинг навбатдаги топшириқлари

Сиз қандай ўйнар эдингиз!

Кулгана

«ПИРТУВАЛ» ЕКИ ЦЕМЕНТНИНГ МАРКАСИ

Ҳажвия

Очиғи талабаликда бу ҳангамалар бошимга тушар деб сира ўйламагандим. Курс юқорилаб стипендия ҳам бир ҳафтага чидамай қолди. Аксига олиб отам олдингидек айтганимни индамай чўзавермайди. Яқинда қишлоқдан тагин хомуш қайтдим. «Биз ҳам ўқиганмиз,— деб уришди отам бор-йўғи ўттиз сўм бераркан.— Олган стипендиямизга ўзимизни ҳам эплардик, оилани ҳам боқардик. Сен бўлсанг... Етмаса ҳадеб уйга чопавермай ордиқ кунлари ишла! Меҳнатнинг айби йўқ!» Тошкентга келган кунимок ҳамхонам Пардавони гапга солдим.

— Парда, шаҳарда мардикор бозор бор дейишадди, шу ростми?

— Муҳаммад чиқиб туради.
— Узимизнинг малла-я? Зўру!

Муҳаммад симиёгочдек узун бухоролик курсдошимиз, ўзиям ёлғонни сувдек ичади. Шунга «малла»ни кўпчилик ёқтирмайди. Лекин иш тушиб тургач... Бир-икки кун ортидан «малла» демай Муҳаммаддон деб юрдим. Охири у шанба куни Парда иккимизни «овга» олиб борадиган бўлди. Келишилган кунни азонлаб газетга ўралган эски кийимларни қўлтиққа урганча узун-қисқа бўлиб ётоқни тарк этдик. Одамлар тўп-тўп бўлиб ғала-ғовир қилиб турган жойга етиб келганимизда малла бизни бир четга турғизиб тайинлади:

— Сенлар чурқ этмайсанлар, мени «уста» деб чақирасанлар, ҳайми, таомили шундоғ.— Кейин у қаёққадир йўқ бўлиб кетди. «Таомилиндан ўргилдим,— дейман ичимда.— Аферист! Алдашни бошлади! Шу ерда ҳам ўзини устун қўяди-я. Лақилат-а. «Уста»миш.— Сўнг одамларга қараб хижолат чекаман.— Дарсни ташлаб бу ерда юганимизни биров кўриб қолса-я? Еки кутилмаганда бирор танишникига, курсдошникига бориб қолса-чи? Роса томоша бўлади-да!» Секин Пардага қарайман: унинг парвои палак, бока ётоқда озгига солган резинка сақични ҳамон эғилаяпти. Қўлтиғида отнинг калласидек кийимлари. «Намунча кеккаяди? Гўё тўйга бораётгандек». Жаҳлим кўзийди.

Муҳаммад қирқ ёшлардаги қотмагина киши билан қайтди.

— Мана, око, шогирдларим,— деди бизга бармоқ ниқтаб.— Бир-бириндан қўли гул йигитлар. Ишчи қотиради. Қишлоқда ўсишган.

Малланинг бизни бозорга солиб мақташига ғашим келди. «Нима, биз ўтмай қолган молмидик!»— Кеттик,— деди бизга зимдан қараб бўлгач.— Мошин бор.

Бораётиб Муҳаммад бизга пичирлади: «Зўр иш, осон, кунига ўн бешданга кўндирдим, бугун-эрта ишлаймиз!»— Икки ўн беш бир ўттиз,— Муҳаммаднинг айтганларини ичимда такрорлайман.— Отамдан насихат эшитиб пул олгандан кўра шуни си ҳам дурустга ўхшайди!»

Мошин— автолавка экан. «Уста» лип этиб каби-нага чиқиб олди. Лавка ичида Парда иккимиз бир-биримизнинг овозимизни эшитамиз холос. Тагин на бир ўриндиғи, на бир ушлайдиган жойи бор. Оёқ остидаги беш олгита картошка биздан баттар у ёқ—бу ёққа урилиб асабни бузади. Дам уларни босиб олиб сирғалиб йиқиламиз, дам бошимиз борта урилади, дам бир-биримизнинг оёғимизни эзиб инграймиз. Мошин эса борган сайин маст одамдек тебраниб йўл босаяпти.

— Парда, бу зиндонда яна қанча юрамиз-а, дейман хунобим ошиб.

— Билмадим,— дейди у гапни чўзиб.

— Малла бошлади, аммо!

— Шунақа, пул топиш қийин,— Парда кулади. Мен сўкинаман: «Малла — маймун!»

Келган жойимиз янги қурилатган маҳалла экан. Малла чанг босган башарамизга қараб ҳиринглайди. Хусуматим ошиб унга ўкрайман.

— Куйдирган калладек иржаяверма! Ундан кўра айт: бу ер шаҳарми, қишлоқ?

— Иби, ҳалқа йўл ҳам беш чақирим орта қолди-ку.

«Яхши,— дейман хаёлан.— Бу ерларда таниш учрамайди».

Шофёр Муҳаммадга нималарнидир тайинлаб ишга кетди. У қўли кўксига «бажону дил, око, айтганингиздек қиламиз» деб бидирлаганча уни кузатиб қолди. Шофёрнинг хотини думалоқдан келган паканагина аёл негадир бизга ишончсиз қарай-қарай чой дамлаб берди.

— Пиртувал қуямиз,— деди малла чойдан кейин.

— Пиртувал! Нима у?— ҳайрон бўлдим.

— Тротуар! Бу ердагилар шунақа деркан.

— Об-бў!— Парда ҳам энди жилмайиб қўйди.

Кийимларни алмаштириб иш бошладик. Ҳовли ўртасида лоёк, унинг ёнида шағал, айвонда бир қоп цемент, кранда сув. Пича яхшигина ишладик, бироқ...Цементни шағалга аралаштириб «раствор» тайёрлаш хусусида тортишиб қолдик.

— Бизда шағал уюлиб устига цемент сепилади-да, аста сув қўшиб қориштирилади,— дедим мен.

— Майли сен айтганча қиламиз,— деди Парда.

— Аммо цементни қанчадан қўшамиз?

— Бир замбарга бир пақир.

— Таги мўл,— деди айвондаги қопларга имлаб «уста».— Икки сатилдан қўшаверамиз, иш чиройли чиқади.

Бир оз ишлагач таклиф қилган усул шерикларимга ёқмай қолди.

— Бунақаси қийин экан,— деди Муҳаммад.

— Сирдарёча қилайлик,— деди Парда,— шағални лоёкка ёйиб, устига цемент сепамиз-да, бир йўла «растворни» тайёрлаб олиб, шартта лоёкни ағдарамиз-қўямиз. Бу осон!

Сирдарёчасига «раствор» тўла лоёкни даст кўтариб ағдаришнинг ўзи бўлмас экан. Тезда ҳаммамиз елкамиздан нафас ола бошладик. Сўнг «уста» иккимиз «усулингдан ўргилдик» деб Пардага ёпиша кетдик. Жанжалимизни кўриб беканинг капалаги учди.

Муҳаммаднинг бир челақ цементга бир челақ шағал қўшиб оз-оздан «раствор» тайёрлаш технологияси ҳам тезда жонга тегди. Хуллас туртишиб-суртишиб тушликка чиқдик. Қорин тўйгач, Парда менга тегишади: «Бойиб қолсанг биринчи бўп кимни кинога оборасан? «Иняз»даги Хонзоданими ёки филфакдаги Дилшодани...А?»

Тушдан кейин ишнинг пачаваси чиқди: пиртувалнинг боя фарғонача қилиб қуйган жойимиз ҳам, сирдарёчаси ҳам, ҳатто бухорачаси ҳам аёз еган тарвуздек ёрилиб кетган эди. Энди бир-биримизни ростмана сўка бошладик. Опахонимиз ортиқ чидолмади, шартта ўчоқдаги ўтга бир челақ сув қуйди-да, қаёққадир гумдон бўлди. Биз мурсога келиб ишни ташлаб ёриқларни ямашга ўтдик. Лекин бу пиртувал қурғурнинг бу ёғини ямасак, у ёғи ёрилади, одамни шарманда қилиб.

Бир вақт дарвоза рўпарасида таниш машина тўхтади. Шу орада Муҳаммад кўринмай қолди. Шофёрнинг кайфияти ёмон эди. Хотини хабар берган, кўнглимдан ўтди. У тўғри бориб айвондаги қопларни санади, сўнг ишимизга бир кўз югуртирди-да:

— Уста қани?— деди жаҳл билан.

— Шу ерда эди,— деди Парда.

— Муҳаммад, ҳо, Муҳаммад!— чақирдим мен. У ерда ҳам, кўкда ҳам йўқ эди. Аллақачон қуёни урибди. Шофёр бизга ўшқира кетди.

— Умрингда цемент қуйганмисанлар ўзи? Бутун ҳовлига етадиган цементни ўн метр пиртувалга ишлатиб бўсанлар-ку! Цементнинг марказини билмайсанларми, а?Ахир бу энг олий нав кўк цемент-ку! Тоннаси полон пул туради. Ҳе, ўша

пули қуймаган, бели оғриманлар! Бир курак шағалга бир челагини қўшасанларми? Челақ ҳам кошки кичик бўлса. Тўлайсанлар энди!

Юрагим «шув» этиб кетди. «Ана холос, пишди гилос! Мана сенга бир кунингга ўн беш сўм! Мана сенга пешона тери билан пул топиш! Мана сенга Хонзода-ю Дилшодани кинога етаклаб кўнглини овлаш! Ҳозир бу одам хиннайингдан бўғса эртаиндин оладиган стипендиянгни ҳам кўк цемент эвазига келтириб берасан! Ахир бу «маркаси улуг» — кўк цементнинг нархи ҳам осмонда экан. Вой, ярамас, малла-ей, ҳеч балони билмаскансан «уста» бўп нима қилардинг! Элдан бурун жуфтакни ростлагани-чи...»

Шофёр пиртувалнинг у ёқ бу ёғини чамалаб жигибийрон бўлиб турганда секин-секин тисарилиб илгакдаги тоза кийимларни қўлтиққа уриб чала битган уйнинг деразасидан тап-тап ташлаб дала томондан қочиб қолдик. Парда тинмай ҳансирар, менинг ҳам нафасим бўғзимга тиқиларди. Узоқдан шофёр бурқиб сўкинарди. «Э, гўлдайиб ўсган хом ошқовоқ қишлоқилар! Ҳали қараб тур, қўлга тушасанлар!»

Бир пайт дарё бўйидан чиқиб қолибмиз. «Келеску!» Ортимизга қарасак қишлоқ кўринмайди. Ювиндик, кийимларни алмаштирдик. Пайкалда ишлаётган одамдан йўл сўрадик.

— Ҳу ўша, сизлар югуриб келган қишлоқдаги катта йўлдан шаҳарга автобус ўтади,— деди. Шошганимиздан тескари томонга қочибмиз. Қишлоқни четлаб ўтиб йўлга чиқмоқчи бўлдик. Ҳолдан тойганимиздан қўлтиқдаги эски кийимлар ҳам тошдек оғир туюлади. Қорин ҳам ўлгудек оч. «Кирамизми?» Пардага рўпарадаги узумзорни кўрсатдим. У ҳам зўрга турган экан. Оғзимиз қулогимизда эндигина узумхўрликни бошлагандек аввал итнинг овози эшитилди, кейин ўзи кўринди. Қопқора эшшакдек ит дунёни бузгудек бўлиб биз томонга чопиб келяпти. Қаердан мадад келди, билмаймиз шундай қочибмизки бир вақт ҳалқа йўлда турибмиз. Узоқдан университетимиз баланд биноси шундоқ кўзга ташланиб турарди.

— Сенларга қўшилиб расво бўлдим,— дедим алашим ошиб, кўрққан олдин мушт кўтарар қабилида.

— Ия, фикр кимдан чиққан! Фикр!— баланд келди Парда.

— Э, фикр қилмай мен ўлай, фикримга қўшилмай сен ўл!

— Малла-чи?

— Ҳали кўрсатаман унга! «Устабузармон!» Мана энди пахтага оборадиган кийимлардан ҳам ажралдик.

— Кўнглинг иккиқат хотиндек узум тусаманганда...

— Қайтиб борамизми?

— Аҳмоғинг йўқ, итга қопилиб қирқта укол ейдиган. Садқай сар!

Қош қорайганда судралиб ётоққа келдик. Боплаб ўч олайлик десак, Муҳаммад хонасини ичдан қулфлаб олибди. Минг таққиллатасак ҳам очмади. Алашим ошди. Мана сенга пешона тери билан пул топиш...маллага қўшилиб «пиртувал»га бориш... Уни-ку кимлиги маълум-а, лекин бу «сифати улуг» — кўк цементнинг маркаси қанақа экан-а?..

Адҳам ДАМИНОВ

Кечагина сув қилиб ичиб олган сўзлари бугун туткич бермай қочарди.

(қиссадан)

Кўчанинг ўнг четида икки кунгабоқар худди келин-куёвлардек бошини эгиб турарди.

(лавҳадан)

Қуртхонага кирдик. Қуртлар алланималар ҳақида «шитир-шитир» қилиб гаплашарди.

(суҳбатдан)

Зоҳиджон ХОЛБОЕВ
Иштихон районидаги 39-мактаб ўқувчиси.

* * *

Бугун мактабимизда сахийлар ва хассислар ўртасида конкурси бўлади.

(мактабдаги эълон)

Ичкилик — бу иллат, ичкиликни йўқотиш керак, ўртоқлар! Энди ўн беш минут танаффус. Чанқаганлар ичиб келсин.

(минбардаги нотик сўзидан)

Мен бир вагон дафтар олиб қўйдим.

(хотинлар гапидан)

Бугун клубда «Сеними, шошмай тур, бўри» деган кино бўлади.

(афишадаги эълондан).

Шавкат РАЖАПОВ,
Хўжаобод районидаги
43-мактабнинг 8-синф ўқувчиси.

— Институтга кирдингми?
— Кирилмадим. Сен-чи?
— Мени дадам киришга қўймади.

Рассом Ҳабибулло РАҲМАТУЛЛАЕВ

— Сизда «генерали» дан топилмайдими?
— Йўқ! «Минерали» дан бор!

(Пиёниста билан соғувчи суҳбатидан)

Озода САИДУРОДОВА,
Баҳмал райони

Ҳажвия

Уйланиш ҳар йигитнинг бошида бор. Товушим йўғонлашиб, соқол-мўйловим сабза уриб қолганини кўриб дадам уйланасан, деб қолди. Бузрукворнинг амри вожиб — рози бўлдим. Сўнг ўйга чўдим. Хўш, уйландим ҳам дейлик. Кейин-чи?.. Ма-на олдимда келин бола. Нима қиламиз? Тўғри, ойнаи жаҳонда бунақа нарсаларни кўп кўрсатишган. Лекин бизнинг уйда... Айтайлик, телевизорда ажойиб кино кетяпти. Бош қахрамонлар — севишганлар не-не қийинчиликларни енгиб муҳаббатга етишадилар. Елғиз қолғач бир-бирларига термулишади, термулишади... худди шу пайт кутлмаганда дадамнинг зўраки йўтали тутати. Бундан ҳаммамиз чўчиб тушамиз. Тўққизинчи синфда ўқиётган синглим хозиргина дамлаб келган чойни янгилаш учун югуради, онам дарров топ-тоза дастурхонни артишга тушади. Бундай пайтда барча қатори менинг ҳам ўз «вазифам» бор — лик этиб ўрнимдан тураман-да, ҳовлига чиқиб қорни тўқ Олапарга овқат тутаман ёки йигилиб қолган ахлатни бир жойга тўплаб кўчага чиқиб ўзи йўқ ахлат машинадан хабар оламан. Дадамнинг ўзи эса эски газеталарга ёпишади. Бир ордан сўнг ҳаммамиз совуган ошнинг тепасига келгандай яна телевизор атрофига йиғиламиз. Лекин мени жа гўл экан деб ўйламанг. Уша кинони ипидан игнасиғача биламан: йигит ва қиз бир-бирларига термулади, термулади, термулади... аста яқинлашадилар. Қиз йигитнинг кўксига аста бош қўяди. Йигит унинг сочларини силайди. Қиз бошини хиёл кўтарди ва улар ўпишадилар... Қарабсизки, тўққиз ою, тўққиз кундан кейин (у ёғини мактабда ўқилган одам анатомиясидан биламан) полвондай ўғил ёки тугмачадай қиз туғилади. Хўш, бунинг нимаси уятли? Ҳеч қандай йўталга ҳожат йўқ. Булар фан тилида ҳаёт учун кураш — инсон ҳаётининг давомийлик қонуни-ку! Э, гап уйланишим ҳақида эди-я. Хуллас уйдагиларнинг маслаҳатидан кейин келинлик чеки дадамнинг собиқ синфдошининг қизи Фирузага тушди. У билан шанба куни Хадрадаги фаввора ёнида учрашадиган бўлдик. Учрашувга у етти тепкилик атлас кўйлақда, мен оқ кўйлақ ва қора шимда чиқарканман.

Фаввора ёнида тургандим узоқдан атлас кўйлақда товланганча «менинг маликам» пайдо бўлди. Уни дарров танидим. У ҳам мен томон юрди. Уни биринчи бор кўраётган бўлсам-да, вужудим ёнади. Фируза! Бунча исми жисмига монанд бўлмаса! Келажакда мен уни Фирузабону деб атаман.

— Салом Фируза, яхши келдингизми, — дедим секин, унинг ёнига бориб.

— Салом Баҳодир ака, раҳмат, яхши келдим, — деди у одоб билан ерга қараб.

— Менинг исмим Баҳодир эмас, Бахтиёр.

— Ростданми, кечирасиз. Яхши эшитмаган эканман.

«Балли, — ўйладим ичимда, — яхши эшитмаганда қайта сўрамабсанки, демак уятчансан! Уялишни билган оқ кўнгил бўлади.»

Озроқ айландик. Хайрлашув чоғида келгуси учрашув жойи ва вақтини белгилаб олдик. Уйга озимнинг таноби қочиб қайтишимданок дадам Фирузабонунинг менга ёққанини билиб хурсанд бўлди.

Орадан уч кунча ўтди. Мен учун ҳам, Фирузабонуним учун ҳам бахтли кунлар бошланган эди. Дадамнинг собиқ синфдоши тўйга розилигини билдирибди. Бир куни ўзлари бизникига келиб қолдилар. Танимасдим, уйдагилар айтишди. Дадам собиқ синфдоши билан узоқ суҳбатлашгач, мени чакириб қолди. Олдиларига бордим.

— Бахтиёр, қайнотанг билан сўраш, — деди дадам.

— Ассалому алайкум, — дедим секин.

— Қанақа Бахтиёр, Баҳодир эмасми, — деди собиқ синфдошлари алик ўрнига ранги қув ўчиб.

— Йўқ, ўғлимнинг исми Бахтиёр. Мен сенга бунни илгари ҳам айтганман-ку.

— Ростданми, — собиқ синфдош менга синчиклаб разм солди. — Фируза учрашадиган йигитнинг исми Баҳодир экан.

— Сан тагин олифтагарчилик қилиб исмингни Баҳодир демабдинг, — дадам сўнгги умилда менга юзланди.

— Йў-ўқ, отим Бахтиёр бўлгандан кейин Бахтиёр дейманда. Мен Фируза билан уч марта учрашдим. Уйгагача кузатиб қўйдим. Самарқанд дарбозада турар экансизлар.

— Самарқанд дарбоза, буниси яна нимаси? Ахир бизларники Чигатой дарбозада-ку! — собиқ синфдошлари жаҳл отига минди.

— Ҳозирги ёшларга хайронсан, оғзидаги лўкани бировга олдириб ўтиради. Дарбозани фарқламайдиган аҳмоқ! — деди дадам туюқиб. Мен

хайрон бўламан: севгига дарбозанинг нима алоқаси бор? Асли, буюғи қизиқ бўлган экан: ўша кунги илк учрашувга дадамнинг собиқ синфдошининг қизи ўн минут кечикиб келибди. Бу вақтда биз менинг Фирузабонуним билан аллақачон хиёбонда сайр қилиб юрар эдик. У Фируза ҳам тўғри келиб оқ кўйлақ, қора шимдаги йигитга юзланибди. Йигитнинг учрашуви ҳам Хадрадаги фаввора олдида белгиланган, учрашадиган қизининг исми Фируза экан. Улар ҳам аввал бир-бирларини кўрмаган эканлар. Орадаги фарқ шуки, у йигитнинг исми Баҳодир бўлиб, унинг дадаси учрашиши керак бўлган қизнинг отаси билан собиқ синфдош эмас эканлар. Шундай қилиб мен Баҳодирнинг Фирузаси билан, у эса менга мўлжалланган Фируза билан кетиб қолбмиз. Лекин биз улар билан кўришдик. Улар ҳам биздек тасодифдан минг бор рози эдилар. Хуллас, аҳдимни эшитиб дадам бақира кетди:

— Ҳой ярамас бола, ман сани дуч келган Фируза билан қўшиб қўймайман. Дадамни ўзинга ўхшаган ландовур деб ўйлама! Ман синфдошимни бутун уруғ-аймоғи-ю етти пуштигача биламан. Уларнинг тағи тоза. Ким билади, сан кўчадан топиб олган қиз қанақа оиладан эканлигини.

Эртаси куни Фируза бону билан яна учрашдик. Тушқини кайфиятимни кўриб у ҳол сўради.

— Э-э, дадам ҳар хил гапларни айтиб... — дедим бўшашиб.

— Ўзимам ўйловдим. Бизникидаям шунақа бўлди. Сиз нима дедингиз?

— Мен нима дердим, шу Фирузадан бошқасига уйланмайман дедим.

— Тўғри айтибсиз. Буёғи ўзимизга боғлиқ.

Хуллас куз оқшомларининг бирида тўйимиз бўлди. Тўйга ким келди, ким кетди, фарқигаам бормайман. Энг кераклиги Фирузабонуним ёнимда. Энди у мен билан бир умр бирга! Тўй тугаб ётоққа кирдик. Иккимиз ёлғизмиз... у менга қараб жилмайди. Мен унга яқинлашдим. Бир-биримизга узоқ тикиламиз... у бошини елкамга қўйди, мен унинг қора сочларини силай бошладим... Ва шунда мен... чўчиб тушдим. Назаримда дадам ҳовлида худди телевизор кўраётган чоғдаги каби қаттиқ йўталгандай бўлди.

— Ҳа, нима гап, — дея оҳиста сўради Фирузабонуним.

— Дадам йўталгандай бўлдимми?..

Фируза ўзига хос хахолаб кулганча елкамга қайта бош қўйди...

Суннат АЗЛАРОВ
Тошкент

Сиёсат ҳақида
(Ҳазил)

Сиёсат бу — кўп нозик нарса,
У билан ўйнашиб, қийналма.
Сиёсатга тегма қиз бола бўлсанг,
Уғил бола бўлсанг, уйланма.

Баҳодир ИСОМОВ

Муҳаббат «Қурбони»
(Ҳазил)

Йигит севар эди бир гўзал қизни,
Тасаввур этмасди ҳаётни усиз.
Доим мактуб битса ўша дилдорга,
Такрорларди: «Жоним, ўламан сизсиз!»
Эҳ, қиё боқмади шафқатсиз санам,
Бечора ошиққа бўлди кўп қийин.
Бардош қила олмай айрилиққа у
Кўз юмди олтиши йил ўтгандан кейин.

Муқимжон ҚОДИРОВ

АБУЛ ВАФО БУЗЖОНИЙ

ДАРСЛИГИНГИЗГА
ҚЎШИМЧА

Х аср Бағдод математика мактабининг йирик намёндаларидан бири Абул Вафо Муҳаммад ал-Бузжонийдир. Бузжон Хирот билан Нишопур орасида (ҳозирги Туркменистон ССРнинг Кушка шаҳри яқинида) жойлашган шаҳар бўлган. Абул Вафо 940 йили шу шаҳарда туғилган.

Х асрда Бағдод араб халифалигининг пойтахти, ўша даврнинг маданият ва фан маркази бўлган учун фанга қизиққан Абул Вафо ҳам Бағдодга ўқишга келган ва шу ерда яшаб, ижод қилиб қолган. У Бағдодда 998 йили вафот этган.

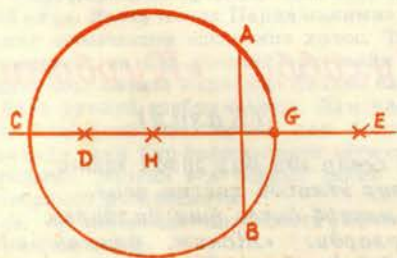
Абул Вафо грек геометрларининг асарларини араб тилига таржима қилган ва шарҳлаган араб мамлакатлари олимларидан энг кейингиси ҳисобланади. У Герон (э. о. I аср), Гиппарх (э. о. II аср), Диофант (э. о. III аср)ларнинг асарларини таржима қилган ва шарҳлаган. Шунингдек, буюк ўзбек математиги Муҳаммад Хоразмий (783-850) нинг «Ал-жабр вал муқобала амалларидан қисқача китоб» ига ҳам шарҳ ёзган. Аммо бу таржима ва шарҳлар бизнинг кунларгача етиб келмаган. Унинг бизгача етиб келган асарлари орасида энг машҳурлари иккита: биринчиси — «Хунармандлар геометрик ясашлардан нималарни билишлари зарурлиги ҳақида китоб», иккинчиси эса «Улпон йиғувчилар ва котиблар ҳисоблаш санъатидан нималарни билишлари зарурлиги ҳақида рисола».

Абул Вафонинг биринчи китоби форс тилига ҳам таржима қилинган. Таржимани Абу Исҳоқ ибн Абдулло бажарган. Ваъзи математика тарихчилари Абул Вафонинг геометрик ясашларида Ҳинд математикларининг ясашларига ўхшаш ясашлар борлигини таъкидлашади. Шундай бўлиши мумкин, қадим-қадимлардан бошлаб, араб мамлакатлари халқлари, жумладан, Урта Осиё халқлари Ҳиндистон билан алоқада бўлиб келган. Юқоридаги факт улар орасида математик алоқалар ҳам бўлганлигидан далолат беради. Абул Вафо «Хунармандлар геометрик ясашлардан нималарни билишлари зарурлиги ҳақида китоб» и да 176 та турли хил ясашларни бажарган. Улар ўн бир бобга жойлаштирилган.

Биринчи бобда автор чизгич, циркуль ва гўния ҳақида гапирди, тўғри бурчакни қандай ясаш лозимлигини, кесманинг учидан перпендикуляр чиқаришни кўрсатади ва ниҳоят, берилган бурчакнинг тўғри бурчак эканига қандай қилиб ишонч ҳосил қилишни айтади.

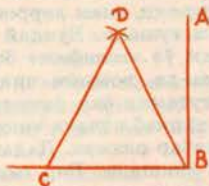
Иккинчи бобда, ҳозирги геометрик ясашлар тили билан айтилганда, энг содда геометрик ясашларга тўхталади. Автор уни биринчи навбатда билиш лозим бўлган принциплар деб атайди. Унда, берилган кесма ва ёни тенг иккига ажратиш, берилган кесмани берилган бўлақларга ажратиш, бурчакни тенг иккига ажратиш, берилган бурчакка тенг бурчак ясаш, берилган нуқтадан берилган тўғри чизиққа параллел тўғри чизиқ ўтказиш, маркази номаълум доиранинг марказини топиш каби масалалар бор.

Абул Вафо охириги масалани қуйидагича ечади: «Доира айланасида иккита А ва В нуқталарни белгилаймиз ва АВ масофа билан иккита тенг ёйлар ясаймиз, улар Д ва Е нуқталарда кесишади. ДЕ чизиқни ўтказамиз ва уни айлана билан С ҳамда G нуқталарда кесигунча давом эттирамиз, сўнгра GE кесмани Н нуқтада тенг иккига ажратамиз. У ҳолда Н нуқта доиранинг маркази бўлади» (1-расм).

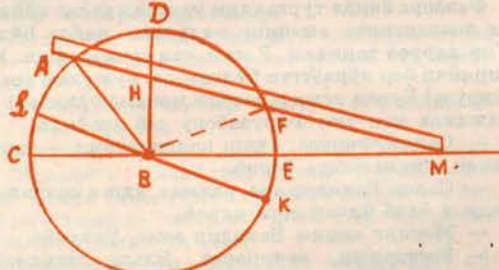
Шу бобдаги ўқувчилар учун қизиқ масалалардан тўғри ва тўғри бурчакдан кичик бурчакларни тенг уч қисмга ажратиш масалалари ҳисобланади. Қуйида ана шу масалаларнинг Абул Вафо берган ечимларини келтирамиз.

Тўғри бурчакни тенг уч қисмга ажратиш: «Агар ABC тўғри бурчакни тенг уч қисмга ажратиш лозим бўлса, ВС чизиқда DBC тенг томонли учбурчак ясаймиз. У ҳолда ABD бурчак тўғри бурчакнинг учдан бирига тенг бўлади, қолган DBC бурчак эса тўғри бурчакнинг учдан икки қисми. Бу унинг чизмаси». (2-расм).

Абул Вафо масалани тўғри ечганми? Уйлаб кўринг-чи?

Тўғри бурчакдан кичик бурчакни тенг уч қисмга ажратиш: «Агар берилган ABC бурчак тўғри бурчакдан кичик бўлса, В нуқтани марказ қилиб, ВА масофа билан ВАС доирани чизамиз. ВД ни ВС билан тўғри бурчак ҳосил қиладиган қилиб жойлаштирамиз ва СВни доира айланаси билан Е нуқтада кесигунча давом эттирамиз. Чизгични А нуқтага қўямиз ва уни СДЕ доира айланаси бўйича ДВ перпендикуляр ва ДЕ ёй орасидаги HF чизиқ ДВ чизиққа тенг бўлгунча ҳаракатлантирамиз, бунда чизгич А нуқтадан тойиб кетмаслиги керак. Сўнг EF га тенг ЕК ёйни ясаймиз, КВни ўтказамиз ва у а нуқтада доира айланаси билан кесигунча давом эттирамиз. У ҳолда ABC бурчак ABC бурчакнинг учдан бирига тенг бўлади. Сўнг АВa бурчакни тенг иккига ажратамиз. Бу унинг чизмаси» (3-расм).

Келинг, ўзимизда бор билим билан Абул Вафо бу масалани тўғри ечганми ёки йўқми, текшириб кўрайлик. Бунинг учун чизмадаги F ва В нуқталар тугаштирилган деб фараз қиламиз, BFM ҳамда MBA учбурчакларни қараймиз. Бу ҳолда BFM учбурчак тенг ёйли бўлиб, унинг асосидаги В ва М бурчаклари тенг. BFA бурчак BFM учбурчакка нисбатан ташқи бурчак ва у В ҳамда М бурчакларнинг йиғиндисига тенг. Энди AFB учбурчакни қараймиз, у ҳам тенг ёйли ва асосидаги А ва F бурчаклари ўзаро тенг. Берилган ABC бурчак эса MBA учбурчак учун ташқи бурчак ва у BMA ва MAB бурчакларнинг йиғиндисига тенг. Бошқача, $\angle ABC = 3 \angle FBM$, $\angle ABC = 1/3 \angle ABC$.

Абул Вафо ясашни тўғри бажарган экан.

Китобнинг кейинги бобларида тенг томонли фигуралар ясаш (масалан, томони берилган мунтазам ўнбурчак ясаш), доирага ички чизилган мунтазам фигуралар ясаш, фигураларга ички ва ташқи айланалар чизиш, бир фигурага ички бошқа бир фигурани чизиш, учбурчак ва тўртбурчакларни бўлақларга ажратиш каби масалалар қаралади.

Ўқувчилар учун қизиқ бўлган боблардан бири квадратларни яна квадратларга ажратиш ёки квадратлардан яна квадрат ясаш ҳисобланади.

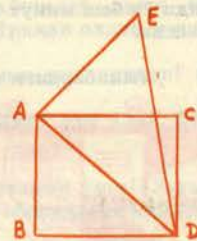
Биринчи хил масалаларнинг ўзи икки гурӯҳга бўлинади. Биринчи гурӯҳ: Агар квадратлар сони n квадрат сон бўлса, яъни $n = a^2$ бўлса, масала осон ҳал қилинади. Агар $n = a^2 + b^2$ бўлса, масала қуйидаги алгебраик алмаштиришга асосланади: $a^2 + b^2 = (a+b)^2 + 4ab/2$. Бундай масалаларни қуйидаги турларга бўлиш мумкин: 1/ берилган квадратни квадрат сондаги квадратларга ажратиш; 2/ квадрат сондаги квадратлардан квадрат ясаш; 3/ квадратларнинг сони иккита тенг квадрат сондан иборат квадратлардан квадрат ясаш; 4/ йиғиндиси иккита тенг бўлмаган квадратлардан иборат маълум сондаги квадратлардан квадрат

ясаш; 5/ квадратни квадратлари сони иккита тенг квадрат сонлар йиғиндисидан иборат квадратларга ажратиш; 6/ квадратни сони иккита тенг бўлмаган квадрат сонлар йиғиндисидан иборат квадратларга ажратиш.

Абул Вафо бу масалаларнинг кўпчилигини жуда содда қилиб ечган, ҳатто Пифагор (э.о. VI аср) теоремасидан ҳам фойдаланмаган.

Абул Вафо қараган иккинчи гурӯҳ масалаларда содда қилиб ечган, ҳатто Пифагор (ж.о. VI аср) кита квадрат соннинг йиғиндиси кўринишида тасвирлаб ҳам бўлмайди. Бундай масалаларни ечишда Абул Вафо Пифагор теоремасига мурожаат қилади.

Ана шундай масалалардан бири учта тенг квадратдан квадрат ясаш. Бу ҳақда Абул Вафо қуйидагиларни ёзади: «Биз ҳар бири ABCD квадратга тенг учта квадратдан квадрат ясамоқчимиз. АД диагонални ўтказамиз, у ҳолда АД иккита тенг квадратдан ясалган квадратнинг томони, сўнгра А нуқтадан АД чизиққа АСга тенг АЕ перпендикулярни туширамиз, Е ва D нуқталарни тугаштирамиз. У ҳолда ED ҳар бири ABCD квадратга тенг учта квадратдан тузилган квадратнинг томони бўлади. Бу унинг чизмаси» (4-расм).

Масала тўғри ҳал қилинганми? Уйлаб кўринг.

Абул Вафонинг иккинчи асари «Улпон йиғувчилар ва котиблар ҳисоблаш санъатидан нималарни билишлари зарур» деб аталади. Бу асар етти китобдан иборат, ҳар бир китоб ўз навбатида етти бобдан, ҳар бир боб бир нечта бўлимдан тузилган. Китобларнинг мазмуни қуйидагича: биринчи китоб турли хил касрлар ҳақида, иккинчи китоб касрларни қўшиш, айириш, қўпайтириш ва бўлиш ҳақида, учинчи китоб текис фигуралар ва масофаларни ўлчаш ҳақида, тўртинчи китоб турли хилдаги ўлпонлар ва уларни ҳисоблашга доир амаллар ҳақида, бешинчи китоб туялар подаси, ғалла, ер ва уларни тақсимлаш ҳақида, олтинчи китоб савдо, олтинлар ва тангаларни алмаштириш ҳақида, аскарларга ҳақ тўлаш, олтин буюмлар ва кийим-кечаклар ҳақида, еттинчи китоб савдо-сотикда учрайдиган сонлар устида амаллар бажариш тўғрисида.

Бундан ташқари Абул Вафо $x^3 = a$, $x^4 = a$, $x^4 + ax^3 = b$ кўринишдаги тенгламаларни геометрик ясаш билан ҳам шуғулланган. Шундай бўлиши мумкин, чунки тенгламалар илдиэларини геометрик ясаш билан жуда кўп араб математиклари шуғулланишган.

У Архимед (э. о. 287-212)нинг «Доирани ўлчаш ҳақида» ги асарини ўрганиш пайтида айлана узунлигининг унинг диаметрига нисбати билан, яъни л сонининг аниқ қийматини ҳисоблаш билан қизиқиб қолган. Унинг қийматини доирага ички мунтазам 720 бурчаклик чизиш билан топган. Абул Вафо ҳисоблашига кўра $\pi = 3,14156815$. Ҳозир эса биз л ни 3,14159265 га тенг деб оламиз. Демак, П нинг ҳозирги қиймати билан Абул Вафо топган қиймати орасидаги фарқ 1/400 000 га тенг.

Абул Вафо тригонометрия соҳасида ҳам катта кашфиёт қилган математик ҳисобланади, у текис ва сферик учбурчаклар учун синуслар теоремасини, яъни

$$\frac{a}{\sin A} = \frac{b}{\sin B} = \frac{c}{\sin C} = 2R$$

$$\frac{\sin a}{\sin A} = \frac{\sin b}{\sin B} = \frac{\sin c}{\sin C}$$

формуларни биринчи бўлиб исботлаган.

АКАДЕМИЯСИ

Сиртқи математика олимпиадаси

Биринчи тур жавоблари («Еш куч», 1989 йил, № 9)

1. $p^5 - p = (p-1)p(p+1)(p^2+1)$ шаклида ёзиб оламиз. Учта кетма-кет натурал сонларнинг кўпайтмаси 2 ва 3 ларга бўлинганлиги учун уларнинг кўпайтмаси олтига ҳам бўлинади. Бундан $(p-1)p(p+1)$ кўпайтма олтига бўлиниши келиб чиқади. Энди берилган сонни бешга бўлинишини кўрсатиш кифоя. Агар $p=5k$, $p=5k-1$, $p=5k+1$ бўлса, у ҳолда берилган сон бешга бўлиниши равшан. $p=5k+2$ да эса $p^2+1=(5k+2)^2+1=5(5k^2 \pm 4k+1)$ бўлганлиги учун p^2-p сони бешга бўлинади. Демак p^5-p сони ўзаро туб сонлар 5 ва 6 га бўлинганлиги учун, уларнинг кўпайтмаси 30 га ҳам бўлинади. Шунини исботлаш керак эди.

2. $x^3 - y^3 = 37$, бу ерда x ва y изланаётган натурал сонлар. У ҳолда: $(x-y)(x^2 + xy + y^2) = 37$. Бундан $x^2 + xy + y^2 = 37$, $x-y=1$ эканлиги келиб чиқади. Ҳосил бўлган системани натурал сонларда ечсак $x=4$, $y=3$ келиб чиқади. Демак, $37=4^3 - 3^3$.

3. Учбурчакнинг энг кичик томонининг узунлигини a см десак, у ҳолда масала шартига бинোন кўйидаги системани ёзиб олиш мумкин:

$$a_2 + (a+2) > a+4,$$

$$a + (a+2) < (a+4)^2$$

Бу системани ечиб a ни 3, 4 ва 5 см бўлишини топамиз.

4. Тоқ сондаги тоқ сонлар йиғиндиси тоқ сон, жуфт сондаги тоқ сонлар йиғиндиси эса жуфт сон бўлади. Жуфт сонларнинг исталган сондаги йиғиндиси жуфт сон бўлади. Марсликларнинг барча кўллари банд бўлиб қолганлиги учун, улар кўллари йиғиндиси жуфт сон эканлиги келиб чиқади. Юқоридаги мулоҳазаларга бинোন тоқ кўлли марсликлар сони жуфт бўлар экан.

5. $a + 1 = a + av + bv + ca = (a+b)(a+c)$ Худди шунингдек қуйидагиларга эга бўламиз:

$$v + 1 = (a+b)(a+v),$$

$$c + 1 = (a+c)(v+c).$$

У ҳолда $(a+1)(v+1)(c+1) = (a+b)^2(v+c)^2(a+a)^2$ бўлиши келиб чиқади. Шунини исбот қилиш керак эди.

**Бадриддин РИХСИЕВ
Тошканбой ҚУРҒОНОВ**

```
40 S=S+cos (X*PI/180)
50 NEXT X
60 PRINT S
70 END
(натижа: S=0,981781)
```

Энди, кўпайтмаларни ЭХМда ҳисоблашга қисқача тўхталиб ўтамиз. Мисол: $P=1*2*3*4*5*6*..*10$ ҳисоблансин (бундай кўпайтма факториал деб аталади ва $P=10$ кўринишда белгиланади).

Кўпайтмани ҳисобловчи программанинг алгоритми йиғинди ҳисобловчи программдан қарийб фарқ қилмайди. Асосий фарқ шундаки, натижавий ўзгарувчига цикл бошланишидан олдин 0 эмас R киритиб қўйилади. Энди программани териб, жавобингизни текшириб кўринг.

```
(P=362 8800)
10 P=R
20 FOR I=1 TO 10
30 P=P*I
40 NEXT I
50 PRINT P
60 END
```

Бу программанинг изоҳини ўқувчига ҳавола қилиб, янги мавзуга ўтамиз.

КОМПЬЮТЕР САБОҚЛАРИ

6-машғул

Цикл операторлари ҳақидаги сабоқни давом эттиришдан олдин $A=A+B$ типидagi ифодаларга яна бир бор қайтамиз. Агар бу ёзувдаги « $=$ » ишораси тенглик белгиси сифатида қаралса, бундай математик тенглама фақат $B=0$ ечимга эга, ифоданинг ўзи эса қарийб ҳеч қандай аҳамиятга эга эмас. Агар бундай ифода программа ёки алгоритмда учраса-чи? Бу ҳолда « $=$ » ишораси тенглик белгисини эмас, оператор, аниқроғи, ўзлаштириш оператори ролини ўйнайди. Равшанки, энди « $=$ » ишорасининг ҳар икки тарафидаги « A » ларни қисқартириш мумкин эмас, чунки ўзлаштириш операторининг чап тарафидаги A ўнг тарафидагисидан фарқ қилади (масалан, аввал $A=1$, $B=2$ бўлса, натижавий $A=3$ бўлади). Бу, ёки $S=C+B$ кўринишдаги содда ифодаларнинг алгоритмик тилларда алоҳида хусусиятга эга эканлиги йиғинди ёки кўпайтмаларни ЭХМда ҳисоблашда кенг қўлланилади.

Аввалги машғулотида берилган уй вазифини бажарайтиб, $S=1^2+3^2+5^2+7^2+9^2+11^2$ йиғиндини, балким $S=1+9+25+49+81+121$ кўринишида ҳисоблагандирсиз? Бу йиғиндида қўшилувчилар сони атиги олтига. Хўш, агар қўшилувчилар сони ниҳоятда кўп бўлган йиғиндини ҳисоблаш талаб қилинса-чи? Бу ҳолда, албатта, цикл операторини қўллашга тўғри келади.

Мисол. $S=1+2+3+4+...+1000$, яъни 1 дан 1000 гача бутун сонлар йиғиндиси арифметик прогрессия формуласини ишлатмасдан ҳисоблаб кўрилин. Тегишли алгоритм «Информатика ва ҳисоблаш техникаси асослари» дарслигида келтирилган. Алгоритмга мос программа қуйидагича бўлади:

```
10 S=0
20 FOR I=1 to 1000
30 S=S+I
40 NEXT I
50 PRINT «йиғинди=S» S
60 END
```

Программани изоҳлаб кўрамиз: 10-қаторда S — ўзгарувчисига 0 берилади. 20—40 қаторларда цикл амалга оширилиб FOR ва NEXT операторлари орасидаги 30-қатор 1000 марта қайта-қайта бажарилади. Циклнинг бошланишида $I=1$ бўлиб, S нинг қиймати $S=S+I=0+1=1$. Сўнгга, $I=2$ ҳолда, S нинг қиймати

$S=S+1=1+2=3$ бўлади. Қондага кўра, цикл оператори I нинг қийматини ҳар гал биттадан ошириб боради, яъни циклнинг кейинги босқичида $I=3$ ва, демак, $S=S+I=3=1+2+3=6$ бўлади ва ҳоказо... Шундай қилиб, I нинг ҳар бир оний қийматида S ўзгарувчисига «бир» дан ўша қийматгача бўлган бутун сонларнинг йиғиндиси «тўлана» бошлайди. Ниҳоят, I нинг қиймати биттадан шу тарзда ошиб бориб, $I=1000$ га етганда цикл тўхтайди, натижавий S 50— қаторда экранга чиқарилади.

Энди, шу усулда $S=1^2+3^2+5^2+7^2+9^2+11^2$ йиғиндини ҳисобловчи программа тузамиз. Равшанки янги программанинг 10-қатори $S=0$ кўринишида қолади. FOR оператори эса қуйидагича тус олади:

```
FOR I=1 TO 11 STEP 2
```

Чунки, йиғиндида 1 дан бошлаб 11 гача бўлган фақат тоқ сонларини ҳисоблаш керак. Бундан ташқари сонларнинг ўзини эмас, квадратларини қўшиб чиқиш лозим, демак, кейинги қатор: $S=S+I^2$. Шундай қилиб қуйидаги программага эга бўлдик:

```
10 S=0
20 FOR I=1 TO 11 STEP 2
30 S=S+I^2
40 NEXT I
50 PRINT S
60 END
```

Бу программани териб, жавобингизни солиштириб кўринг ($S=286$).

Бироз мураккаброқ кўринишдаги йиғиндини олайлик.

$$S = \cos 0^\circ + \cos 10^\circ + \cos 20^\circ + \dots + \cos 60^\circ$$

Кўриниб турибдики, бундай йиғиндиларни ҳисоблаш учун элементар математика ёрдам бера олмайди (олий математика йиғиндиларни ҳисоблаш формуллари бир мунча кўпроқ) ЭХМга эса бу жуда осон иш. Программа тузишдан олдин тригонометрик функцияларнинг аргументларини ЭХМ фақат радианлардагина қабул қилишини қайд қилиб ўтамиз. Масаладаги косинусларнинг аргументлари 0 дан 360 гача 10 га қадам билан ўзгаради, бинобарин, FOR оператори $FOR X=0 TO 360 STEP 10$ кўринишда ёзилади. Шуларни ҳисобга олиб, программани қуйидагича ёзиш мумкин:

```
10 S=0
20 PI=3.14
30 FOR X=0 TO 360 STEP 10
```

Элементар функцияларнинг БЕЙСИКда ёзилиши

Аввалги машғулотида синус, косинус функцияларини улар математикада қандай ёзилса, программада ҳам худди шундай кўринишда ёзиб кетаверган эдик. Савол туғилади: БЕЙСИК тилида яна қандай функцияларни шундайин осонликча ишлатиш мумкин? Хусусан, секансини ҳисоблаш учун программада $A=SEC(x)$ қаторини ёзиш мумкинми? Афсуски, йўқ. Умуман, БЕЙСИК (ёки ФОРТРАН) тилининг ҳар бир версияси фақат маълум санокли функцияларнигина «тушунади». Сиз ишлаётган «Правец» ЭХМ сидаги БЕЙСИК тилида қуйидаги функцияларни бевожита ишлатиш мумкин:

Функция	БЕЙСИКда ёзилиши	Изоҳ
\sqrt{x}	SQR (x)	$X \geq 0$ бўлиши шарт
Sin(x)	SIN(x)	x фақат радианларда берилади.
cos(x)	COS(x)	натига радианда
tg(x)	TAN(x)	$e=2.71828$
arctg(x)	ATN(x)	$e=2.71828$
e^x	EXP(x)	$X > 0$, натурал логарифм (e — асосга кўра)
ln(x)	OQ(x)	$X > 0$, натурал логарифм (e — асосга кўра)

Жадвалга қўшимча қилиб, даража белгиси L кўринишда ёзилиши эслатиб ўтамиз.

Масалан, $A=arctg(3)$ ни ҳисоблаш учун программанинг керакли жойида $A=AT(3)$ қаторини киритиш кифоя. Бу жадвалга кирмай қолган функцияларни ҳисоблаш учун уларни жадвалдаги функциялар (яъни БЕЙСИК функциялари) орқали ифодалаш керак. Хусусан, $SEC(x)$ ҳисоблашда $SEC(x)=1/\cos(x)$ формуласидан фойдаланилади. Шунга ўхшаш, $COSEI(x)=1/\sin(x)$, $ctg(x)=1/tg(x)$. Мактаб курсида кўп ишлатиладиган 10 ли асосга кўра логарифм эса натурал логарифм орқали $log_{10}x = \ln x / \ln 10$ кўринишида ифодаланганини таъкидлаб ўтамиз. Мисоллар 1) $\sqrt{5+\sqrt{6}} + 5\sqrt{2}$ БЕЙСИКда ёзилсин 2) $e^3 + \sin 2 + \log_{10} 5$ БЕЙСИК да ёзилсин.

Жавоб: 1) SQR(SQR(5)+SQR(6)+5L(3/2) 2) lxp(3)+sin(2)+<OQ(5)/<OQ(10)

Уйга вазифа: 1) $ln1+ln2+ln3+...+ln12$ йиғинди цикл операторлари ёрдамида ҳисоблансин.

2) Қуйидаги функцияларнинг қийматларини $h=0.5$ қадам билан (-1.5) оралигида кўрсатувчи жадвал ҳосил қилинг:

- $Y=2x^3+3\sqrt{x}-arctg x$
- $Y=2^{\sin x} x^{\sin^2} + ctg x$
- $Y=\sin(\cos(x))+\cos(\sin(x))+arctg e^x$

**Абдулла РАҲИМОВ,
Нурмуҳаммад ҚОСИМБЕКОВ.**

Баҳор лагофати, ёшлик нафосати мужассам бунда...

Т. СТЕПАНОВА ва А. ЖУМАЕВ сурати.

Аҳмад Яссавий мақбараси

М. БОЛТАБОЕВ сурати